Daniel Topinka (ed.)

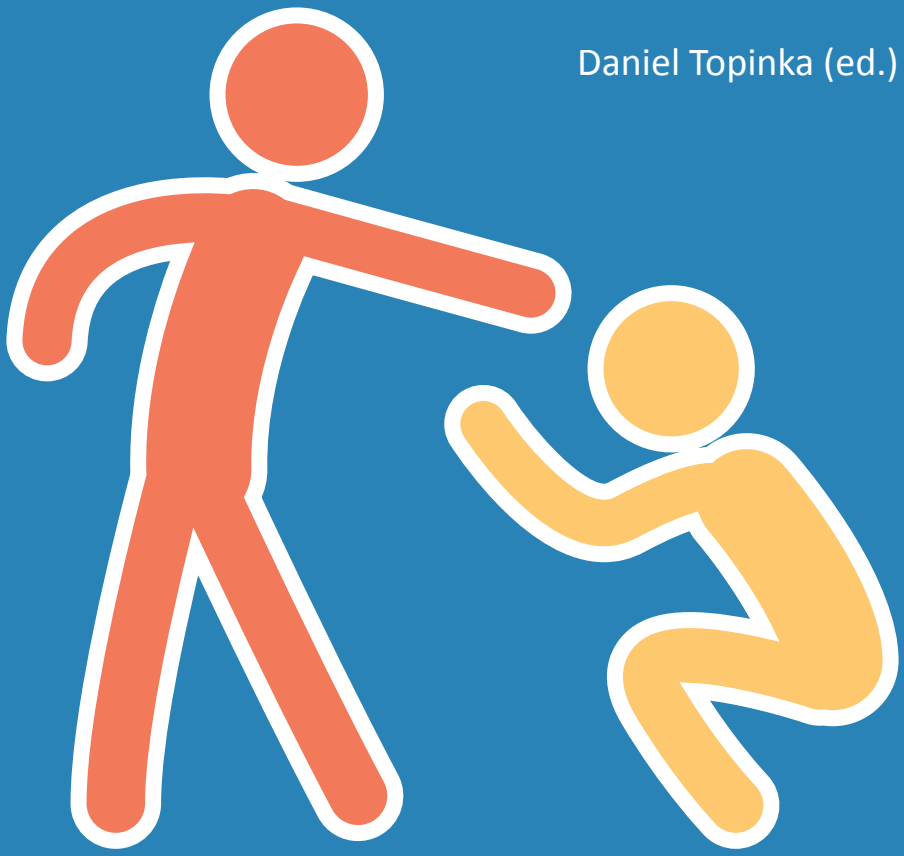

Domácí násilí z perspektivy aplikovaného výzkumu

Základní fakta a výsledky

Daniel Topinka (ed.)

Domácí násilí z perspektivy aplikovaného výzkumu

Základní fakta a výsledky

Ostrava 2016

Publikace vznikla v rámci projektu „Zlepšení praxe při prevenci, identifikaci a potírání domácího násilí prostřednictvím specializace“.

Projekt podpořila Nadace Open Society Fund Praha z programu Dejme (že) nám šanci, který je financován z Norských fondů. Prostřednictvím Norských fondů přispívá Norsko ke snižování sociálních a ekonomických rozdílů a posílení vzájemné spolupráce v Evropě. Podporuje především ochranu životního prostředí, výzkum a stipendia, rozvoj občanské společnosti, péči o zdraví, děti, rovnost žen a mužů či zkvalitnění justice. Program Dejme (že)nám šanci podporuje rovné příležitosti žen a mužů v pracovním i osobním životě a prevenci a pomoc obětem domácího násilí v České republice. Spravuje ho Nadace Open Society Fund Praha, která od roku 1992 rozvíjí hodnoty otevřené společnosti a demokracie v České republice."

Daniel Topinka (ed.)
DOMÁCÍ NÁSILÍ Z PERSPEKTIVY APLIKOVANÉHO VÝZKUMU
Základní fakta a výsledky

Recenzovali: Mgr. Helena Topinková, Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.

Vydal SocioFactor s.r.o.

První vydání
Ostrava 2016
Neprodejný výtisk
© Daniel Topinka, 2016
© SocioFactor s.r.o., 2016

ISBN 978-80-906615-0-9

Člověk si připadá strašně špinavý. Je to taková hnusná náplast nebo… skvrna nebo jak to mám říct, člověk se stydí, že jo, protože říkám, oni do vás zasejí to, že máte pocit, že si za to můžete. I to jeho okolí vlastně říkalo, že by mě mlátilo taky.

Úryvek z výpovědi osoby ohrožené domácím násilím, věk 30 – 39 let,
délka trvání domácího násilí čtyři roky

Sociální zásoba vědění rozlišuje realitu podle stupňů obeznámenosti. Poskytuje složité a podrobné informace o těch oblastech každodenního života, v nichž se musíme často pohybovat. O vzdálenějších oblastech nabízí mnohem obecnější a nepřesnější informace.

Úryvek z knihy P. L. Bergera a T. Luckmanna Sociální konstrukce reality (1999)

OBSAH

1 Úvod 8
Daniel Topinka

2 Fenomén domácího násilí 11
Eva Klimentová

Názory a postoje veřejnosti vůči domácímu násilí

3 Výzkumy veřejného mínění na téma domácího násilí 19
Daniel Topinka, Pavel Proksch

4 Metodologie výzkumu veřejného mínění 25
Veronika Prokschová, Pavel Proksch
4.1 Výzkumné otázky 25
4.2 Hypotézy 26
4.3 Metoda a technika sběru dat 28

5 Výsledky výzkumu – názory a postoje veřejnosti vůči domácímu násilí 32
Daniel Topinka, Veronika Prokschová
5.1 Jak vnímá veřejnost postavení muže a ženy ve společnosti a v rodině? 32
5.2 Jak vnímá veřejnost násilí mezi lidmi obecně? 35
5.3 Jaké jsou představy veřejnosti o domácím násilí? 39
5.4 Kde jsou hranice jednání, které lze označit za domácí násilí? 45
5.5 Jak moc je rozšířené domácí násilí? 48
5.5.1 Identifikace prostřednictví definice 49
5.5.2 Identifikace prostřednictvím výčtu 52
5.5.3 Charakteristika osob násilných a ohrožených 53
5.6 Jaké jsou charakteristiky domácího a partnerského násilí? 56
5.6.1 Forma násilí 56
5.6.2 Délka trvání projevů násilí 58
5.6.3 Stupňování násilí 59
5.6.4 Přítomnost dětí u projevů násilí 59
5.6.5 Materiální zabezpečení rodiny v době probíhání násilí 60

5.7 Jaké jsou podoby partnerského násilí? Liší se u mužů a žen? 61
5.8 Jak je podle mínění veřejnosti zapotřebí jednat, dojde-li k domácímu násilí? 66
5.8.1 Oznámení případů domácího násilí odehrávající se v rodině a mezi sousedy 67
5.8.2 Překážky zabraňující oznámení domácího násilí 69
5.8.3 Postup oběti při řešení násilí v partnerském vztahu 70
5.8.4 Překážky zabraňující oběti domácího násilí řešit svou situaci 71
5.8.5 Řešení situace oběťmi domácího a partnerského násilí 74
5.8.6 Hodnocení vlastní informovanosti o tom, jak čelit domácímu násilí 75
5.8.7 Informovanost veřejnosti o institucích pomáhajících obětem domácího násilí 77
5.8.8 Obeznámenost respondentů s činností intervenčních center 79
5.9 Co soudí veřejnost o opatřeních stanovených za účelem eliminace domácího násilí? 81
5.9.1 Hodnocení úrovně řešení problému domácího násilí 83
5.9.2 Hodnocení významu zásahů proti domácímu násilí 84
5.9.3 Hodnocení institutu vykázání 85
5.10 Shrnutí názorů a postojů veřejnosti 87

Pojetí domácího násilí mezi experty

6 Pojetí domácího násilí mezi experty 93
Daniel Topinka
6.1 Metodologie 94
6.2 Osoby ohrožené – mezi odvahou a selháním 95
6.3 Osoby násilné – co o nich (ne)víme 99
6.4 Osoby blízké – významní druzí 100
6.5 Intervenující svět klíčových aktérů 102
6.6 Aspekty intervencí a pomoci 111
6.7 Klíčové náměty – shrnutí 118

Pojetí domácího násilí osobami ohroženými

7 Pojetí domácího násilí osobami ohroženými: bod zlomu, překážky odchodu a odborná pomoc 123
Blanka Kissová, Romana Lukášová

7.1 Metodologie výzkumu 123
7.2 Bod zlomu 128
7.2.1 Příčiny bodu zlomu 129
7.2.2 Následky bodu zlomu 131
7.3 Překážky odchodu 133
7.3.1 Počátek násilí ve vztahu 134
7.3.2 Rozchod či rozvod jako spouštěč či příčina eskalace násilí 136
7.3.3 Opakované návraty 137
7.3.4 Exit strategie 139
7.3.5 Bariéry ukončení násilného vztahu 140
7.3.6 Syndrom týrané ženy 140
7.3.7 Společenské stereotypy jako bariéra odchodu 141
7.3.8 Strach z partnera 144
7.3.9 „Tmavé brýle“ – popírání situace 147
7.3.10 Institucionální bariéry 149
7.3.11 Sebeobviňování 150
7.3.12 Izolace 152
7.3.13 Neinformovanost, nedostupnost informací 153
7.3.14 „Silná žena“ 153
7.3.15 Obava ze ztráty statusu, ze ztráty společně vybudovaného 154
7.3.16 Zachování si tváře 155
7.3.17 „Neviditelné“ násilí 156
7.3.18 Zamilovanost, pouto 157
7.3.19 Lítost 158
7.4 Odborná pomoc 158
7.5 Závěr 161

Literatura 164

Medailonky autorů 168

Seznam grafů, map, obrázků a tabulek 169

1 ÚVOD

Daniel Topinka

Pro sociální práci a její rozvoj je důležité nalézat vhodné nástroje řešení sociálních problémů. Podmínkou hledání a nalézání těchto nástrojů a úspěšných řešení je dostatečná znalost a porozumění tomu, jak sociální problémy vznikají, jak se projevují a vyvíjejí, jak jsou chápány v rámci veřejného prostoru, ale i pojímány těmi, kteří se řešením případů zabývají ve své profesní praxi. To se týká i domácího násilí, fenoménu, o kterém toho ještě stále víme příliš málo, obzvláště v jeho „kvalitativní" rovině. Kniha přináší základní fakta a výsledky výzkumu „Zlepšení praxe při prevenci, identifikaci a eliminaci domácího násilí prostřednictvím specializace", který provedla výzkumná organizace SocioFactor v roce 2015 a 2016. Jeho cílem bylo přispět aktuálními zjištěními k potřebnému hledání legitimních způsobů řešení sociálního problému (Musil, 2013a: 11–15), který se nevyhýbá ani české společnosti.

Naplnění výzkumného cíle vyžadovalo pozorovat, jak domácí násilí uchopují ti, kteří se jím profesně zabývají, porozumět tomu, jaké je jejich aktuální vědění o jevu, dále jak je chápáno příjemci pomoci a rovněž i veřejností. Je nezbytné vnímat, že se jedná o sociální jev, který má své příčiny, a vyvíjí se v konkrétním kontextu a v čase. Specializovaná pomoc vyžaduje potřebnou zásobu dat a jejich interpretaci, aby mohla vyvinout vzory, umožňující rutinní užívání nástrojů sociální práce a formy odborné pomoci (Musil, 2013a, 2013b). Výzkum proto tvoří tři základní části, první se věnuje názorům a postojům veřejnosti vůči domácímu násilí, druhá se věnuje pojetí domácího násilí mezi experty a třetí pojetí domácího násilí osobami ohroženými. Jak je zřejmé, jedná se o soubor výzkumů, které vznikly s využitím kvantitativní i kvalitativní metodologie a jejich snahou bylo nahlédnout jev domácího násilí více komplexně a přinést výsledky, které napomohou rozvoji sociální práce v praxi. Důležité je uvést, že kvalitativní část výzkumu vznikala v prostředí intervenčních center, tedy i výsledky a zjištění jsou podmíněny prostředím, ve kterém výzkum probíhal.

Platí, že v horizontu minulých let se s obtížemi utvářel celkový institucionální rámec, který by měl úspěšně propojovat probíhající dílčí procesy se soubory vědění o domácím násilí, případně vytvořit prostor pro potřebnou specializaci. Základní rámec intervencí do prostředí, ve kterém je identifikováno domácí násilí, utváří několik zákonů. Zmíníme Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, který upravuje institut vykázání (§ 44 - § 47). Jedná se o preventivní

opatření Policie ČR, díky němuž je možné vykázat násilnou osobu ze společného obydlí a z jeho blízkého okolí na dobu 10 dní. Policie je oprávněna využívat toto opatření od 1. 1. 2007. Vykázání je ukládáno bez ohledu na to, zda bude jednání násilné osoby v budoucnu kvalifikováno jako trestněprávní. Účelem tohoto opatření je ochrana ohrožené osoby, které musí být současně nabídnuta pomoc ze strany tzv. intervenčních center poskytujících své služby obětem domácího násilí a jejich blízkým. Policie je povinna informovat pracovníky příslušného intervenčního centra do 24 hodin od vstupu do domácnosti, v níž bylo uplatněno vykázání. Policie je dále povinna poučit ohroženou osobu o její možnosti podat návrh na vydání předběžného opatření a o následcích vyplývajících z uvedení nepravdivých informací, z nichž příslušníci policie při vykázání vycházeli. Pokud v domácnosti žije dítě (nezletilá osoba), patří k povinnostem policie také informovat o vykázání příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí. Od začátku ledna 2007 do konce prosince 2015 bylo vykázání uděleno v celkem 10 261 případech.[1] Rozhodnutí o vykázání ze společného obydlí a nenavazování kontaktů s oprávněným a jeho výkonu se věnuje také Zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím. Trestní postih projevů domácího násilí a projevů nebezpečného pronásledování (tzv. stalking), které se v souvislosti s domácím násilím objevuje, upravuje Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník.

Povinnostem intervenčních center se věnuje Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (§ 60a). Intervenční centra mají povinnost kontaktovat osobu ohroženou násilným chováním do 48 hodin od doručení oznámení (kopie úředního záznamu o vykázání) od policie. Na intervenční centrum se nicméně může obrátit i sama osoba ohrožená násilným chováním či jiný člen domácnosti, v níž k násilí dochází. Intervenční centrum je službou, která má podobu ambulantní (klienti tedy docházejí na konzultace s pracovníky přímo do sídel center), terénní (pracovníci chodí za klienty) i pobytovou (poskytnutí ubytování klientům). Základními aktivitami služby jsou sociálně terapeutické činnosti a pomoc klientům při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, eventuálně poskytování ubytování a stravy či pomoci při zajištění stravy. Postavení dětí (nezletilých osob) žijících v domácnosti, kde dochází k domácímu násilí (na dítěti, mezi rodiči, jinými osobami, které mají zodpovědnost za jejich výchovu, nebo dalšími členy rodiny či domácnosti) upravuje Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

[1] Dostupné z: http://www.domacinasili.cz/statistiky/ [cit. 22. 2. 2016].

Fenomén domácího násilí byl dlouhodobě tabuizován, před rokem 1989 nebylo násilí mezi partnery nijak veřejně diskutováno (Čírtková, 2008; Buriánek, Pikálková, Podaná, 2014), což se ale v čase začalo měnit. Rovněž se ustálilo vymezení domácího násilí ve smyslu opakovaného a dlouhodobého násilného jednání, které může být detekováno blízkým okolím, a na základě rozpoznání základních znaků může následovat intervence. Nepanuje ale shoda v tom, zdali musí být přítomné všechny tyto znaky, nebo jen některé z nich, celkově je jejich okruh ale vymezen podobně a srozumitelně (viz Ševčík, Špatenková, 2011).

V textu jsou používány pojmy „oběť", „osoba ohrožená domácím násilím" či zkráceně „ohrožená osoba", kterými se má na mysli osoba, která trpí nějakou formou domácího násilí nebo nějakou formu domácího násilí v minulosti strpěla. Podobně pojmy „agresor", „osoba ohrožující", „útočník", „násilná osoba" či zkráceně „násilník" označují jedince, který se dopouští nebo se v minulosti dopouštěl domácího násilí na jiném členu rodiny/domácnosti. Tato terminologie byla zvolena s ohledem na její jasnou srozumitelnost a omezenou délku označení. Jsme si vědomi skutečnosti, že tyto pojmy zcela nevystihují aktéry domácího násilí, jejich jednání a nejsou ani korektní z hlediska genderu, pro čtenáře je však díky použití těchto jasných označení snadné zorientovat se v textu, vědět, komu se právě text věnuje, což je podle nás důležité. Přesto se v textu uchylujeme nejčastěji k označení aktérů jako osob ohrožených (domácím násilím) a osob násilných.

2 FENOMÉN DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Eva Klimentová

Fenomén domácího násilí je významně rizikovým patologickým sociálním jevem, který se vyskytuje ve všech společnostech napříč časem a kulturami. V českém prostředí patřilo domácí násilí mezi dlouho tabuizovaná témata, teprve v posledních letech se tomuto problému začíná věnovat odpovídající pozornost jak mezi odbornou, tak i laickou veřejností. V České republice začalo být domácí násilí četněji tematizováno až kolem roku 2000, následně v květnu 2001 byl publikován první reprezentativní výzkum domácího násilí v ČR (STEM a Philip Morris, 2001). Tato poměrně krátká historie zkoumání a systémového řešení domácího násilí se odráží mimo jiné také ve stále nesjednocené terminologii vztahující se k problematice domácího násilí, kdy je možné se setkat s pojmy násilí v rodině (Špatenková a kol., 2004), v souladu s nejobvyklejší skupinou obětí *násilí na ženách* (Walker, 1979), *násilí v intimních vztazích* (Čírtková, 2010), *partnerské násilí (násilí mezi partnery)* (Marvánová-Vargová, Pokorná, Toufarová, 2008). Samostatně bývá vyčleňováno násilí na dětech, způsobující syndrom týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte (Child Abuse and Neglect, syndrom CAN) (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995).

Podle Matouška, Kodymové a Koláčkové (2005) domácí násilí zahrnuje všechny formy násilí ve všech druzích blízkých vztahů, včetně vážných pohrůžek použití podobného násilí. Vágnerová definuje domácí násilí jako „zneužití postavení moci, kterou pachatel v rodině má. Projevuje se nepřiměřenými požadavky, vynucováním podřízenosti oběti a kontroly nad jejím životem. Toto je dosahováno násilím, eventuálně vyhrožováním a využíváním strachu z další újmy“ (Vágnerová, 2008: 633). Popisovaný jev domácího násilí musí naplňovat společné znaky, kterými jsou (Čírtková, 2006):

- násilí – vždy je přítomen výskyt násilných incidentů různých forem a intenzity, které jsou vyústěním konfliktů a/nebo nástrojem uplatňování moci a kontroly ze strany násilné osoby;
- opakovanost – tyto incidenty se opakují, násilné jednání má svůj vývoj, nejedná se tedy o ojedinělý nebo jednorázový konflikt;
- eskalace – násilné incidenty mají vzrůstající intenzitu, agresor zpravidla zpočátku podrobuje oběť psychickému násilí, následuje fyzické násilí, kdy útoky směřují proti lidské důstojnosti oběti, proti jejímu zdraví, vyústit mohou i v útoky proti životu;

- asymetričnost vztahu – v domácnosti je zřejmá jasná diferenciace rodinných rolí na násilnou a ohroženou osobu (pachatel a oběť), role se nezaměňují, mají jasný profil (nejedná se například o takzvaná italská manželství);
- soukromí – k násilí dochází zpravidla beze svědků, v soukromí společného obydlí násilníka a jeho oběti, jednotlivé incidenty se však mohou odehrávat i mimo tento privátní prostor.

Násilí může být na oběti pácháno různě intenzivně a různými formami, jen výjimečně se vyskytuje jeden druh násilí izolovaně. Mezi základní formy domácího násilí je řazeno násilí fyzické, psychické, sociální, ekonomické a sexuální (Ševčík, Špatenková, 2011). Násilí fyzické zahrnuje tělesné ubližování různé míry závažnosti, od cloumání tělem přes facky až po kopání, pálení cigaretou, vytrhávání vlasů, vystavování mrazu nebo zamezování spánku, ohrožování či napadení zbraní. Často zanechává viditelné stopy, a proto je i nejsnadněji prokazatelné. V extrémních případech může fyzické týrání oběti končit až její smrtí. Násilí psychické zahrnuje urážky, ponižování, zesměšňování, zastrašování, dále vyhrožování například zásahem do svéprávnosti ohrožené osoby nebo tím, že agresor ublíží sobě, dětem či zničí věc, ke které má oběť emocionální pouto, a podobně. Psychické násilí bývá nazýváno také násilím emocionálním či citovým. Obtížně se prokazuje, byť poškozuje výrazně sebehodnocení, sebeúctu a sebevědomí oběti. Psychické násilí se může vyskytovat samostatně, platí ale pravidlo, že oběť psychicky trpí souběžně při vystavení všem ostatním formám domácího násilí. Sociální násilí je realizováno například omezováním nebo zákazem styku s rodinou, přáteli, spolupracovníky mimo pracovní dobu, omezováním samostatného pohybu oběti, je snahou o její izolaci. Je možné sem řadit také sledování oběti, kontrolní návštěvy doma či na pracovišti, kontrolování mobilu, emailu a podobně. Omezení přístupu oběti ke společným či dokonce vlastním finančním prostředkům, ponižující forma vydávání finančních prostředků pro různé potřeby (typicky na provoz domácnosti), snaha zakázat oběti docházku do zaměstnání jsou nejtypičtějšími znaky násilí ekonomického. Poslední formou domácího násilí je násilí sexuální, kdy je ohrožená osoba nucena strpět aktivity sexuálního charakteru i přes svůj nesouhlas. Je realizováno například nucením k sexuálním praktikám, které se oběti nelíbí, jejich vykonání přes odpor oběti nebo pod tlakem pohrůžky.

Příčiny domácího násilí nelze jednoznačně stanovit, a to ani u konkrétních případů domácího násilí. Věda již překonala období jednofaktorových teorií (biologicko-genetické, psychologické, sociologické, feministické), v současné

době převládá přesvědčení, že domácí násilí je podmíněno a ovlivněno multifaktoriálně, příčiny často působí souběžně. Jsou jimi v individuálních případech v různé míře zastoupené vlivy společnosti, rodiny (rodinné výchovy), osobnosti násilníka a sociální situace způsobující stres (Huňková, Voňková, 2004). Na straně společnosti to může být rozpačitý až tolerantní postoj společnosti vůči domácímu násilí, a to i ze strany některých pomáhajících profesionálů a příslušníků bezpečnostních sborů, a dále stále ještě rozšířená akceptace klasického modelu rodiny s jasně rozdělenými rolemi. V rámci rodinné výchovy může docházet k mezigeneračnímu přenosu vzorců patologického jednání rodičů do prokreačních rodin dětí. Násilné chování ovlivňuje jak budoucí agresory (tzv. kriminogenní efekt obvykle u chlapců), tak i budoucí oběti (tzv. viktimogenní efekt obvykle u děvčat) (Bednářová, Macková, Prokešová, 2006; Vaníčková, Hadj-Moussová Provazníková, 1995; Čírtková, Macháčková, Vitoušová, 2002). Na straně agresora sehrávají roli jeho osobnostní charakteristiky, např. porucha osobnosti, závislost na psychoaktivních látkách, psychiatrické onemocnění a podobně. Domácí násilí potencují a případně prohlubují také různé tíživé sociální situace a sociální události, které do rodiny (domácnosti) přinášejí stres: ztráta zaměstnání, sociální izolace rodiny nebo jejích členů, zdravotní postižení některého ze členů rodiny, finanční problémy. Z hlediska pomáhajících profesí je však za stěžejní příčinu domácího násilí považován agresor a jeho lépe či hůře kontrolovaná snaha získat kontrolu a moc nad partnerem.

Jak již bylo uvedeno, domácí násilí nemá podobu ojedinělého incidentu, ale jedná se o dlouhodobý, opakovaný způsob maladaptivního chování jedné osoby vůči druhé osobě (nebo více osobám), kdy míra agresivity pachatele eskaluje. Pachatel ale samozřejmě oběť netýrá nepřetržitě, násilné incidenty jsou prokládány obdobími bez násilností.

Neustálé střídání vlídného chování s násilným udržuje oběť ve vztahu a odrazuje ji od odchodu. Domácí násilí prochází podle Walkerové (1979) čtyřmi fázemi, kterými jsou:

- fáze narůstajícího napětí – násilný partner bývá v rostoucí míře podrážděný, nespokojený, kritický. Ohrožená osoba se v této fázi snaží předejít a vyhnout konfliktu, násilného partnera se snaží zklidňovat, hledá příčiny jeho podráždění u sebe, je snaživá, úslužná, výrazně vstřícná;
- fáze násilí – napětí eskaluje. Násilná osoba se uchyluje k některé z forem násilí, její chování charakterizuje hněv, obviňování, hrozby, útočná argumentace. Ohrožená osoba prožívá strach, bolest a bezmoc, nedokáže se přiměřeně bránit;

- období usmiřování – agresor se omlouvá, slibuje, že se útok nebude opakovat. Ale také může obviňovat oběť, popírat svou vinu a přesvědčovat ohroženou osobu, že se nechová tak špatně, jak to nyní oběť podává. Ohrožená osoba pod soustředěným tlakem a vlivem manipulace uvěří a odpouští;
- období klidu – nálada je neutrální, oběť se zklidnila a násilná osoba se snaží o vytváření dobré atmosféry. Walkerová s touto fází spojuje pojem „líbánky". Cyklus se uzavírá, ale spirála násilí pokračuje dříve nebo později přechodem do fáze narůstajícího napětí. Některé oběti vypovídají o tom, že po určité době už očekávají kolizi a konflikt, když je období klidu „příliš dlouhé".

Některé zdroje slučují fázi usmiřování a klidu a uvádějí tedy pouze tři fáze domácího násilí[2]. Důvodem je pravděpodobně snaha o zpřehlednění výkladu problematiky pro ohrožené osoby nebo pomáhající pracovníky.

Koloběh domácího násilí je tedy dobře předvídatelný. V roztáčející se spirále je očekávatelné, že násilí bude eskalovat, fáze násilí se bude prodlužovat a fáze klidu zkracovat. V některých vztazích rychleji, v jiných pomaleji, ale až na výjimky podle stejného scénáře.

Domácí násilí má negativní dopad na všechny funkce rodiny, reprodukční, emoční, socializačně výchovnou, ekonomickou (Sobotková in Ševčík, Špatenková, 2011). V různých rodinách budou následky různě vážné a různě rozložené, negativní dopad je ale přítomen vždy. Jako nejtíživější se obětem jeví dopad domácího násilí v oblasti funkce emoční, kdy dochází ke ztrátě pocitu bezpečí, kterou si s domovem členové rodiny spojují, a souvisejícím následkům psychickým a emocionálním.

Aktéry domácího násilí míníme zejména násilné osoby (pachatele) a ohrožené osoby (oběti). Jsou jimi ale často také svědci násilí, kterými mohou být děti nebo další členové společné domácnosti.

Vykreslit jednoznačně charakteristiku násilné osoby není možné. Násilné osoby se navzájem liší strukturou osobnosti, intelektovými schopnostmi, věkem i socioekonomickým statusem, životními zkušenostmi, zdravotním stavem. Existují však rizikové faktory, které mohou příklon osoby k násilnému jednání posílit. Těmito rizikovými faktory jsou zejména (Ševčík, Špatenková, 2011): porucha osobnosti, osobnostní nezralost; psychiatrické a neurologické diagnózy; transgenerační přenos agresivního jednání (násilník vyrůstal v rodině, kde jako

[2] Např. http://www.hruth.org/files/library/CycleofViolence.pdf (10. 3. 2016) nebo https://www.shelterforhelpinemergency.org/cycle-of-violence/ (10. 3. 2016).

dítě zažíval domácí násilí, to ani nemuselo být nezbytně zaměřeno vůči jeho osobě); nadužívání psychoaktivních látek, závislost na psychoaktivních látkách, závislost jiného typu; nepříznivé vnější okolnosti, například nezaměstnanost, ale taky třeba neplodnost nebo tlak předluženosti a související frustrace.

Mezi základní osobnostní charakteristiky pachatelů domácího násilí patří to, že (Vargová, Vavroňová, 2006) nepřijímají zodpovědnost za své chování; obviňují oběť za násilí, jehož se sami dopouštějí; mají nízké sebevědomí; zlehčují a podceňují násilí a chovají se odlišně doma a na veřejnosti.

Mnohé násilné osoby jsou označovány jako „lidé dvou tváří". Navenek vystupují jako ochotní, přátelští, komunikativní, doma jsou však vůči svým blízkým násilní a využívají manipulativní techniky, jejichž cílem je udržet si kontrolu a moc nad životem oběti. To oběť ještě více znevýhodňuje, protože se může sociálnímu okolí jevit jako nedůvěryhodná. Sociálnímu okolí se agresor jeví být jinou osobností, než jak ji vykresluje oběť. Druhou, méně početnou podobou násilníka je sociálně problémový pachatel domácího násilí, jehož chování je v podstatě konzistentně násilné doma i na veřejnosti (Sherman in Čírtková, 2008).

Obdobně jako u pachatelů domácího násilí, i u obětí násilí může být každý bez ohledu na své pohlaví, věk, úroveň nejvyššího dosaženého vzdělání, postavení na trhu práce, zdravotní stav. Co oběti spojuje, je hluboký vliv prožívaného násilí na všechny oblasti jejich života. Osoby vystavené domácímu násilí nemusí být a nebývají rozpoznatelné na první pohled, jejich reakce se často mění a své skutečné prožívání mohou vlivem studu, strachu a pocitů viny velmi pečlivě skrývat. Můžeme však u nich vysledovat některé varovné znaky, kterými jsou zejména (Vágnerová, 2008):

- dopady na sociální postavení oběti, které mají malé nebo žádné vlastní finanční prostředky, musí se dovolovat agresora, když chtějí něco koupit, jsou závislé na společném bydlení, nemají právně upravené poměry k dětem a/nebo majetku (nebo upravené výrazně v jejich neprospěch), jsou sociálně izolované od své rodiny, bývalých přátel, spolupracovníků;
- dopady na psychický stav, kdy oběti jsou dlouhodobě emočně frustrované, mají nízké sebevědomí a nedostatečnou sebeúctu, mohou se jevit jako nejisté a nerozhodné, zejména pokud jsou v přímém kontaktu s agresorem. Bývají vyčerpané a unavené, bezmocné, rezignované, depresivní. Často se objevují psychosomatické příznaky dlouhodobého stresu, jako jsou bolesti břicha, tlak na prsou, třesy a podobně;
- odraz ve verbálním projevu oběti, která má tendenci agresora omlouvat, svalovat vinu na sebe nebo na vnější okolnosti, udává jiné než pravděpo-

dobné příčiny svých zranění nebo jiných příznaků domácího násilí, vyjadřuje nedůvěru v možnou změnu. Můžeme sledovat symptomy Stockholmského syndromu nebo naučené bezmocnosti.

Oběť setrvává mnohdy dlouhodobě v násilném vztahu, prožívá paralyzující strach a bezmoc, protože odejít od agresora není snadné. Zřejmé je to zejména v případech, kdy se oběť nemá kam uchýlit, podléhá náboženským, kulturním nebo tradičním tlakům, je na agresorovi ekonomicky, citově a sociálně závislá, je jím zastrašovaná. Oběť se se svým problémem bojí obrátit o pomoc. Má strach, že jí nikdo neuvěří, stydí se za svou situaci, a to tím více, čím delší dobu soužití v násilném vztahu má za sebou. Tyto skutečnosti mohou oběť domácího násilí odrazovat od řešení její situace. Jak uvádí ve své publikaci Bílý kruh bezpečí (2002), oběti chybí síla a prostředky řešení, pachateli chybí zájem na ukončení násilného soužití. Často se také stává, že sociální a právní systém reaguje na detekované domácí násilí necitlivě a neefektivně a oběť pociťuje nedostatek podpory svého sociálního okolí, je sociálně izolovaná (Kolektiv autorů, 2006).

Oběti domácího násilí většinou prožívají svou situaci tíživěji než oběti trestných činů (byť násilné povahy) spáchaných cizí osobou, jen zřídka ohlašují domácí násilí na policii (důvody neohlašování incidentů domácího násilí na policii se zabývá například Felson a kol., 2002). Nedokáží porozumět tomu, proč jim ubližuje ten, kdo by jim měl být nejbližší, ztrácejí jistotu bezpečného domova, jsou zmatené. K rozhodnutí násilné soužití ukončit a odejít vede obvykle velmi dlouhý a bolestný proces, jehož fáze popsaly Huňková a Voňková (2004). Ve fázi odmítání si oběť nechce připustit problém, nedokáže přijmout myšlenku, že se něco takového děje právě jí, hledá jiná vysvětlení, snaží se ataky domácího násilí přerámovat. Postupně je ale taková racionalizace neudržitelná a oběť již sama sobě připouští, že něco není v pořádku. Při hledání příčin násilného chování partnera však dochází ve fázi sebeobviňování k přesvědčení, že oběť sama je zdrojem konfliktů a snaží se usilovně regulovat své chování tak, aby konfliktům předešla či je včas utlumila. Hledá změnu tam, kde je to v její moci, tedy u sebe, tím ale agresorovi paradoxně potvrzuje jeho pokřivená pravidla soužití a posiluje je. Následující fáze je nazývána fází pomoci, kdy v roztočené spirále cyklu stále závažnějšího násilí začíná oběť hledat zdroje externí pomoci. Může se ale stát, že narazí na nedůvěru nebo na profesní nekompetenci pomáhajících. Takové selhání blízkého sociálního okolí nebo sociálního systému oběť sráží ještě hlouběji do bezmoci a mnohé oběti se po čase k agresorovi vrátí. Pozitivním vyústěním procesu, které není samozřejmostí, je rozvinutí nové životní role bý-

valé oběti ve vztazích bez násilí. K cíli osamostatnění se od agresora potřebuje ohrožená osoba dlouhodobou podporu a péči při hledání nového životního stylu, nového sebevědomí, nových vztahů, vlastní odpovědnosti. V praxi pomáhajících profesní je situace mnohdy komplikovaná tam, kde se oběť musí stýkat s agresorem v rámci řešení péče o dítě/děti.

Pomáhající pracovníci by měli být obšírně informováni o problematice domácího násilí, měli by si osvojit efektivní strategie pro jeho prevenci, detekci a potřebnou následnou terapeutickou práci jak s obětmi domácího násilí, tak s násilnými osobami. Měli by se naučit se všemi aktéry domácího násilí efektivně komunikovat, poskytnout jim komplexní poradenství a profesionální terapeutické služby. Práce s touto cílovou skupinou vyžaduje také efektivní spolupráci v multidisciplinárním týmu. K tomu všemu je však nezbytné znát kontext a dynamiku domácího násilí, jak ukazují i následující zjištění z výzkumu.

Část I

NÁZORY A POSTOJE VEŘEJNOSTI VŮČI DOMÁCÍMU NÁSILÍ

3 VÝZKUMY VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ NA TÉMA DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Daniel Topinka, Pavel Proksch

Veřejné mínění o domácím násilí bylo u nás v minulosti opakovaně zkoumáno prostřednictvím reprezentativních dotazníkových šetření. V této kapitole uvádíme jen některá šetření a jejich výsledky, zejména ta větší či související s námi provedeným výzkumem.[3]

Tématu domácího násilí se okrajově dotýkaly průzkumy Bezpečnostní rizika 1999 a Bezpečnost občanů 2001. Oba průzkumy byly provedeny společností UNIVERSITAS s.r.o. a financovány z grantu Ministerstva vnitra ČR. Dalším příkladem je výzkum, který pro Bílý kruh bezpečí, o. s. a Philip Morris ČR, a.s. realizoval STEM/MARK, *Reprezentativní sociologický výzkum, který uskutečnil STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR, a. s. v květnu 2001* (Reprezentativní výzkum 2001 – STEM). Výzkumu se zúčastnilo celkem 1 724 respondentů starších 15 let z celé ČR. Předmětem dotazování bylo povědomí respondentů o fenoménu domácího násilí, jejich postoje k němu a osobní zkušenost s domácím násilím. Ukázalo se, že v roce 2001 domácím násilím v České republice trpělo minimálně 16 % populace ve věku od 15 let, resp. 16 % populace ve výzkumu přiznalo vlastní zkušenost s domácím násilím. Přibližně 60 % veřejnosti navíc znalo případy domácího násilí z doslechu. Výzkum dále ukázal, že charakteristickým znakem domácího násilí byla v roce 2001 jeho dlouhodobost a převaha násilí fyzického, které bylo provázeno psychickým týráním. Z výsledků výzkumu bylo také evidentní působení řady mýtů na mínění veřejnosti, například o obětech z řad „slabých a bojácných" žen, o čemž bylo přesvědčeno 61 % občanů. Dalších přibližně 64 % pak mylně soudilo, že domácího násilí se nedopouštějí na pohled slušní lidé. Veřejnost podle výzkumu vnímala domácí násilí jako závažný problém. Přibližně 61 % občanů považovalo domácí násilí za naléhavý problém. Většina veřejnosti (71 %) se pak domnívala, že společnost nemůže domácí násilí tolerovat, protože rodina ho sama nevyřeší. O tom, že k projevům domácího násilí nesmí zůstat okolí (příbuzní, sousedé, lékaři, policie) lhostejné, bylo přesvědčeno asi 80 % občanů. Výsledky tohoto výzkumu byly zveřejněny v roce 2001.

[3] Zjištěné podíly uvádíme někdy v celých číslech, někdy v desetinných, v závislosti na dostupnosti zjištění z jednotlivých výzkumů.

Na tento výzkum navázalo další reprezentativní šetření, *Výzkum STEM pro občanské sdružení Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR a.s., červenec 2006*, které realizoval opět STEM/MARKv roce 2006 (Reprezentativní výzkum 2006 – STEM). Tohoto výzkumu se účastnilo 1 690 respondentů ve věku 15 a více let z ČR. Výzkum ukázal, že informovanost veřejnosti o problému domácího násilí se oproti roku 2001 viditelně zlepšila. Téměř všichni lidé starší 15 let vědí, co si mají pod pojmem „domácí násilí" představit. Přibližně 90 % občanů bylo přesvědčeno, že v porovnání se situací před pěti lety se o problému domácího násilí více mluví, téměř tři čtvrtiny pak uvedly, že se toho pro pomoc obětem také více dělá. S tímto nárůstem může souviset současný pokles podílu občanů podléhajících různým mýtům o domácím násilí. Zatímco v roce 2001 bylo 43 % občanů přesvědčeno, že domácí násilí je jen okrajovým problémem a soukromou záležitostí rodiny, v roce 2006 už to bylo „jen" 28 %. Za naléhavý problém naopak v roce 2001 považovalo domácí násilí 61 % lidí, zatímco v roce 2006 už to bylo 84 % lidí. Kromě toho došlo také k oslabení mýtu o tom, že domácího násilí se nedopouštějí napohled slušní lidé, což v roce 2001 soudilo 64 % lidí, v roce 2006 jen 51 % lidí. Výzkum však současně ukázal, že některé mýty v přesvědčeních veřejnosti i nadále zůstaly. Většina veřejnosti sice připouští, že domácí násilí je obecným jevem týkajícím se všech vrstev společnosti (81 % v roce 2001 i v roce 2006), necelá polovina občanů nicméně stále sdílí přesvědčení o tom, že k domácímu násilí dochází především v rodinách s horším materiálním zabezpečením (48 % v roce 2001 i v roce 2006). Dalším mýtem, který přetrvává v postojích veřejnosti, je přesvědčení o „puťce", ženě s nízkým sebevědomím, co si nechá vše líbit, jako typické oběti domácího násilí (61 % v roce 2001, 68 % v roce 2006). Samotná podoba domácího násilí se od roku 2001 příliš nezměnila. Většina případů (59 %) je dlouhodobá. Ve více než polovině případů (52 %) jsou útoky, mající podobu zpravidla fyzického (84 %) nebo kombinace fyzického a psychického násilí (48 %), stále častější. Bohužel přibližně 57 % respondentů, kteří měli nějakou zkušenost s domácím násilím (vlastní zkušenost, svědectví, znalost z doslechu), uvedlo, že násilí byly přítomny děti. Přitom pokud dítě vyrůstá v rodině, kde je domácímu násilí vystaveno, může to podle některých výzkumů ohrozit jeho vývoj. Zkušenost dítěte s násilím mezi rodiči může navíc přispět k opakování vzorců chování rodičů. Jinými slovy se dítě může v dospělosti ve své vlastní rodině, ve vztahu ke svému partnerovi/partnerce či dětem, začít situovat do role násilné osoby či oběti (Domácí násilí II., 2006).

Jako příklad další dvojice navazujících výzkumů lze uvést *Mezinárodní výzkum násilí na ženách* (International Violence Against Women Survey, IVAWS), který se u nás uskutečnil v roce 2003. V návaznosti na tento výzkum byl pak v roce 2013 realizován výzkum *Násilí v partnerských vztazích: výzkum navazující na IVAWS 2003*. Řešitelem byla v obou případech Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, v případě staršího z výzkumů také Sociologický ústav AV ČR. Poskytovatelem pak Grantová agentura České republiky.

Cílem *Mezinárodního výzkumu násilí na ženách* (2003) bylo shromáždit spolehlivá data týkající se násilí na ženách, a to z více než 20 zemí světa. Záměrem výzkumu bylo určit míru viktimizace žen v zemích, jež se výzkumu účastnily, a vytvořit vzor, na jehož základě by bylo možné systematicky a pravidelně zkoumat fenomén násilí v rodinách. Dalším cílem bylo posílit, především v rozvojových zemích, pozici výzkumů soustřeďujících se na téma násilí na ženách a přispět k tomu, aby veřejnost vnímala fenomén domácí násilí jako aktuální sociální problém týkající se mnoha rodin, domácností. Výstupem výzkumu pak měl být materiál, který by bylo možné využít při navrhování případných legislativních opatření postupů prevence domácího násilí, a to na úrovni každé zúčastněné země. Reprezentativní soubor čítal 1 980 respondentek starších 18 let. Výzkum se tedy soustředil pouze na zkušenosti a postoje žen. Sběr dat, který zajistila společnost UNIVERSITAS s.r.o., se uskutečnil v roce 2002. Informaci, kterou je třeba zdůraznit, je to, že výzkum se nezabýval pouze násilím v rodině, ale obecně násilím na ženách, které se nemusí odehrávat jen mezi ženou a jejími rodinnými příslušníky, partnerem, členy domácnosti apod.

Výzkum se přitom zabýval násilím způsobeným ženám od 16 let jejich věku, tedy nikoliv násilím v době dětství žen. Co se týče výsledků výzkumu, 37,7 % žen zažilo během svého života nějakou formu fyzického násilí od svého současného nebo bývalého manžela/partnera. Nejčastěji se přitom jednalo o násilí fyzické (facka, kopání, kousání, úder pěstí) nebo vyhrožování fyzickým napadením. V posledních pěti letech zažilo nějakou formu partnerského násilí 20,9 % žen a v posledních 12 měsících pak 9 % žen. Násilnou osobou byl bývalý manžel/partner (47,1 %) nebo současný manžel/partner (33,2 %). K partnerskému násilí nejčastěji docházelo v domově oběti či agresora (či společném domově) nebo v jeho okolí (74,1 %). Přibližně polovina obětí (50,1 %) připustila, že útočící partner měl v sobě v době incidentu alkohol. Přítomnost dětí u incidentů partnerského násilí připustilo 42,3 % obětí. Více než třetina obětí (34,3 %) nepovažovala incident ze strany partnera za trestný čin, ale „něco, co se prostě stává“. Většina obětí (84,5 %) nekontaktovala v souvislosti s incidentem žádnou

organizaci soustřeďující se na pomoc obětem domácího a partnerského násilí (Pikálková, 2004).

Na tento výzkum pak navazoval další s názvem *Násilí v partnerských vztazích: výzkum navazující na IVAWS 2003* (2013). Toto šetření pracovalo se dvěma soubory respondentů, ženským a mužským. Reprezentativní soubor žen ve věku 18 až 70 let čítal 1 502 respondentek, reprezentativní soubor mužů pak čítal 1 001 respondentů rovněž ve věku 18 až 70 let. Podle výzkumu zažilo v současném nebo bývalém partnerském vztahu alespoň jedenkrát během celého života daný druh fyzického násilí 17,2 %. Nejčastěji se přitom, stejně jako v předchozím výzkumu, jednalo o násilí fyzické (facka, kopání, kousání, úder pěstí) nebo vyhrožování fyzickým napadením. Během posledních pěti let zažilo partnerské násilí 6,7 % žen a v posledních 12 měsících 1,4 % žen. Násilníkem byl nejčastěji bývalý manžel/partner (69,5 %). K incidentům docházelo především v domácnosti oběti (66,4 %), násilníka či jejich společné domácnosti nebo v jejím blízkém okolí. Více než polovina obětí (54,1 %) připustila, že násilník měl v sobě v době incidentu alkohol. Většina žen, tak jako ve výzkumu z roku 2003, se domnívá, že incident není trestným činem, ale něčím, „co se prostě stává" (Pikálková, Podaná, Buriánek, 2015).

Ačkoliv představa násilí na mužích může být pro mnohé lidi bizarní, faktem zůstává, že i množství mužů má ze strany svých bývalých či současných manželek/partnerek zkušenost s jednáním, jež za násilné považovat lze. Násilí na mužích je tak stejně jako v případě násilí na ženách obestřeno řadou mýtů. Příklady těchto mýtů uvádí například text *Násilí na mužích. Sonda do zákoutí partnerských vztahů* (Buriánek, Pikálková, Podaná, 2014). Jedná se například o představy, jež lze vyjádřit tvrzeními „muž je silnější, proto nemůže být fyzicky napadán", „ženy se dopouštějí násilí pouze v sebeobraně" nebo „jen úplný slaboch zažívá násilí ve vztahu". Podle tohoto výzkumu nicméně nějakou formu fyzického násilí zažilo od své současné nebo bývalé manželky/partnerky alespoň jednou během svého života 9,9 % mužů. Nejčastěji šlo přitom o facku, kopání, kousání či úder pěstí, eventuálně házení věcí či úder předmětem. Během posledních pěti let zažilo nějaký druh fyzického násilí od své současné nebo bývalé manželky/partnerky 5,5 % mužů, během posledních 12 měsíců pak 1,3 % mužů. Větší část manželek/partnerek (53,5 %) v sobě v době incidentu neměla alkohol, nicméně podíl těch žen, které v sobě alkohol v době incidentu měly, není nikterak zanedbatelný (30,3 %). Muži bývají ovšem, tak jako ženy, velice často také oběťmi psychického násilí, které má podobu různých nátlaků, zesměšňování, vyhrožování, nepřiměřené kontroly, podezírání apod. (Buriánek, Pikálková, Podaná, 2014).

Jiným příspěvkem k tématu domácího násilí je *Průzkum o výskytu domácího násilí*, který realizovala společnost NMS Market Research. Výzkum si nechala vypracovat společnost proFem, o.p.s v rámci studie *Ekonomické dopady domácího násilí v ČR* (Kunc, 2012). Průzkum se ovšem opět soustředil pouze na postoje žen starších 18 let, kterých bylo s využitím on-line dotazování osloveno 3 014. Tyto ženy tvořily reprezentativní vzorek populace žen v ČR starší 18 let. Výsledky lze tedy vztáhnout výhradně k populaci žen, nikoliv populaci jako celku. Ženám byly pokládány otázky týkající se výskytu domácího násilí v ČR a jeho dopadů na oběti, společnost. Na základě zjištění z průzkumu 58 % žen ví o nějakém případu domácího násilí ve svém okolí. Dále se ukázalo, že minimálně 40 % žen se v průběhu svého života stalo obětí domácího násilí. Nejčastěji se v případě domácího násilí jednalo o násilí partnerské, jehož podstatou bylo násilné chování partnera. Podle průzkumu má nejvyšší podíl mezi různými formami domácího násilí opakující se ponižování, které postupně vede až ke stavu naprostého ponížení a k pocitu bezcennosti, jedná se tedy o násilí psychické. V průběhu svého života prožilo takovou formu jednání ze strany svého partnera 21 % žen. Druhou nejčastější formou jsou fyzické útoky, s nimiž se setkalo 18 % žen. Třetí v pořadí je sexuální násilí (nátlak, nepříjemné doteky), které prožilo v průběhu svého života 12 % žen. Závažnější formy sexuálního násilí (například znásilnění partnerem) prožilo 8 % žen. Přibližně 4 % žen musela čelit ohrožování zbraní, včetně opakovaného ohrožování. Útok se zbraní pak zažila 2 % žen. Podle průzkumu se o domácím násilí z úst obětí nejčastěji dozvídají blízcí a známí. Těm se svěřuje 63 % obětí. Alarmující je, že 26 % obětí o domácím násilí s nikým nehovoří, nikoho nepožádá o pomoc.

Průzkum mimo to ukázal, že v průběhu posledního roku bylo obětí jakékoliv formy domácího násilí 11 % žen, což v přepočtu na populaci žen v ČR v roce 2012 odpovídalo 400 000 obětí. Oficiální dostupné statistiky policie a soudů zachycují s největší pravděpodobností pouze velmi malou část domácího násilí, protože policie byla podle výsledků průzkumu volána v posledním roce jen k 13 % případů, resp. jen 13 % obětí uvedlo, že přivolalo k případu policii. Před soudem pak skončí jen asi 2 % všech případů domácího násilí, na čemž se podílí i skutečnost, že oběti v mnoha případech stáhnou trestní oznámení. Přibližně 58 % obětí domácího násilí, jež se odehrálo v posledním roce, utrpělo po posledním útoku agresora fyzické zranění či vážnou psychickou újmu, což v přepočtu na populaci žen v ČR tvoří 230 000 žen. Péči o oběti domácího násilí považuje za dostupnou 34 % všech žen, preventivní aktivity zaměřené na potlačování domácího násilí označilo za uspokojivé jen 22 % všech žen. Výsledky průzkumu byly zveřejněny v roce 2012.

Ve jmenovaných výzkumech (nyní neuvažujeme o výzkumech Bezpečnostní rizika 1999 a Bezpečnost občanů 2001, jimiž jsme se nezabývali) lze odlišit v zásadě dva přístupy k identifikaci obětí domácího či partnerského násilí, resp. osob, jež mají s tímto násilným chováním nějakou osobní zkušenost. Jedním z přístupů je nabídka výčtu různých násilných praktik, kdy je po respondentech požadováno, aby uvedli, zda nějakou z daných praktik zažili. Jiným přístupem je využití určité definice domácího násilí, kdy je respondent požádán, aby uvedl, zda je či není obětí takto definovaného domácího násilí. Oba přístupy mají své kladné i záporné stránky. V případě využití výčtu praktik může snáze dojít k tomu, že je za oběť násilí označen i respondent, který ve skutečnosti obětí není. V případě využití definice je zase posíleno riziko, že se respondent nebude ochoten za oběť označit, protože se za ni sám nepovažuje (není ochoten považovat, není ochoten přiznat to), byť jí ve skutečnosti je.

4 METODOLOGIE VÝZKUMU VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ

Veronika Prokschová, Pavel Proksch

Nejdříve uvedeme teoretická východiska výzkumu, která představují pohledy na to, co je faktorem vzniku a rozvoje domácího násilí. Tyto představy se promítly především do znění hypotéz. Nejprve bude pozornost věnována výzkumným otázkám, které byly formulovány v úvodní fázi výzkumu a dalším metodologickým aspektům výzkumu veřejného mínění.

4.1 Výzkumné otázky

V úvodu výzkumu bylo stanoveno devět výzkumných otázek, které se promítly do výběru témat a formulace otázek v dotazníku. Povaha těchto otázek odráží hlavní cíle výzkumu, kterými jsou:

- postihnutí postojů respondentů k domácímu násilí a jejich ochoty zasáhnout proti němu,
- zjištění stanovisek respondentů k násilí obecně a k postavení mužů a žen,
- zjištění zkušeností respondentů s projevy domácího násilí,
- prozkoumání postojů respondentů k politice a opatřením soustřeďujícím se na problematiku domácího násilí,
- prozkoumání informovanosti respondentů o tématu domácího násilí a
- odhalení vývoje některých postojů v čase s přihlédnutím k výzkumům z let 2001 a 2006 (Domácí násilí II, 2006).

Znění výzkumných otázek je uvedeno ve schématu č. 1.

SCHÉMA 1: Výzkumné otázky

4.2 Hypotézy

Při navrhování výzkumu bylo klíčové promítnout některé teorie (představy o faktorech působících na vznik a rozvoj domácího násilí) přímo do dotazníku, a tak ověřit existenci některých dispozic (hypotéz, předpokladů). Hypotézy a předpoklady byly uspořádány celkem do šesti okruhů, které uvádí schéma č. 2. Při vytváření dotazníku jsme přitom vycházeli z přístupů uvedených v tabulce č. 1. U jednotlivých přístupů je vždy uvedeno, které charakteristiky byly za tímto účelem zjišťovány (formulovány konkrétním způsobem).

TABULKA 1: Představy o faktorech působících na vznik a rozvoj domácího násilí

Představy o faktorech působících na vznik a rozvoj domácího násilí:	Zjišťování:
ekologická perspektiva, feministické teorie, kulturní normy	stanovisek respondentů k násilí obecně, k postavení mužů a žen ve společnosti, k domácímu násilí
příslušnost k rizikové skupině	charakteristik respondentů týkajících se pohlaví, věku, dosaženého vzdělání, víry, materiálního zabezpečení, informovanosti o problematice domácího násilí
sociálně-demografické faktory	
násilí jako prostředek získání nedostatkových zdrojů	postojů k závažnosti projevů domácího násilí

SCHÉMA 2: Hypotézy

„Ekologická perspektiva“, „feministické teorie“ a„kulturní normy“ se promítly do jednotlivých formulací tvrzení, jež byla obsahem dotazníku a k nimž měli respondenti za úkol vyjádřit svůj souhlas či nesouhlas. Tato tvrzení se vyjadřovala například k postavení mužů a žen ve společnosti a v rodině, k otázce

rovnosti obou pohlaví, existence „přirozených“ dispozic mužů a žen pro určité činnosti, k otázce podřazenosti ženy apod. Dále bylo obsahem těchto tvrzení násilí ve společnosti obecně, otázka, zda je „přirozenou“ součástí života, otázka legitimity jeho použití v určitých situacích (fyzické tresty dětí, sebeobrana, neposlušnost manželky). Konečně tvrzení týkající se domácího násilí byla složena z různých mýtů, které mezi lidmi o domácím násilí kolují.

U respondentů byly dále zjišťovány různé individuální, sociodemografické a socioekonomické charakteristiky za účelem potvrzení či vyvrácení jejich vazby na: zkušenosti s domácím násilím v roli oběti či násilníka, postoje k postavení mužů a žen ve společnosti a v rodině, postoje k násilí ve společnosti obecně, postoje k mýtům o domácím násilí, ochotu poskytnou pomoc ohrožené osobě, informovanost o domácím násilí a zájem o informace z této oblasti. Jako faktory vzniku a rozvoje domácího násilí byly tedy v této věci brány „příslušnost respondenta k rizikové skupině“ a „sociálně demografické faktory“.

V rámci dotazníku respondenti také hodnotili skupinu situací z hlediska toho, zda jsou či nejsou projevem domácího násilí. Tímto způsobem bylo možno zajistit jejich postoje k závažnosti některých projevů domácího násilí a názory na to, kde jsou hranice jednání, které lze označit jako domácí násilí. Do formulace jednotlivých situací popisujících projevy násilí v rodině se promítá perspektiva faktoru vzniku a rozvoje domácího násilí jako „prostředku získání nedostatkových zdrojů“.

4.3 Metoda a technika sběru dat

Následující tabulka č. 2 shrnuje základní informace o kvantitativním výzkumu. Jsou v ní uvedeny základní údaje a charakteristiky.

TABULKA 2: Technické parametry výzkumu veřejného mínění

Technické parametry	
Cíl:	Zjištění názorů a postojů spojených s projevy domácího násilí a zkušeností s tímto fenoménem
Výzkumný nástroj:	Standardizovaný dotazník
Metoda sběru dat:	PAPI, osobní dotazování (face to face)
Období realizace sběru dat:	červenec až srpen 2015
Počet dotázaných:	1 500
Velikost výběrového souboru:	1 435
Strategie výběru respondentů:	Kvótní výběr – kvótní znaky: kraj (NUTS 3), velikost místa bydliště, věk, vzdělání, pohlaví
Zdroj opory pro výběr:	Český statistický úřad
Reprezentativita:	Populace ČR ve věku 15 +
Zpracování dat:	IBM SPSS, MS Office Excel

V rámci kvantitativní části výzkumu, které se věnujeme nejdříve, bylo v období července až srpna 2015 realizováno dotazníkové šetření na reprezentativním vzorku populace ČR starší 15 let věku. Reprezentativita vzorku byla zajištěna vzhledem k velikosti místa bydliště, pohlaví, věku, dosaženému vzdělání a kraji (NUTS 3). Respondenti byli tedy do vzorku populace vybíráni kvótně. Oporou pro vytváření kvót (kvótních tabulek) byla data z Českého statistického úřadu (dále ČSÚ).

Metodou sběru dat bylo osobní dotazování s využitím papírových formulářů dotazníků (PAPI[4]). Vzhledem k citlivému tématu dotazníkového šetření tak bylo velkou výhodou, že respondent mohl dotazník vyplňovat sám s pouhou asistencí tazatele, což by u některých jiných metod sběru dat (např. CATI[5]) bylo velmi obtížné. Standardizované dotazníky obsahovaly uzavřené a několik polouzavřených a otevřených otázek.

[4] PAPI (Paper Aided Personal Interview) – osobní rozhovor tazatele s respondentem, kdy se odpovědi respondenta zaznamenávají do vytištěného dotazníku.
[5] CATI (Computer Assisted Telephone Interviewing) – telefonický rozhovor tazatele s respondentem, kdy se odpovědi respondenta zaznamenávají přímo do počítače.

Dotazníky se skládaly z hlavní výzkumné části obsahující položky týkající se tématu výzkumu, ze sociodemografické části zaměřené na obecné údaje o respondentech (které se dotýkaly například jejich věku, rodinného stavu, ekonomického statusu, náboženského přesvědčení, zaměstnání, počtu dětí apod.) a doplňkové části. Ta tvořila přehled plnění kvótních znaků u každého z respondentů.

Dotazníky byly následně kódovány do statistického prostředí SPSS a podrobeny logické kontrole. Nevyhovující dotazníky, zejména ty, u nichž logická kontrola dat zjistila obtížně vysvětlitelné nekonzistence ve výpovědích, byly vyloučeny. Z tohoto důvodu nevstoupilo do následné analýzy plných 1 500 posbíraných dotazníků, ale 1 435. Podstatně se tím však zvýšila kvalita dat. Počet respondentů 1 435 tedy tvoří výběrový soubor.

Zpracování dotazníků probíhalo v prostředí SPSS a v MS Office Excel. Hlavním cílem statistické analýzy bylo kromě nastínění základních přehledů postojů, názorů a zkušeností respondentů (frekvenční analýza, třídění prvního stupně) také provedení explorace, jejímž cílem bylo odhalit další zajímavosti, vztahy, skupiny či faktory v datech.

Prvním krokem statistické analýzy dat bylo provedení frekvenční analýzy. Její výsledky byly v textu zobrazeny v tabulkách a grafech. Obvykle bylo přitom upřednostňováno uvádění relativních četností (podílů) zaokrouhlených na desetiny (v případě srovnání v čase na celá čísla, s ohledem na povahu převzatých dat).[6] K ověřování existence vztahů mezi různými proměnnými (například sociodemografickými charakteristikami respondentů a jejich postoji k domácímu násilí) a k ověřování platnosti hypotéz bylo využíváno testu „dobré shody"[7] (Pearsonův chí-kvadrát test) a kontingenčních tabulek, jejichž účelem je zobrazit vztah dvou proměnných.[8]

---

[6] Výjimkou byly situace, kdy podsoubor respondentů nedosahuje minimální hranice 100. V takovém případě byly uvedeny absolutní četnosti. Absolutní četnosti byly uváděny také při porovnávání různých skupin, přičemž některá (některé) z nich měly méně členů, než 100.

[7] Testem „dobré shody" lze ověřit pouze existenci vztahu mezi proměnnými. Pro zjištění síly vztahu mezi proměnnými jsou využívány tzv. koeficienty asociace či koeficienty korelace. Program SPSS nabízí několik různých koeficientů zjišťujících sílu vztahu mezi proměnnými. V tomto textu bylo využíváno více typů koeficientů. Konkrétně bylo využito koeficientu Gamma, jež nabývá hodnot od -1 do 1 a koeficientů Cramerovo V, Phi a Eta nabývajících hodnot od 0 do 1. Čím více se hodnota koeficientů blíží číslu 1 (resp. -1), tím silnější je vztah mezi proměnnými. Záporné koeficienty tedy nesvědčí o neexistenci vztahu mezi proměnnými, ale o negativní korelaci mezi nimi, tedy že s růstem hodnoty jedné proměnné hodnota druhé proměnné klesá. Kladné hodnoty koeficientů naopak svědčí o pozitivní korelaci, tedy že s růstem hodnoty jedné proměnné roste i hodnota druhé proměnné. Čím více se naopak koeficienty blíží 0, tím je vztah mezi proměnnými slabší. Nula má obvykle význam neexistence vztahu. V sociologii jsou standardně interpretovány ty vztahy, kde hodnota asociace (korelace) dosahuje alespoň 0,2. Tohoto standardu jsme se přidržovali i v tomto textu.

Ověřovali jsme, zda jsou platné některé představy o domácím násilí, jeho podobách, podstatě a postojích veřejnosti k němu. Tyto představy přitom vycházejí buď z některých teorií týkajících se domácího násilí, nebo byly určeny na základě praxe. V textu jsou použita dvě označení – „hypotéza" a „předpoklad". Hypotézou byla nazvána tvrzení vyjadřující vztah mezi proměnnými, které lze matematicky ověřit (prostřednictvím testu dobré shody a rozdělení četností v kontingenční tabulce). Jako předpoklad byly naopak označeny domněnky týkající se vývoje situace v letech 2001, 2006 a 2015, jejichž pravdivost či nepravdivost bylo možné určit pouhým porovnáním výsledků, nikoliv výpočtem, vzhledem k tomu, že z předchozích výzkumů (2001 a 2006) byly k dispozici pouze výsledky a nikoliv datové soubory, které by umožnily provádět příslušné analýzy.

[8] Test dobré shody je založen na sledování očekávaných a pozorovaných četností v kontingenční tabulce. Test pracuje se dvěma hypotézami – tzv. nulová hypotéza předpokládá shodu očekávaných a pozorovaných četností, což vlastně znamená, že mezi proměnnými není žádný vztah. Pokud se však tyto četnosti významně liší, nulovou hypotézu je nutné zamítnout, čímž je potvrzena existence vztahu mezi proměnnými. Tím se stává platnou tzv. alternativní hypotéza, která je opakem nulové hypotézy. Vztah mezi proměnnými je vždy potvrzován na určité hladině významnosti (α). Hladina významnosti představuje maximální přípustnou pravděpodobnost toho, že zamítneme platnou hypotézu. V sociologii je tato hladina významnosti obvykle stanovena na 5 % (α = 0,05), 1% (α = 0,01), 0,1 % (α = 0,001) nebo 0,01% (α = 0,0001). Tyto hladiny významnosti jsou využívány i v tomto textu. Čím nižší je hodnota hladiny významnosti, tím nižší je riziko, že dojde k zamítnutí platné hypotézy (viz Mareš, Rabušic, Soukup, 2015).

5 VÝSLEDKY VÝZKUMU – NÁZORY A POSTOJE VEŘEJNOSTI VŮČI DOMÁCÍMU NÁSILÍ

Daniel Topinka, Veronika Prokschová

Výsledky výzkumu a jejich interpretace uvádějí postupně odpovědi na jednotlivé výzkumné otázky a hypotézy, které jsou členěny do následujících podkapitol a částí. Výsledky jsou uvedeny v grafech nebo tabulkách, interpretace jim obvykle předcházejí, není-li třeba tuto posloupnost změnit. Konkrétní výsledky početních operací (procenta, počty) jsou zpravidla uváděny v závorkách, v některých případech společně s textem upřesňujícím k jakému údaji se výsledek přesně vztahuje. Každá podkapitola je uvozena s ohledem na pohodlí čtenáře shrnutím základního zjištění.

5.1 Jak vnímá veřejnost postavení muže a ženy ve společnosti a v rodině?

Ve společnosti existuje silná tendence k prosazování vyrovnaného pohledu na postavení muže a ženy ve společnosti i v rodině. Veřejnost obecně vnímá obě pohlaví jako schopná vykonávat stejné činnosti stejně dobře, přestože jsou některé vlastnosti nadále určitou částí veřejnosti vnímány jako „typicky" ženské či „typicky" mužské. Veřejné mínění poukazuje na ústup od tradičního vnímání společenských a rodinných vztahů, kdy muž, ale i žena ztrácejí své dominantní postavení ve sférách, které byly považovány dříve za typicky mužskou či typicky ženskou doménu. Žena je čím dál více vnímána jako rovnocenný partner při zajišťování obživy, muž jako rovnocenný partner při péči o děti a domácnost. Některé teorie přitom naznačují, že právě ztráta dominantní pozice mužů v jistých oblastech se může promítat do násilí na ženách, které je pak vnímáno jako snaha muže udržet si svou dominantní pozici nebo vyjádření pocitu nejistoty a ztráty orientace ve společenských a rodinných vztazích. Otázkou však zůstává, do jaké míry se tato deklaratorní stanoviska promítají do reálných životů mužů a žen v české společnosti. V tomto směru se dá předpokládat, že se respondenti uchylovali v odpovědích více k tomu, co je od nich očekáváno, případně je formulovali vůči tomu, jaká by (podle nich) měla realita být a idealizovat ji. Feministický pohled na problém domácího násilí ukazuje, že nerovné gendero-

vé uspořádání společnosti (patriarchální řád) se může promítat do přetrvávání ustálených tradičních vzorců, institucí přispívajících k vyšší toleranci násilí na ženách, tedy i domácího násilí.

Názor veřejnosti na postavení muže a ženy ve společnosti nabízí graf zobrazující stanoviska respondentů k několika předloženým tvrzením. Svá stanoviska vyjadřovali respondenti na sedmibodové škále. Graf č. 1 přitom uvádí vždy součty nesouhlasných (body na škále 1 až 3) a souhlasných (body na škále 5 až 7) stanovisek, zvlášť pak vystupují stanoviska nerozhodná (bod 4 na škále). Stanoviska k jednotlivým tvrzením o postavení žen a mužů v rodině a společnosti, která jsou uvedena v grafu č. 1, jsou uspořádána sestupně podle míry souhlasu. Zcela nahoře je tedy tvrzení, jež sklidilo mezi respondenty nejvíce souhlasu, zcela dole tvrzení, s nímž respondenti souhlasili nejméně.

Zaměříme-li se na obsah všech tvrzení v grafu č. 1, je zřejmé, že ne všechna mají shodný význam. Zatímco některá jsou si ve svém významu navzájem velmi podobná, jiná se dosti odlišují. Například první tři tvrzení, jež jsou v grafu umístěna nejvýše a s nimiž tedy souhlasí nejvíce respondentů, vyjadřují určité „volání" veřejnosti po rovnosti obou pohlaví, když tvrdí, že zaměstnání má stejný význam jak pro muže, tak pro ženy (79,4 %), že ve vztahu není důležité, kdo má vyšší vzdělání (68,2 %), a že muži i ženy dokáží vychovávat děti stejně dobře (64,3 %). Smyslem těchto tvrzení je tedy určitá vzpoura proti představám o lepších schopnostech mužů či žen pro určité činnosti, například žen pro péči o děti, či mužů pro touhu budovat kariéru. Vzhledem k míře souhlasu s těmito tvrzeními je přitom zřejmé, že většina respondentů ve výzkumu vnímá obě pohlaví jako schopná vykonávat stejné věci stejně dobře. Na druhou stranu by bylo chybné přehlížet ne bezvýznamnou část respondentů, která se domnívá, že v partnerském vztahu je důležité, kdo z partnerů má vyšší vzdělání (18,8 %), a která není přesvědčena o tom, že muži jsou schopni vychovávat děti stejně dobře jako ženy (21,9 %).

Další dvě tvrzení v pořadí o tom, že ve srovnání s muži ženy mají tendenci být více důvěřivé a že ve srovnání s ženami mají muži tendenci být více krutí, zase vyjadřují předpoklad o určitých přirozených vlastnostech každého pohlaví – u žen je to důvěřivost, u mužů krutost. Zde ale vidíme, že míra souhlasu s těmito tvrzeními je u respondentů nižší, než míra souhlasu s předchozími tvrzeními. S předpokladem o jakési „přirozené" tendenci mužů ke krutosti dokonce souhlasí téměř polovina respondentů (46,4 %). V případě obou těchto tvrzení však lze pozorovat vyšší míru nerozhodnosti respondentů než u předchozích tří tvrzení.

Tvrzení o tom, že v partnerském vztahu není dobré, když má žena vyšší příjem než muž, sklidilo mezi respondenty více nesouhlasu (42,6 %) než souhlasu (36,6 %). Toto tvrzení jakoby poukazuje na určitou podřízenost ženy vůči muži. V baterii tvrzení jsou přitom ještě další dvě podobného významu, a sice tvrzení o tom, že věcem veřejného zájmu rozumějí více muži než ženy, a o tom, že o zásadních věcech v manželství/partnerství by měl rozhodovat muž. Na postoji k prvnímu z těchto dvou tvrzení by se respondenti rozhodně neshodli, podíly souhlasných (36,2 %), nesouhlasných (32,2 %) a nerozhodných (31,6 %) odpovědí jsou totiž velmi podobné. Druhé z tvrzení pak mezi respondenty vyvolalo vůbec nejvíc nesouhlasu (66,5 %) ze všech tvrzení nabídnutých v této baterii. Pouze velmi malá část respondentů souhlasí s tím, že o zásadních věcech v manželství/partnerství by měl rozhodovat muž (15,8 %). Poslední z tvrzení nabízených v této baterii vyjadřuje souhlas s tím, aby žena budovala kariéru, zatímco muž byl doma s dětmi, tedy souhlas s určitým „prohozením si" tradiční mužské a ženské role. Respondenti si dost možná nevěděli rady s tím, co si pod daným tvrzením přesně představit. To může vysvětlit výběr nerozhodného stanoviska množstvím z nich (30,6 %).

GRAF 1: Stanoviska k tvrzením o postavení žen a mužů v rodině a společnosti, relativní četnosti[9]

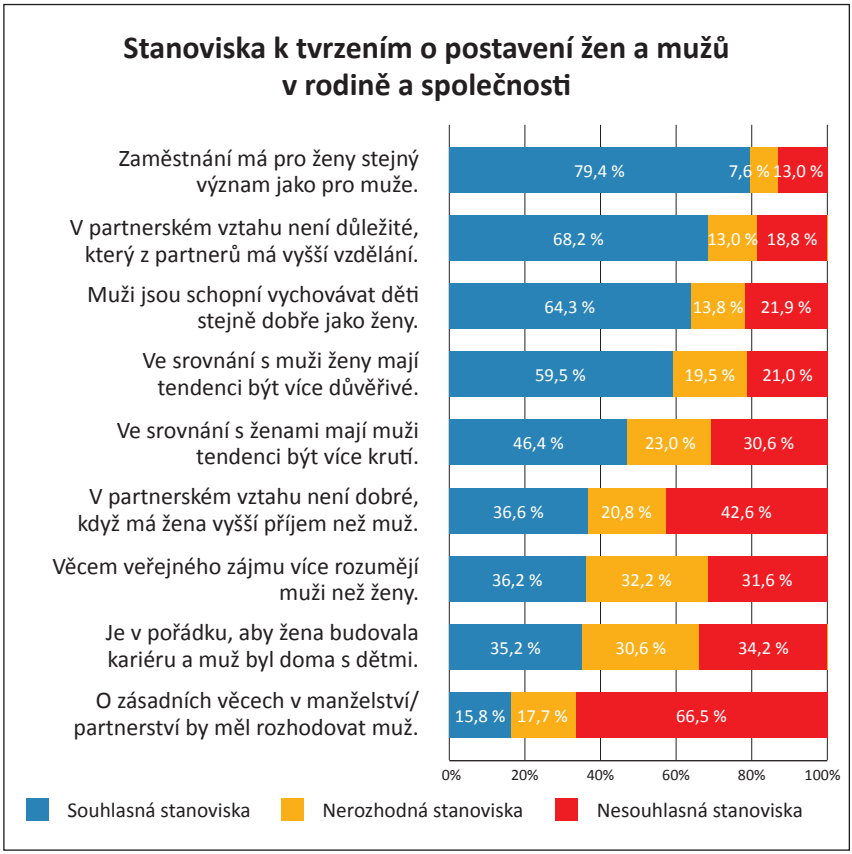

** podsoubory respondentů, N >= 1430*

5.2 Jak vnímá veřejnost násilí mezi lidmi obecně?

Používání násilí vůči druhým lidem považují za projev nevyrovnanosti a zoufalství, tedy určité slabosti, více než tři pětiny respondentů (64,1 %). Násilí jako takové ale není považováno za špatné ve všech případech. Příkladem je použití

[9] „Nakolik souhlasíte s následujícími výroky o postavení muže a ženy v rodině/společnosti?“

násilí jako nástroje obrany či ochrany. Násilí dále není jednoznačně odsuzováno, má-li podobu fyzických trestů uplatňovaných při výchově dítěte. Na druhou stranu je však patrné, že tělesné tresty obecně nejsou považovány za jedinou a za všech okolností nejlepší výchovnou metodu. Zatímco trestání dětí za poslušnost není jednoznačně odsuzováno, trestání manželky z podobného důvodu – neposlušnosti vůči manželovi – již odsuzováno je. Takzvanou „neposlušnost" manželky vnímá společnost jako situaci, která má být řešena jinak než násilně. Podle mínění veřejnosti je zcela nepřípustné uhodit ženu. Neposlušnost dítěte však podle mnohých řešit fyzickým trestem lze. Představa o tom, že násilí je přirozenou součástí života nebo mužské povahy, je pak obecně považována za mylnou. S ospravedlňováním použití násilí odvolávajícím se na tyto „přirozené" důvody přirozenosti veřejnost nesouhlasí.

Mínění veřejnosti o násilí mezi lidmi byla rovněž zjišťována prostřednictvím baterie tvrzení, k nimž respondenti vyjadřovali svůj souhlas, resp. nesouhlas, na sedmibodové škále. Graf č. 2 přitom opět uvádí vždy součty nesouhlasných (body na škále 1 až 3) a souhlasných (body na škále 5 až 7) stanovisek, zvlášť pak vystupují stanoviska nerozhodná (bod 4 na škále). Rovněž tvrzení týkající se stanovisek k násilí jako takovému mezi lidmi (tedy nejen domácímu) jsou uspořádána sestupně, dle míry souhlasu s nimi.

Nejvíce souhlasu zaznamenala tvrzení, která ospravedlňují použití násilí v případě ohrožení, tedy jako nástroj obrany. Jedná se o souhlas s použitím násilí v případě, kdy je člověk napadený (84,6 %), a souhlas s tvrzením, že žena má právo dát cizímu muži facku, obtěžuje-li ji (78,8 %). Podíly respondentů, kteří s těmito tvrzeními nesouhlasí, nebo jsou ohledně jejich hodnocení nerozhodní, jsou velmi nízké. Jedná-li se tedy o ohrožení osoby, vnímají respondenti násilí jako legitimní nástroj ochrany před agresorem.

Dále je na místě zmínit přesvědčení o tom, že uhodit ženu je naprosto nepřípustné (82,4 %), máme-li se ještě přidržet u těch tvrzení v grafu, s nimiž valná většina respondentů souhlasí. Většina respondentů se tedy domnívá, že fyzický útok vůči ženě je zcela nepřijatelný.

Zajímavé zjištění je, že používání násilí vůči druhým lidem považuje za projev nevyrovnanosti a zoufalství, tedy určité slabosti, většina respondentů (64,1 %). Uvedený podíl sice není až tak vysoký, jako v případě souhlasných stanovisek u předchozích tvrzení, přesto je velikost tohoto podílu poněkud zvláštní, připomeneme-li míru souhlasu respondentů s použitím násilí jako nástroje obrany. Množství respondentů si však pravděpodobně pod tímto tvrzením nepředstavuje situaci obrany před agresorem, ale situaci útoku na oběť.

Tímto způsobem lze snad nejlépe vysvětlit velikost podílu u souhlasného stanoviska s tímto tvrzením.

Tvrzením o tom, že fyzické tresty jednak nadělají víc škody než užitku, jednak je používají jen rodiče, kteří výchovu svých dětí nezvládají, se věnujeme společně s tvrzením o tom, že je při výchově škoda každé rány, která padne vedle. Tato tvrzení otevírají téma fyzického trestání dětí jako nástroje jejich výchovy. Přesvědčení, že fyzické tresty nadělají víc škody než užitku (43,5 %), převyšuje podíl respondentů, kteří s daným výrokem nesouhlasí (35,0 %). Poměrně velká část respondentů se však k této věci nedovede jednoznačně vyjádřit (21,5 %). To může poukazovat buď na přesvědčení, že použití fyzického trestu nelze hodnotit, nejsou-li známy okolnosti jeho použití, nebo na váhání respondentů ohledně toho, zda jsou fyzické tresty jako takové obecně vhodné či nevhodné. Na druhou stranu s tvrzením o tom, že fyzické tresty užívají jen rodiče, kteří výchovu svých dětí nezvládají, už souhlasí jen asi třetina respondentů (33,2 %) a nesouhlasí více než polovina respondentů (50,5 %). Podíl nerozhodných odpovědí je v případě tohoto tvrzení nižší (16,3 %) než v případě předchozího tvrzení týkajícího se uplatňování fyzických trestů při výchově dětí. Respondenti tedy již nejsou tak přesvědčeni o tom, že využívání fyzických trestů by muselo automaticky poukazovat na nezvládání výchovy. Ještě menší podíl respondentů souhlasí s tvrzením, že je při výchově škoda každé rány, která padne vedle (28,5 %). S tvrzením pak nesouhlasí více než polovina respondentů (50,9 %). Přibližně pětina se pak nedovede vyjádřit jednoznačně (20,6 %).

Poslední tři tvrzení, která jsou uvedená v grafu č. 2 zcela dole, jakoby násilí nějakým způsobem ospravedlňují, z hodnocení respondentů však plyne, že toto ospravedlňování považují za sporné. Většina respondentů totiž nesouhlasí ani s jedním z těchto tří tvrzení. První z tvrzení, život je boj a násilí k němu neodmyslitelně patří, ospravedlňuje použití násilí tím, že zkrátka násilí k životu patří. S něčím takovým přitom souhlasí jen necelá pětina respondentů (19,3 %). Většina respondentů není přesvědčena o tom, že násilí k životu neodmyslitelně patří (71,5 %). Druhé z tvrzení, být mužem znamená projevovat se agresivně, ospravedlňuje násilí přirozenou mužskou povahou, ke které zkrátka agresivita patří. S tím však nesouhlasí ani desetina respondentů (9,5 %). Většina respondentů je opět proti (83,0 %). Ospravedlňovat násilí muže proti jeho manželce manželčinou neposlušností, což je smyslem posledního tvrzení, muž je oprávněn bít svou manželku, když ho neposlouchá, považuje za správné jen velmi malý podíl respondentů (7,2 %), naprostá většina respondentů je proti (90,8 %).

GRAF 2: Stanoviska k násilí mezi lidmi, relativní četnosti[10]

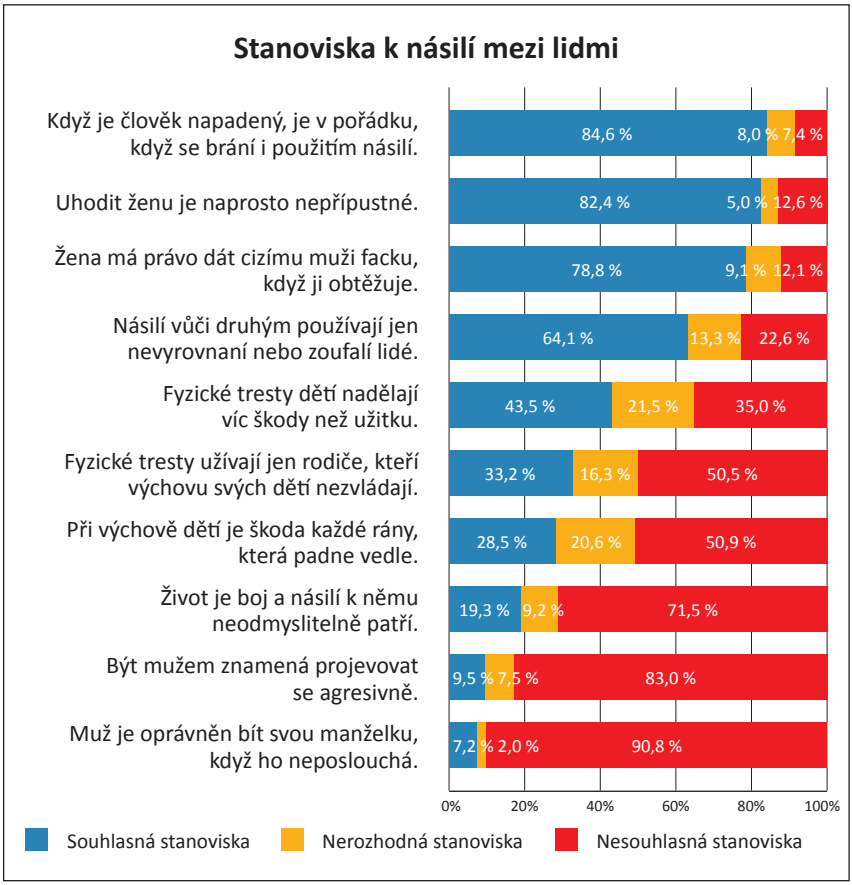

** podsoubory respondentů, N >= 1418*

[10] „Dále nás zajímá, co si myslíte o násilí mezi lidmi. Nakolik souhlasíte s následujícími výroky?“

5.3 Jaké jsou představy veřejnosti o domácím násilí?

Veřejné mínění odmítá některá klišé a stereotypní představy o domácím násilí. Zejména pak lidé odmítají tvrzení, že domácí násilí je jen ojedinělým jevem týkajícím se sociálně slabé části populace, jež nemá vliv na děti žijící v domácnosti, kde se násilí odehrává, a vzniká provokováním mužů, za které mohou ženy. O obětech domácího násilí podle mínění veřejnosti také nelze smýšlet jako o jednolité skupině osob velmi podobných charakteristik, které lze velmi snadno rozpoznat. Mezi lidmi neexistuje shoda na tom, zda si oběti domácího násilí za svou situaci mohou či nikoliv. Ve společnosti zjevně existuje silné zastoupení názoru o tendenci některých žen vybírat si za své partnery agresory, byť tyto ženy tak mohou činit zcela nevědomě. Nemalé procento respondentů je také přesvědčeno o určitém spolupodílu oběti na její situaci, když vysvětlují existenci domácího násilí tím, že si to oběť nechá jednoduše líbit. Pro veřejnost je nejspíš velmi obtížné nalézt odůvodnění toho, proč oběť zůstává s násilnou osobou, respondenti to považují za nepochopitelné, odporující logice zdravého rozumu. Nikdo si přece nenechá ubližovat, když nemusí, když lze odejít, když existuje nabídka pomoci. Tímto způsobem nejspíše uvažuje značná část veřejnosti. Pocity, pohnutky a důvody setrvání oběti ve vztahu s násilnou osobou jsou pro ně tedy nesrozumitelné a dále stigmatizují osoby ohrožené a jejich „nesprávné“ reakce.

Veřejné mínění odmítá některé stereotypní představy o domácím násilí, které bývaly dříve běžné. Zejména je to patrné u odmítání představy o domácím násilí jako o soukromém problému zúčastněných, do jehož řešení není vhodné zasahovat zvenčí. Mínění veřejnosti naopak ukazuje, že stát a společnost (blízká rodina, známí a přátelé, odborná veřejnost) jsou vnímáni jako důležitý prvek pomoci osobám ohroženým domácím násilím. Současně přitom lidé pociťují, že možnosti pomoci obětem násilí jsou do určité míry limitovány obtížnou rozpoznatelností domácího násilí od jiných, méně závažných rodinných konfliktů a sporů. Možnosti odhalení případu domácího násilí navíc stěžuje i obtížná čitelnost násilných osob, které podle respondentů rozhodně netvoří homogenní skupinu z hlediska svých projevů na venek. O partnerovi/partnerce oběti tedy nelze vždy s určitostí říci, že se jedná o jednoznačně násilnou osobu.

Názory veřejnosti se v čase posouvají k ústupu od stereotypních představ a klišé o podobě domácího násilí, charakteristikách jeho aktérů a projevů. To může být zapříčiněno určitou detabuizací tématu domácího násilí, a tedy snazší dostupností informací (příběhy obětí a jejich rodin, odborné a zpopularizova-

né informace). Význam problému domácího násilí, a tedy i nutnosti pomáhat a chránit oběť a další postižené členy rodiny, domácnosti, zdůrazňují i některé legislativní a další opatření podniknutá v posledních letech.

Představy veřejnosti o domácím násilí byly zjišťovány prostřednictvím dvou baterií tvrzení a výroků, k nimž respondenti vyjadřovali svá stanoviska, souhlasná nebo nesouhlasná. Druhá baterie přitom byla převzata z výzkumu domácího násilí, který provedla společnost STEM/MARK v roce 2001 a 2006 (Domácí násilí II., 2006). Námi realizovaný výzkum tedy umožňuje srovnání některých představ respondentů o domácím násilí v čase.

V případě první baterie, tak jako u jiných v dotazníkovém šetření, přitom respondenti určovali svá stanoviska na sedmibodové škále. Graf č. 3 přitom opět uvádí součty nesouhlasných (body na škále 1 až 3) a souhlasných (body na škále 5 až 7) stanovisek, zvlášť pak vystupují stanoviska nerozhodné (bod 4 na škále). Stanoviska respondentů k výrokům o domácím násilí jsou seřazena sestupně podle míry souhlasu s nimi.

Uvedené výroky uvádějí různá klišé a předsudky panující o domácím násilí. Z grafu č. 3 je přitom na první pohled zřejmé, že naprostá většina respondentů takové předsudky nesdílí. U většiny výroků totiž převládají nesouhlasné postoje. Jediným výrokem, s nímž souhlasí více než polovina respondentů (55,2 %), je výrok v grafu č. 3 zcela nahoře, podle něhož, je-li dítě svědkem domácího násilí v rodině, je tím tak ovlivněno, že se v budoucnu samo stane násilníkem nebo obětí. Tento výrok reaguje na některé teorie vysvětlující vznik domácího násilí určitým návykem reagovat na krizové situace násilím, které si jedinec osvojil v dětství. Vlivu domácího násilí na děti se věnuje ještě jeden výrok v baterii, podle něhož domácí násilí mezi manžely nemá vliv na jejich děti, pokud nejsou přímými svědky násilí. S tímto výrokem souhlasí jen velmi málo respondentů (11,3 %). Naprostá většina respondentů (79,7 %) se naopak domnívá, že domácí násilí děti ovlivňuje i v případech, kdy jeho přímými svědky nejsou.

Druhé tvrzení v pořadí hovoří o tom, že ženy si samy vybírají (i nevědomky) partnery, kteří je týrají.[11] S tvrzením souhlasí ani ne polovina respondentů (42,9 %). Podíl souhlasných odpovědí navíc nijak výrazně nepřevyšuje podíl respondentů, kteří s tvrzením nesouhlasí (33,9 %). Toto tvrzení mezi všemi ostatními v baterii zaznamenalo také vcelku vysoký podíl nerozhodných odpovědí (23,2 %).

[11] Toto tvrzení bylo v dotazníku zařazeno do jiné baterie, pro věcnou souvislost s tématem domácího násilí a vzhledem k tomu, že bylo hodnoceno na sedmibodové škále stejně jako výroky z baterie mapující postoje k domácímu násilí.

To by mohlo naznačovat, že respondenti si s hodnocením tvrzení neví úplně rady, nevědí, k jakému stanovisku se přiklonit. Důležitou pozici přitom v tvrzení hraje text v závorce „i nevědomky“, který tvrzení v jistém smyslu zmírňuje.

I při přítomnosti textu v závorce je možné tvrzení chápat jako určité obviňování žen ze zavinění své situace. Bez jeho přítomnosti by však toto obviňování ještě nabylo na síle. V takovém případě by nesouhlas s tvrzením mohla sdílet ještě větší část respondentů. Baterie přitom nabízí ještě další dva výroky, které připisují vinu za domácí násilí jeho obětem. Domácí násilí existuje proto, že si to oběť nechá líbit podle více než třetiny respondentů (35,6 %), téměř polovina respondentů však s něčím takovým nesouhlasí (47,0 %), necelá pětina je pak nerozhodná. S tím, že za domácí násilí si mohou ženy samy, protože muže dráždí, souhlasí jen velmi malý podíl respondentů (14,6 %), naprostá většina respondentů (74,1 %) naopak něco takového popírá. Jak vidíme, respondenti nejsou jednoznačně přesvědčeni o vině oběti za její situaci, byť určité takové tendence se mezi menší částí respondentů objevují.

Přibližně pětina respondentů (21,2 %) je přesvědčena o tom, že oběti domácího násilí lze snadno poznat, další pětina z nich (19,8 %) nemá na tuto věc jednoznačný názor. Zbylí respondenti (59,0 %) však s výrokem nesouhlasí. Podobně je určitým předsudkem představa o domácím násilí jako charakteristice týkající se jenom sociálně slabých rodin. S tímto předpokladem nicméně souhlasí jen malá část respondentů (13,2 %), která stojí oproti třem čtvrtinám respondentů (75,1 %) s opačným přesvědčením. Ještě menší podíl respondentů (9,0 %) je pak přesvědčen o tom, že domácímu násilí není třeba se věnovat, protože se vyskytuje jen zřídka. Většina respondentů (83,7 %) nicméně s tímto předsudkem nesouhlasí, byť není jisté, zda si je vědoma skutečnosti, že domácí násilí má mnoho podob.

GRAF 3: Stanoviska k výrokům o domácím násilí, relativní četnosti[12]

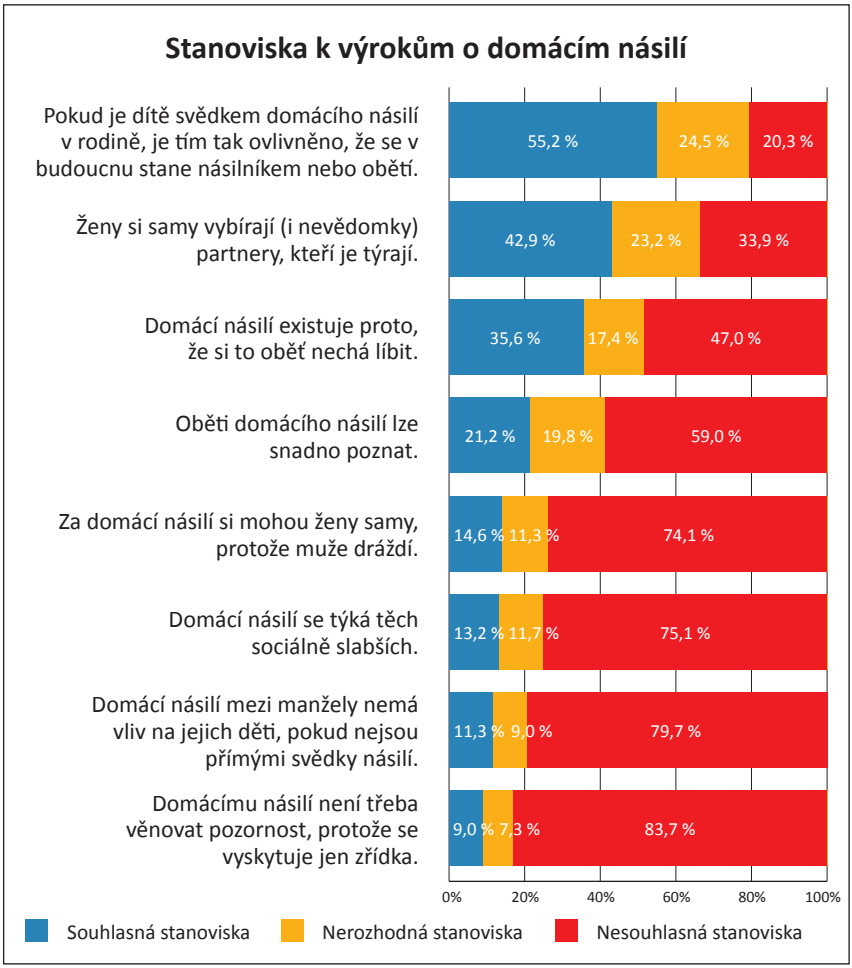

** podsoubory respondentů, N >= 1425*

[12] „Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky o domácím násilí?“

Další baterie výroků předložená respondentům také zachycuje různé představy o domácím násilí. Úkolem respondentů v dotazníkovém šetření bylo opět uvést, zda s výrokem souhlasí, či nikoliv. V tomto případě však na škále čtyřbodové. Vzhledem k ambici porovnat zjištění s předchozími výzkumy STEM/MARK z roku 2001 a 2006 (Domácí násilí II., 2006) musel být v tomto ohledu dodržen formát odpovědí z předchozích výzkumů, v nichž byly využívány pouze čtyřbodové škály. Čtyřbodová škála (resp. sudá) přitom neumožňuje respondentům zaujmout nerozhodnou pozici. Tuto skutečnost odráží i graf č. 4, který nezobrazuje nerozhodná stanoviska, ale pouze stanoviska nesouhlasná (body na škále 1 a 2) a souhlasná (body na škále 3 a 4). Graf č. 4 uvádí pouze stanoviska respondentů zjišťovaná v roce 2015. Výroky v grafu jsou opět uspořádány sestupně dle míry souhlasu s nimi.

První dva výroky uvedené v grafu č.4 zcela nahoře spolu úzce souvisí. S tím, že domácí násilí mezi dospělými je problém, který by měl stát nějak řešit, souhlasí naprostá většina respondentů (82,9 %). Ještě větší část respondentů (92,7 %) je pak přesvědčena o tom, že domácí násilí si žádá zásah okolí (např. příbuzných, sousedů, lékaře, policie). Hodnocení těchto dvou výroků navíc souvisí s hodnocením výroku o tom, že domácí násilí má společnost spíše tolerovat, protože se jedná jen o vnitřní záležitost rodiny, se kterým nesouhlasí naprostá většina respondentů (89,1 %). To opět svědčí o přesvědčení respondentů o závažnosti problému domácího násilí a nutnosti řešit jej.

Jak je zřejmé z grafu č. 4, s většinou výroků souhlasí více než polovina respondentů. Většina respondentů (82,8 %) je například přesvědčena o tom, že domácího násilí se dopouštějí i osoby, jež jsou na pracovišti známy slušným chováním vůči kolegům. Podle respondentů tedy o násilnících nelze smýšlet jako o jednolité skupině, podobně jako takto nelze uvažovat o obětech domácího násilí, vzpomeňme na výrok o tom, že oběti domácího násilí lze snadno poznat.[13] Většina respondentů (80,9 %) je také přesvědčena o tom, že pro příbuzné, přátele a sousedy je často těžké rozpoznat domácí násilí od méně závažných rodinných potyček. Takové přesvědčení do jisté míry souvisí s předchozím nesouhlasem respondentů s tím, že oběti domácího násilí lze snadno poznat.[14] Podobně podle respondentů nelze snadno poznat ani domácí násilí. Jednak se domácí násilí děje zpravidla za zavřenými dveřmi, beze svědků, okolí se tedy může jen domnívat, že k něčemu takovému dochází, navíc domácí násilí, jak již bylo

[13] Viz graf 3.
[14] Viz graf 3.

uvedeno, nemá jen fyzickou podobu, ale i podoby psychickou, sexuální či ekonomickou, které mohou být velmi málo zjevné. V mnoha rodinách navíc může často docházet k různým konfliktům a potyčkám, které se mohou navenek jevit jako méně závažné, byť se ve skutečnosti o domácí násilí jedná. Tato skutečnost může přitom značně stěžovat možnost zjištění domácího násilí a nabídku pomoci rodině. Nelze zapomínat také na skutečnost, že se oběť domácího násilí, například z důvodu studu, může snažit svou situaci skrýt, popírat.

Zajímavé je hodnocení přesvědčení, že obětí domácího násilí se obvykle stávají „puťky" nebo „bačkory", které si nechají vše líbit. Podíl respondentů, kteří s výrokem souhlasí (41,2 %), převyšuje podíl nesouhlasících respondentů (58,8 %). Respondenti se tedy o něco málo méně kloní k představě o oběti domácího násilí, jako o „puťce", „bačkoře", tedy ženě, která tráví čas hlavně doma, stará se o chod domácnosti, a nejeví valný zájem o svou kariéru, přátele, zájmy, společenský život. Vyšší podíl respondentů, jenž souhlasí s tímto výrokem, může souviset s určitým přesvědčením o spolupodílu oběti domácího násilí na její/jeho situaci.

GRAF 4: Stanoviska respondentů k výrokům o domácím násilí, relativní četnosti[15]

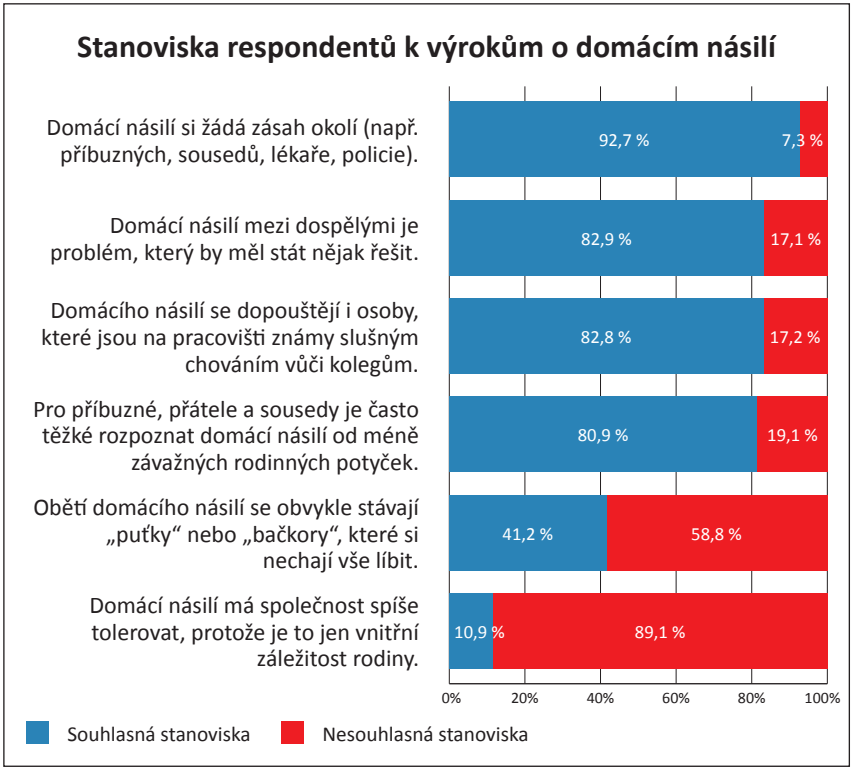

** podsoubory respondentů, N >= 1423*

5.4 Kde jsou hranice jednání, které lze označit za domácí násilí?

Veřejnost označuje za domácí násilí situace, kdy dochází k nějakému psychickému, fyzickému nebo ekonomickému utlačování druhé osoby, přičemž toto utlačování se děje dlouhodobě, opakovaně. Není přitom rozlišováno, zda k tomuto utlačování dochází jen mezi partnery, nebo i mezi různými jinými rodinnými příslušníky (pokrevními i nevlastními) či obecně členy domácnosti. Veřejnost tedy

[15] „Souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?“

nespojuje téma domácího násilí pouze s „klasickou“ představou muže agresora a ženy oběti. Množství lidí je však nad to přesvědčeno o tom, že k domácímu násilí může docházet i mezi osobami, které již nesdílejí společnou domácnost (bývalí partneři, případy násilí páchané dětmi či vnoučaty na seniorech). Domácí násilí, nejde-li o jeho fyzickou formu, nevnímají respondenti jako jev odehrávající se výhradně uvnitř domácností, v soukromí, za zavřenými dveřmi. Veřejnost se naopak domnívá, že některá jednání mající charakter psychického násilí (pomlouvání, výsměch, ztropení scény, ostuda) jsou vázány spíše na veřejné prostředí. Další charakteristikou domácího násilí je podle veřejného mínění stálost rolí, tedy že se role oběti a násilníka nemění. Míra přesvědčení o tom, že utlačování druhé osoby je domácím násilím, je přitom vyšší v situacích, v nichž je uplatňováno fyzické násilí či jakákoliv jiná forma násilí vůči osobám vysokého věku, s handicapem či zhoršeným zdravotním stavem. Z hodnocení situací také plyne, že lidé mají určitou tendenci bagatelizovat násilí, k němuž dochází za přispění komunikačních prostředků (SMS zprávy, telefonáty, emaily apod.).

Respondenti dostali za úkol vyhodnotit různé situace, zda popisují či nepopisují domácí násilí. V grafu č. 5 jsou tedy zcela nahoře umístěny situace, které většina respondentů považuje za projev domácího násilí, zcela dole jsou pak situace, jež podle většiny respondentů spíše domácím násilím nejsou. Většinu situací přitom převážná část respondentů vyhodnotila jako projev domácího násilí. Naopak pouze jediná situace uvedená v grafu zcela dole není hodnocena většinou respondentů jako domácí násilí.

V komentáři se budeme věnovat posledním dvěma uvedeným situacím, které většina respondentů za projevy domácího násilí nepovažuje. Tzv. italská domácnost, tj. když se manželé neustále hádají, občas při tom i rozbíjejí předměty nebo mezi nimi létají facky, považuje za projev domácího násilí jen o něco více než třetina respondentů (35,9 %), přibližně pětina je nerozhodná (21,5 %), největší část respondentů (42,7 %) má však za to, že v italské domácnosti k domácímu násilí nedochází. Takový úsudek odpovídá jedné z charakteristik používaných pro vymezení domácího násilí, která tvrdí, že v domácím násilí nedochází k prohazování role oběti a agresora mezi účastníky domácího násilí, k čemuž v italské domácnosti dochází. Ještě méně respondentů (21,9 %) pak souhlasí s tím, že domácím násilím je situace, kdy dá žena manželovi facku poté, co ji slovně napadl. Většina respondentů (62,8 %) má naopak o domácím násilí jiné představy. Z popisu situace neplyne, že by k takovému jednání manželky docházelo pravidelně, což může být jedním z důvodů pro odlišné vnímání této situace. Facka dále nemusí být respondenty vnímána jak závažný fyzický atak, zvlášť je-li od ženy.

GRAF 5: Hodnocení situací z hlediska toho, zda se podle respondentů jedná o domácí násilí, či nikoliv, relativní četnosti[16]

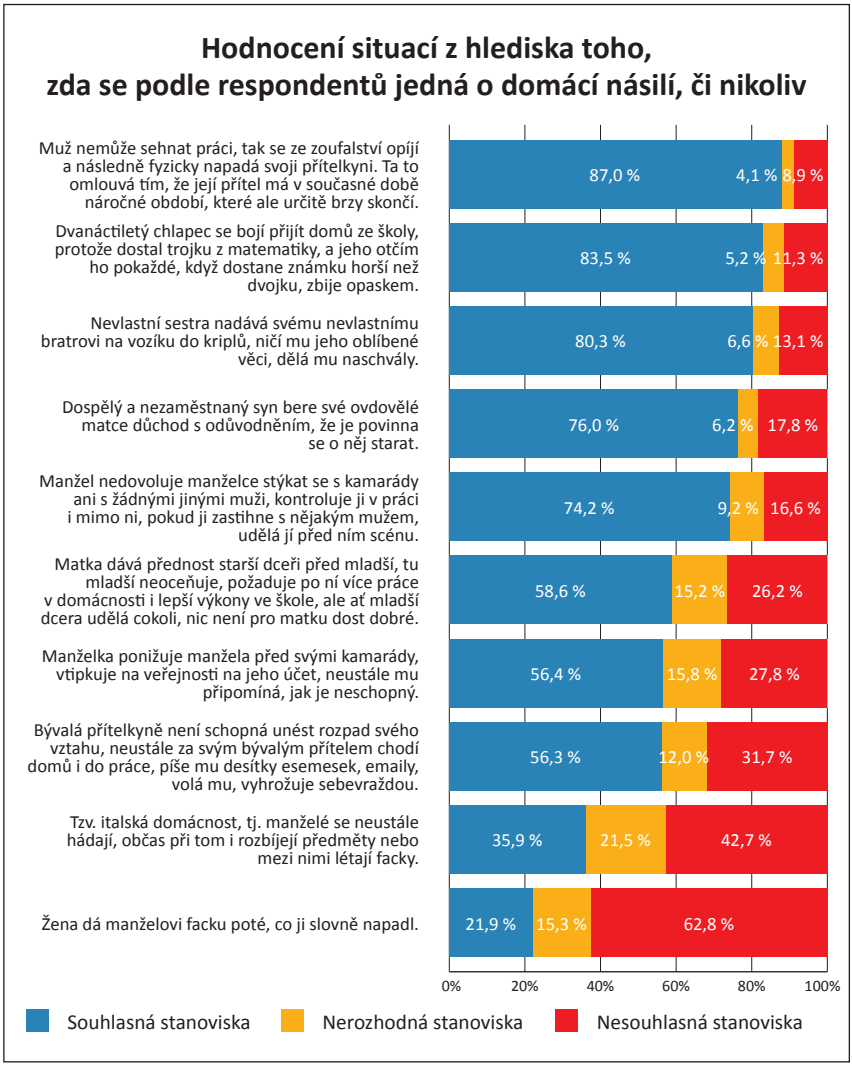

** podsoubory respondentů, N >= 1425*

[16] „U následujících situací (jde o reálné případy „ze života“) určete na základě vlastních zkušeností, zda se podle Vás jedná o domácí násilí nebo ne.“

5.5 Jak moc je rozšířené domácí násilí?

Zkušenosti respondentů s domácím násilím byly poměřovány dvěma způsoby, oba měly své limity.[17] Nejprve byla respondentům předložena následující definice domácího násilí:

„Za domácí násilí se dá považovat psychické (např. vydírání), fyzické (např. fackování), ekonomické (např. zadržování příjmu) či sexuální (např. nucení k sexuálnímu styku) násilí. Dochází k němu mezi blízkými osobami žijícími společně v jedné domácnosti. Může se objevit mezi partnery, manžely, sourozenci nebo mezi dospělými dětmi a jejich rodiči či prarodiči."

A respondenti měli následně uvést, zda mají s touto podobou domácího násilí nějaké zkušenosti, a to v různých rolích. Respondenti měli, přirozeně, možnost uvést více odpovědí, jelikož lze logicky mít i více takovýchto zkušeností. Popsaný způsob zajišťování respondentů se zkušenostmi s domácím násilím tedy umožňuje identifikovat oběti domácího násilí, oběti partnerského násilí ze současných a již uplynulých vztahů, agresory partnerského násilí ze současných a již uplynulých vztahů, svědky domácího násilí a osoby znající případy domácího násilí z doslechu. Tento způsob tedy také umožňuje zajistit osoby s přímou (oběti, agresoři) a nepřímou (svědci, osoby znající případy domácího násilí z doslechu) zkušeností s domácím násilím. Kromě toho tento způsob umožňuje i identifikaci osoby bez jakékoliv zkušenosti s domácím (či konkrétněji partnerským) násilím. Podstatou popsaného způsobu zajištění respondentů se zkušenostmi s domácím násilím je tedy předložení stručné definice domácího násilí, s níž se respondenti buď identifikují (v rámci určité role), nebo nikoliv. Vzhledem k využití definice domácího násilí při tomto způsobu identifikace respondentů se zkušenostmi s domácím násilím, nazýváme tento způsob jako identifikace (obětí, agresorů, svědků atd.) prostřednictvím definice.

Uvedená definice se nicméně nemusí nutně vztahovat na všechny případy domácího násilí. Proto byl do dotazníku zahrnut i druhý způsob zjišťování do-

[17] Lze se domnívat, že množství obětí se neodhodlalo se ke své zkušenosti přihlásit. Totéž se může týkat i násilných osob. Na druhou stranu ale některé osoby, byť ve skutečnosti oběťmi domácího násilí nejsou, se mohly ve výzkumu do této role stavět. Dotazník sice nabízel respondentům stručnou definici domácího násilí, jíž se měli respondenti držet jako určité instrukce, přesto nelze vyloučit, že někteří respondenti mohli hodnotit své zkušenosti až příliš senzitivně. K datům je tedy nutno přistupovat s jistým odstupem a uvedené počty ohrožených osob, násilných osob, ale i dalších osob podle zkušenosti s domácím násilím brát jako orientační. Jedná se o pochopitelný a bohužel častý jev dotazníkových šetření zaměřujících se na domácí násilí, která se potýkají s problémem validity a reliability. Vzhledem k množství těchto aktérů domácího násilí, které takto dotazníková šetření neodhalí, nelze ani zcela spolehlivě určovat podíl obětí a agresorů v celé populaci (základní soubor).

mácího násilí. Tento způsob spočívá v předložení seznamu násilných praktik, u nichž respondenti uvádějí, zda s nimi mají či nemají zkušenosti. V případě našeho výzkumu měli respondenti uvádět, zda se s danými praktikami setkali vícekrát ve svém současném či posledním ukončeném partnerském vztahu, a to buď v roli oběti (tedy osoby, která praktiky musela strpět), nebo v roli agresora (osoby, která byla původcem praktik).[18] Seznam praktik přitom zahrnoval útoky jak fyzického tak psychického rázu, akty omezování svobody, nepřiměřeného zasahování do soukromí, kontroly apod. Uvedený způsob zajišťování respondentů dle jejich zkušeností s domácím násilím tedy umožňuje zachytit pouze ty respondenty, kteří se setkali s partnerským (nikoliv obecně domácím) násilím, v němž vystupovali v roli oběti či agresora. Oproti předchozímu způsobu lze takto zachytit pouze respondenty s přímou (oběti a agresoři) zkušeností s partnerským násilím, nikoliv se zkušeností nepřímou (svědci, osoby znající případy domácího násilí z doslechu). Na druhou stranu tento způsob nabízí podrobnější popis podstaty násilí. Vzhledem k využití výčtu praktik při tomto způsobu identifikace respondentů se zkušenostmi s domácím násilím, nazýváme tento způsob jako identifikace (obětí, agresorů) prostřednictvím výčtu.

5.5.1 Identifikace prostřednictví definice

Identifikace prostřednictví definice naznačuje, že více než polovina respondentů (56 %) nemá žádné zkušenosti s domácím či partnerským násilím, a to bez ohledu na roli. Mezi respondenty jsou však významné podíly svědků domácího a partnerského násilí u rodinných příslušníků či cizích lidí (18,0 %) a osoby, jež znají případy domácího a partnerského násilí z doslechu (17,7 %). Samotných obětí domácího násilí přitom není o mnoho méně (15,5 %), většinu z nich nicméně tvoří oběti násilí partnerského (12,2 % z celkového počtu respondentů, kteří zodpověděli otázku). Výrazně nižší je pak podíl agresorů domácího násilí (1,9 %). Toto nízké zastoupení je pravděpodobně zapříčiněno tím, že se agresoři ke svým praktikám v dotazníku nepřiznali, někteří si možná násilné povahy svého jednání ani nejsou dost dobře vědomi, nepovažují je za projev domácího násilí, zvlášť nejedná-li se o násilí fyzické, ale psychické, ekonomické nebo sexuální. Je však zjevné, že v souboru respondentů musí být o něco více. Ani v běžné po-

[18] Konkrétní znění otázky je následující: „Setkal/a jste se vícekrát v současném nebo posledním ukončeném partnerském/manželském vztahu s následujícími případy chování? U každého způsobu chování určete, zda jste se dostal/a do situací, ve kterých:“ 1) jste použil/a následující způsoby chování 2) jste toto chování musel/a strpět.

pulaci nemusí být nutně počet agresorů roven počtu obětí (jeden agresor může mít na svědomí obětí více), je však dost nepravděpodobné, aby tak velká disproporce, která se objevila ve výběrovém souboru, odrážela skutečnost. Zvláště nízký je pak podíl osob, jež jsou zároveň oběťmi i agresory (0,8 %). V tabulce č. 3 jsou tyto osoby současně započteny mezi oběti domácího (partnerského) násilí i mezi agresory domácího násilí. Také u jiných skupin platí, že se mohou zároveň překrývat – jeden respondent například může být zároveň obětí i svědkem násilí. Proto součet podílů přesahuje hranici 100 %.

TABULKA 3: Respondenti podle zkušenosti s domácím násilím – identifikace prostřednictvím definice, absolutní a relativní četnosti[19]

Respondenti podle zkušenosti s domácím násilím - identifikace prostřednictvím definice						
	Celkem		Muži		Ženy	
	Počet	Podíl	Počet	Podíl	Počet	Podíl
osoby bez zkušenosti s domácím a partnerským násilím	799	56,0 %	413	61,7 %	386	51,0 %
oběti domácího násilí celkem	221	15,5 %	47	7,0 %	174	23,0 %
z toho oběti partnerského násilí	172	12,1 %	33	4,9 %	139	18,4 %
agresoři domácího násilí	27	1,9 %	21	3,1 %	6	0,8 %
osoby, jež jsou zároveň oběťmi i agresory domácího násilí	12	0,8 %	9	1,3 %	3	0,4 %
svědci domácího a partnerského násilí u rodinných příslušníků a cizích osob	256	18,0 %	118	17,6 %	138	18,2 %
osoby, jež znají případy domácího a partnerského násilí z doslechu	253	17,7 %	125	18,7 %	128	16,9 %
Celkový počet respondentů, kteří odpověděli na otázku	**1 426**		**669**		**757**	

[19] „Když vezmete v úvahu popis domácího násilí uvedený výše, máte s ním nějakou zkušenost?“ 1) ano, ubližoval/a mi bývalý/á partner/ka nebo manžel/ka 2) ano, ubližuje mi současný/á partner/ka nebo manžel/ka 3) ano, ale ubližuje/ubližoval mi někdo jiný; kdo: 4) ano, sám/sama jsem v minulosti ubližoval/a někomu blízkému, ale dnes už to nedělám 5) ano, sám/sama jsem v současné době původcem domácího násilí 6) ne, ale byl/a jsem svědkem domácího násilí u rodinného příslušníka 7) ne, ale byl/a jsem svědkem domácího násilí u někoho cizího 8) ne, ale z doslechu znám případ/případy domácího a partnerského násilí.

Graf č. 6 již zobrazuje podíly respondentů podle jejich zkušenosti s domácím násilím. Opět je přitom pracováno s identifikací respondentů prostřednictvím definice. Skupina zastoupená nejvyšším podílem (56,0 %) představuje respondenty, kteří nemají žádnou zkušenost s domácím násilím. Za ní následuje skupina respondentů, jejíž zkušenosti s domácím násilím jsou nepřímé. Jedná se tedy o svědky domácího násilí či osoby, jež znají případy domácího násilí ve svém okolí z doslechu. Tato skupina je zastoupena přibližně jednou třetinou (31,1 %). Mezi respondenty s přímou zkušeností s domácím násilím jsou nejen oběti domácího násilí, ale i agresoři, včetně těch agresorů, kteří byli (jsou) zároveň oběťmi domácího násilí. Tato skupina je zastoupena nejmenším podílem (16,4 %).[20]

GRAF 6: Kvalifikace zkušenosti s DN – Identifikace prostřednictvím definice, relativní četnosti[21]

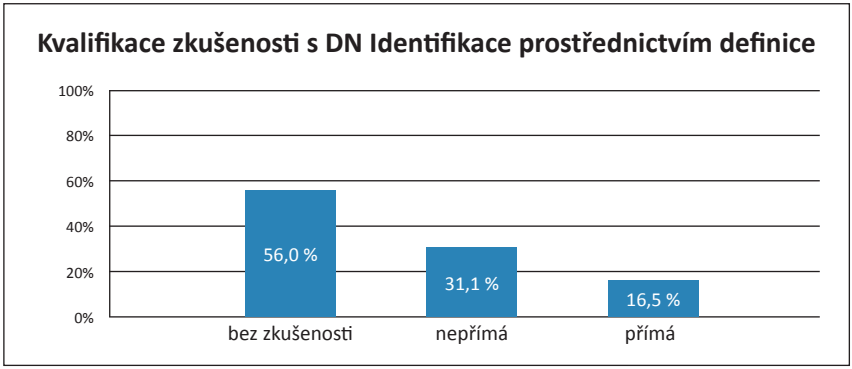

** podsoubor respondentů, N = 1426*

U obětí domácího a partnerského násilí identifikovaných prostřednictvím definice bylo následně zjišťováno, jaké charakteristiky mělo násilí, s nímž se setkaly. Mezi zjišťované charakteristiky domácího násilí přitom byla zařazena forma ná-

[20] Vzhledem k tomu, že mezi respondenty mohou být přítomny osoby s jak přímou, tak nepřímou zkušenost s domácím násilím, přesahuje součet podílů hranici 100 %.

[21] „Když vezmete v úvahu popis domácího násilí uvedený výše, máte s ním nějakou zkušenost?" 1) ano, ubližoval/a mi bývalý/á partner/ka nebo manžel/ka 2) ano, ubližuje mi současný/á partner/ka nebo manžel/ka 3) ano, ale ubližuje/ubližoval mi někdo jiný; kdo: 4) ano, sám/sama jsem v minulosti ubližoval/a někomu blízkému, ale dnes už to nedělám 5) ano, sám/sama jsem v současné době původcem domácího násilí 6) ne, ale byl/a jsem svědkem domácího násilí u rodinného příslušníka 7) ne, ale byl/a jsem svědkem domácího násilí u někoho cizího 8) ne, ale z doslechu znám případ/případy domácího a partnerského násilí.

silí, délka trvání projevů násilí, materiální zajištění rodin v době, kdy docházelo k projevům násilí, a skutečnost, zda se násilí stupňovalo a zda docházelo k projevům násilí i před dětmi.

Dále jsme zjistili, že:

- Necelá třetina agresorů (29,6 %) připustila, že se dopouštěla domácího násilí v době provádění dotazníkového šetření. Zbylí agresoři se dopouštěli domácího násilí v minulosti.
- Z 221 obětí jich je 171 (77,4 %) obětí partnerského násilí a 58 (26,2 %) obětí domácího násilí, ne partnerského.[22]
- Obětí partnerského násilí v současném vztahu je 25 (14,6 %), tedy méně než obětí, které zažívaly projevy partnerského násilí v některém ze svých minulých vztahů. Těchto obětí je 154 (90,1 %).[23]

5.5.2 Identifikace prostřednictvím výčtu

Co se týče identifikace prostřednictvím výčtu, opět se ukazuje, že mezi respondenty dominují osoby bez jakékoliv zkušenosti s partnerským násilím (62,2 %). Nepatrně více je přitom takových osob mezi muži (30,4 % u mužů a 32,8 % u žen). Kategorii osob bez zkušenosti s partnerským násilím je následována oběťmi partnerského násilí (31,7 %), které jsou opět nepatrně početnější mezi ženami (30,4 % u mužů a 32,8 % u žen). Poměrně výrazně jsou pak zastoupeni také agresoři násilí mezi partnery (18,3 %), většinu z nich přitom tvoří osoby, které jsou současně agresory, ale i oběťmi partnerského násilí (12,1 %). Agresoři partnerského násilí jsou přitom o něco výrazněji zastoupeni mezi muži (21,3 % u mužů a 9,6 % u žen). Rovněž osob, jež jsou současně oběťmi i agresory partnerského násilí, je více mezi muži (15,0 % u mužů a 9,6 % u žen). Opět platí, že součet podílů v tabulce přesahuje hranici 100 %, protože respondenti se mohou objevovat současně ve více skupinách.

Pozorujeme, že podíly respondentů podle jejich zkušenosti s domácím násilím v roli oběti či agresora jsou výrazně vyšší u respondentů identifikovaných prostřednictvím výčtu (tabulka č. 4), než u respondentů identifikovaných pro-

[22] Součet uvedených podílů přesahuje hranici 100 %, neboť respondenti měli (logicky) možnost označit obě odpovědi.
[23] Součet uvedených podílů opět přesahuje hranici 100 %, neboť respondenti měli možnost označit obě odpovědi, mohou mít totiž obě zkušenosti.

střednictvím definice (tabulka č. 3). Příčinou je právě podstata identifikace respondentů. Mnoho respondentů může mít zkušenosti s používáním či strpěním některé praktiky, přesto se však nemusí sami považovat za oběť či agresora.

TABULKA 4: Respondenti podle zkušenosti s domácím násilím - identifikace prostřednictvím výčtu, absolutní a relativní četnosti

Respondenti podle zkušenosti s domácím násilím – identifikace prostřednictvím výčtu						
	Celkem		Muži		Ženy	
	Počet	Podíl	Počet	Podíl	Počet	Podíl
osoby bez zkušenosti s partnerským násilím	877	62,2 %	418	63,2 %	459	61,2 %
oběti partnerského násilí	447	31,7 %	201	30,4 %	246	32,8 %
agresoři partnerského násilí	258	18,3 %	141	21,3 %	117	15,6 %
osoby, jež jsou zároveň oběťmi i agresory partnerského násilí	171	12,1 %	99	15,0 %	72	9,6 %
Celkový počet respondentů, kteří odpověděli na otázku	**1 411**		**661**		**750**	

Identifikace prostřednictvím výčtu navíc umožňuje nahlédnout blíže do podoby násilí probíhajícího mezi partnery. Tomuto se věnujeme dále.

5.5.3 Charakteristika osob násilných a ohrožených

Následující podkapitola poskytuje vhled do charakteristik agresorů a obětí násilí, jak domácího, tak úžeji partnerského. Zjišťovali jsme řadu sociodemografických a socioekonomických charakteristik respondentů. Jednalo se například o rodinný stav, náboženské přesvědčení, věk, dosažené vzdělání, pohlaví, velikost místa bydliště, počet dětí, rodinný stav, ekonomický status atd. Prostřednictvím tzv. kontingenčních tabulek byly tyto charakteristiky porovnávány se zkušenostmi respondentů s domácím násilím se zaměřením na oběti a agresory. Bez ohledu na výhody a nevýhody obou postupů bylo přitom pracováno jak s oběťmi a agresory identifikovanými prostřednictvím definice, tak s oběťmi a agresory identifikovanými prostřednictvím výčtu. Dále uvádíme, mezi kterými charakteristikami se potvrdila existence vztahů a jak silné tyto vztahy jsou.

Osoby násilné

Co se týče původců – agresorů domácího násilí identifikovaných prostřednictvím definice, určitá souvislost se potvrdila pouze u velikosti domácnosti agresorů podle počtu jejich členů a pohlaví v tom smyslu, že agresoři častěji než zbytek populace žijí v jednočlenných domácnostech (tzn. žijí sami) nebo v početnějších domácnostech (5 a více členů) a že jsou častěji přítomni mezi muži než mezi ženami.[24] Síla těchto vztahů je však velmi slabá (příslušné koeficienty asociace nepřesahují hodnotu 0,2), proto se těmto vztahům nebudeme blíže věnovat.

Co se týče agresorů partnerského násilí identifikovaných prostřednictvím výčtu, vztahy se potvrdily u rodinného stavu, počtu dětí a věkové kategorie.[25] Agresoři se vyskytují oproti zbytku populace o něco častěji mezi svobodnými – zadanými (nesezdané soužití), o něco méně pak naopak mezi rozvedenými a ovdovělými. Výrazně častěji také agresoři nemají, na rozdíl od zbytku populace, žádné dítě. Jejich věk se na rozdíl od ostatních častěji pohybuje mezi 15 až 39 lety. Dále se potvrdila souvislost v případě pohlaví, ekonomického postavení (zaměstnání) a kraje, kde agresor partnerského násilí žije.[26] Agresoři násilí mezi partnery jsou častěji muži. Výrazně vyšší podíl agresorů oproti zbytku populace je v Libereckém kraji[27], výrazně nižší naopak v Královéhradeckém kraji. Vyšší výskyt agresorů je také mezi nezaměstnanými osobami. Kromě toho se také vztahy potvrdily u dosaženého vzdělání a náboženského přesvědčení,[28] a to v tom smyslu, že jsou agresoři častěji mezi osobami se základním a vyšším odborným vzděláním a mezi lidmi, kteří v otázce náboženského přesvědčení zvolili možnost „nevím“.[29]

Osoby násilné se vyskytují obvykle mezi mladšími lidmi do 40 let věku, mezi bezdětnými, osobami žijícími v nesezdaném soužití, muži, nezaměstnanými, osobami se základním a vyšším odborným vzděláním, lidmi bez jasného náboženského přesvědčení (zvolili variantu „nevím“) a osobami žijícími v jednočlenných nebo početnějších domácnostech.[30]

---

[24] Oba vztahy se potvrdily na hladině $\alpha = 0{,}001$.
[25] Na hladině $\alpha = 0{,}0001$.
[26] Na hladině $\alpha = 0{,}01$.
[27] Při interpretaci je zapotřebí brát v úvahu, že se jedná o osoby, které se k násilnému charakteru jednání v rámci dotazování přihlásily. Jedná se tedy o ty, kteří se za agresory neváhali označit, a také ty, kteří označili v rámci výčtu možností násilné typy jednání.
[28] Na hladině $\alpha = 0{,}05$.
[29] Síla popsaných vztahů je velmi slabá (příslušné koeficienty asociace nepřesahují hodnotu 0,2), proto se těmto vztahům dále nevěnujeme.

Osoby ohrožené

Co se týče obětí domácího násilí identifikovaných prostřednictvím definice, oběti domácího násilí se od ostatních respondentů významně liší z hlediska velikosti domácnosti, náboženského přesvědčení a kraje, kde oběť žije.[31] Oběti přitom oproti ostatním respondentům častěji obývají jednočlenné domácnosti (tzn. žijí samy) či početnější domácnosti (6 a více členů), spíše se řadí mezi věřící osoby (bez ohledu na to, zda se hlásí či nehlásí ke konkrétní církvi) a jsou početnější mezi lidmi z Karlovarského a Libereckého kraje. Dále pak se také oběti odlišují od zbytku populace z hlediska pohlaví a rodinného stavu.[32] Vzhledem k tomu, že tyto vztahy se ukázaly být silnější (hodnota koeficientů překračuje hranici 0,2), budeme se těmto vztahům věnovat podrobněji.

Další zjištění jsou následující:

- Mezi ženami je vyšší podíl obětí domácího násilí, než mezi muži. Více než pětina žen (22,8 %) se označila za oběť domácího násilí. U mužů je tento podíl výrazně nižší (7,0 %). Vztah pohlaví a skutečnosti, zda respondent je, či není obětí domácího násilí, lze však zhodnotit jen jako střední.[33]
- Podíl ženatých respondentů a vdaných respondentek zažívajících partnerské násilí od svého současného partnera činí 2,0 %. Respondenti žijící v době provádění výzkumu v manželství zažívali partnerské násilí oproti ostatním skupinám výrazně méně, a pokud už s ním nějakou zkušenost mají, tak častěji si ji přinesli z některého svého bývalého vztahu.
- Mezi oběťmi partnerského násilí je významně více osob rozvedených (32,6 %).
- Jen minimum rozvedených respondentů (2,1 %), kteří jsou oběťmi partnerského násilí, zažívá toto násilí ve svém současném vztahu.
- Mezi oběťmi domácího násilí je oproti ostatním skupinám nižší podíl ženatých a vdaných (22,7 %) a zejména pak vdov a vdovců (16,7 %). Oběti partnerského a domácího násilí se tedy častěji vyskytují mezi ženami, mladšími lidmi do 40 let věku, osobami se 4 a více dětmi (tedy v početnějších rodinách), obyvateli Zlínského kraje a osobami na rodičovské dovolené či v do-

[30] Bez ohledu na způsob definice agresora ze souboru respondentů se neprokázala souvislost u počtu závislých dětí, velikosti čistého měsíčního příjmu, národnosti a velikosti místa bydliště.
[31] Na hladině $\alpha = 0{,}01$.
[32] Na hladině $\alpha = 0{,}0001$.
[33] Na základě velikosti korelačního koeficientu Phi – 0,218.

mácnosti. Výskyt obětí je také častější mezi rozvedenými a osobami žijícími v nesezdaném soužití. Bez ohledu na způsob definice obětí ze souboru respondentů se neprokázala souvislost u velikosti čistého měsíčního příjmu, národnosti, velikosti místa bydliště a dosaženého vzdělání.

Oběti partnerského a domácího násilí se tedy častěji vyskytují mezi mladšími lidmi do 40 let věku, ženami, osobami se 4 a více dětmi (tedy v početnějších rodinách) a osobami na rodičovské dovolené či v domácnosti. Co se týče rodinného stavu, tak výskyt obětí je častější mezi rozvedenými a osobami žijícími v nesezdaném soužití.

5.6 Jaké jsou charakteristiky domácího a partnerského násilí?

Domácí i partnerské násilí se v naší společnosti projevuje nejčastěji jako násilí psychické, které vystupuje buď samostatně, nebo v kombinaci s některou jinou formou násilí, nejčastěji fyzickou. Fyzické násilí, které je s termínem „domácí násilí" či „partnerské násilí" typicky spojováno, se vyskytuje výrazně méně a pokud ano, nejčastěji v kombinaci s násilím psychickým.

Schopnost obětí či jejich možnosti vymanit se ze svízelné situace jsou v mnoha případech velmi omezené. Většina obětí domácího i partnerského násilí totiž snáší násilí dlouhodobě, i více než tři roky. Násilí se přitom ve většině případů stává stále častějším. Přesto oběti ve většině případů setrvávají s násilnou osobou nadále pod jednou střechou.

Přítomnost dětí u projevů násilí v rodině, ať už se jedná o domácí násilí či násilí mezi partnery, se potvrdila v přibližně polovině případů násilí zachycených ve výzkumu. Předchozí zjištění přitom ukázala, že veřejnost vnímá závažnost takového jevu a neblahé důsledky, které má svědectví násilí v rodině na budoucí vývoj dětí.

5.6.1 Forma násilí

Oběti domácího násilí byly ve výzkumu požádány, aby uvedly, kterou formu násilí zažívají či zažívaly. Náš výzkum přitom pracoval se čtyřmi formami domácího násilí – fyzickou, psychickou, sexuální a ekonomickou formou. Oběti, pochopitelně, přitom mohly označit více možností. Tabulka č. 5 nabízí přehled všech získaných výsledků, které zahrnují nejen samostatně vystupující formy násilí, ale

i jejich různé kombinace.[34] Tabulka ukazuje porovnání forem násilí mezi všemi oběťmi domácího násilí a oběťmi partnerského násilí.

V případě obou typů obětí je přitom dominantní formou kombinace násilí fyzického a psychického. To se v obou případech týkalo přibližně třetiny případů (30,6 % a 29,4 %). Těmto podílům je nicméně velmi blízký podíl obětí, které si vytrpěly čistě psychické násilí (28,3 % a 24,7 %). Naproti tomu čistě fyzické útoky bez projevů jiné formy násilí připustil daleko nižší podíl obětí, a to v obou případech (13,2 % a 14,7 %). Ostatní formy násilí a jejich kombinace jsou zastoupeny ještě méně, ve všech případech ani ne desetinou obětí.

Nejčastější formou násilí obecně je násilí psychické, které se vyskytuje u většiny obětí jak domácího (celkem 83,1 %), tak partnerského (celkem 80,6 %) násilí. Druhou nejčastější formou je pak násilí fyzické, to se však vyskytuje jak u obětí domácího (celkem 61,2 %), tak partnerského (celkem 62,4 %) násilí méně.

TABULKA 5: Porovnání formy násilí mezi oběťmi domácího a partnerského násilí, relativní četnosti[35]

Porovnání formy násilí mezi oběťmi domácího a partnerského násilí		
	Oběti domácího násilí celkem	Z toho oběti partnerského násilí
fyzická a psychická	30,6 %	29,4 %
pouze psychická	28,3 %	24,7 %
pouze fyzická	13,2 %	14,7 %
fyzická, psychická a ekonomická	7,8 %	6,5 %
fyzická, psychická a sexuální	6,4 %	7,6 %
psychická a ekonomická	5,5 %	7,1 %
psychická a sexuální	2,3 %	2,4 %
všechny formy	2,3 %	2,9 %
pouze sexuální	1,8 %	2,4 %
pouze ekonomická	0,5 %	0,6 %
fyzická a sexuální	0,5 %	0,6 %
fyzická a ekonomická	0,5 %	0,6 %
sexuální a ekonomická	0,3 %	0,5 %

**podsoubory respondentů: oběti domácího násilí N = 219; oběti partnerského násilí N = 170*

[34] Součet procent v sloupcích proto přesahuje hranici 100 %.

[35] Jakou formu toto násilí mělo?“ 1) fyzickou 2) psychickou 3) sexuální 4) ekonomickou.

5.6.2 Délka trvání projevů násilí

Jednou z často uváděných charakteristik domácího násilí je jeho dlouhodobost, resp. skutečnost, že se nejedná jen o jeden či několik málo „náhodných" útoků, ale o opakované používání násilí, kterého se dopouští násilná osoba na oběti. Mnohé výzkumy ukazují, že domácí násilí je obvykle velmi dlouhodobou záležitostí.[36]

To potvrzuje i zjištění našeho výzkumu uvedené v tabulce č. 6. Jak oběti domácího násilí (44,7 %), tak oběti partnerského násilí (40,6 %) zažívaly nejčastěji násilí po dobu delší než 3 roky. Podíly obětí, které zažívaly násilí po dobu kratší než tři roky, eventuálně kratší než 1 rok, jsou výrazně nižší. Setrvávání oběti v násilném vztahu po tak dlouhou dobu může zapříčinit vyšší intenzitu násilí, jinými slovy násilí se s časem stává častější a brutálnější. Existuje celá řada příčin, proč oběti setrvávají s násilnou osobou velmi dlouhou dobu. Některé se přitom mohou při pohledu zvenčí jevit jako naprosto neopodstatněné, zbytečné. Z této skutečnosti může pramenit představa části veřejnosti o tom, že oběť si vlastně za svou situaci může sama, protože ji nijak neřeší.

Velmi malý podíl obětí jak domácího (5,9 %), tak partnerského (6,5 %) násilí uvedl, že neví, jak dlouhou dobu násilí trvalo. Tyto podíly mohou představovat jednak oběti, pro něž může být obtížné stanovit první projev násilí, a tedy i celou délku jeho trvání, dále také oběti, které se mohou z různých důvodů zdráhat uvést konkrétní údaj.

TABULKA 6: Porovnání délky trvání projevů domácího násilí mezi oběťmi domácího a partnerského násilí, relativní četnosti[37]

Porovnání délky trvání projevů domácího násilí mezi oběťmi domácího a partnerského násilí		
	Oběti domácího násilí celkem	Z toho oběti partnerského násilí
kratší dobu než 1 rok	24,7 %	27,6 %
1 – 3 roky	24,7 %	25,3 %
více než 3 roky	44,7 %	40,6 %
nevím	5,9 %	6,5 %

**podsoubory respondentů: oběti domácího násilí N = 219; oběti partnerského násilí N = 170*

[36] Např. Domácí násilí II. Shrnutí základních výsledků reprezentativního výzkumu pro občanské sdružení Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR a.s. STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR, 2006.
[37] „Jednalo se o násilí trvající zhruba:" 1) kratší dobu než 1 rok 2) 1-3 roky 3) více než 3 roky 4) nevím.

5.6.3 Stupňování násilí

Jak již bylo uvedeno v úvodu předcházející podkapitoly věnující se délce trvání násilí, pro domácí a partnerské násilí je charakteristické jeho stupňování, tedy skutečnost, že s časem roste frekvence útoků, ale i jejich závažnost.

Více než polovina obětí jak domácího (56,4 %), tak partnerského (57,9 %) násilí sice stupňování přiznala, nicméně podíly obětí popírajících stupňování násilí jsou také velmi vysoké. V případě domácího (35,5 %) i partnerského (34,5 %) násilí se jedná o více než třetinu obětí. Ukazuje se tedy, že stupňování projevů násilí skutečně není pevnou charakteristikou domácího ani partnerského násilí.

Podíly obětí, jež označily variantu „nevím", mohou představovat respondenty, pro něž bylo obtížné proměny frekvence projevů násilí určit, nebo kteří nebyli ochotni uvést skutečnost. Jak u domácího (8,1 %), tak u partnerského (7,6 %) násilí však tyto podíly nepředstavují ani desetinu obětí násilí.

TABULKA 7: Porovnání toho, zda docházelo ke stupňování domácího násilí, mezi oběťmi domácího a partnerského násilí, relativní četnosti[38]

Porovnání toho, zda docházelo ke stupňování domácího násilí, mezi oběťmi domácího a partnerského násilí		
	Oběti domácího násilí celkem	Z toho oběti partnerského násilí
ano	56,4 %	57,9 %
ne	35,5 %	34,5 %
nevím	8,1 %	7,6 %

**podsoubory respondentů: oběti domácího násilí N = 220; oběti partnerského násilí N = 171*

5.6.4 Přítomnost dětí u projevů násilí

Přítomnost dětí u projevů násilí je jak u domácího (50,7 %), tak u partnerského (52,1 %) násilí častější, než jejich nepřítomnost (41,2 % a 42,9 %). Rozdíl mezi oběťmi, které zažívaly násilí v přítomnosti dětí, a oběťmi, které toto zamítly, však není příliš výrazný.

[38] „Jednalo se o násilí, které bylo stále častější?" 1) ano 2) ne 3) nevím.

Podíl obětí udávajících variantu „nevím“ opět nepřesahuje ani v případě domácího (8,1 %) ani v případě partnerského (5,0 %) násilí desetinu obětí. S největší pravděpodobností se jedná o oběti, které buď nechtěly údaj uvést, nebo nevěděly, jak si přesně vyložit sousloví „přímo před dětmi“ použité ve znění otázky. Jako násilí probíhající přímo před dětmi totiž může někdo chápat, je-li oběť a děti v době napadení v jedné místnosti. Jiný může takto chápat i přítomnost oběti a dětí při napadení v jednom bytě, děti tedy nemusí násilí vidět, ale mohou ho slyšet.

TABULKA 8: Porovnání přítomnosti dětí u projevů partnerského násilí mezi oběťmi domácího a partnerského násilí, relativní četnosti[39]

Porovnání přítomnosti dětí u projevů partnerského násilí mezi oběťmi domácího a partnerského násilí		
	Oběti domácího násilí celkem	Z toho oběti partnerského násilí
ano	50,7 %	52,1 %
ne	41,2 %	42,9 %
nevím	8,1 %	5,0 %

**podsoubory respondentů: oběti domácího násilí N = 136; oběti partnerského násilí N = 119*

5.6.5 *Materiální zabezpečení rodiny v době probíhání násilí*

Fenomén domácího násilí bývá často spojován s ekonomickou situací rodiny. Zachytit však pravdivost tohoto předpokladu ve výzkumech může být velmi obtížné. Respondenti se totiž obvykle zdráhají uvést, jaká je jejich ekonomická situace. Mají-li uvést výši příjmu, odpověď často neuvedou, nebo uvedou částku jinou, než která odpovídá realitě. Mají-li se zařadit do některé z ekonomických (socioekonomických) skupin, řadí se obvykle bez větších úvah k průměru. Přítomnost domácího násilí lze tedy s ekonomickou situací jen obtížně porovnat.

V našem výzkumu byla obětem násilí položena otázka týkající se materiálního zajištění rodiny v době, kdy v ní docházelo k násilí. Tabulka č. 9 ukazuje, tak jak bylo předesláno, že oběti měly tendenci řadit se k průměru (52,1 % a 52,9 %).

[39] „Pokud v této rodině vyrůstaly nějaké děti, docházelo k projevům násilí přímo před dětmi?“ 1) ano 2) ne 3) nevím.

Oběti s nadprůměrným hodnocením materiálního zabezpečení rodiny navíc jak v případě obětí domácího násilí (celkem 22,9 %), tak v případě obětí partnerského násilí (celkem 21,7 %) mírně převyšují nad oběťmi domácího (celkem 18,7 %) a partnerského (celkem 18,2 %) násilí s podprůměrným materiálním zabezpečením. Takovéto zjištění tedy hovoří spíše v neprospěch předpokladu o rozšíření domácího a partnerského násilí zejména mezi ekonomicky méně zajištěnými oběťmi.

TABULKA 9: Porovnání materiální zajištění rodin, v nichž docházelo k projevům domácího a partnerského násilí, relativní četnosti[40]

Porovnání materiálního zajištění rodin, v nichž docházelo k projevům domácího a partnerského násilí		
	Oběti domácího násilí celkem	Z toho oběti partnerského násilí
velmi podprůměrné	2,3 %	2,9 %
spíše podprůměrné	16,4 %	15,3 %
průměrné	52,1 %	52,9 %
spíše nadprůměrné	19,2 %	17,6 %
velmi nadprůměrné	3,7 %	4,1 %
nevím	6,3 %	7,2 %

**podsoubory respondentů: oběti domácího násilí N = 219; oběti partnerského násilí N = 170*

5.7 Jaké jsou podoby partnerského násilí? Liší se u mužů a žen?

Ve společnosti převažuje násilí psychického rázu, které má podoby hrubého nadávání, přehnané kritiky a nepřiměřené kontroly jednání a vystupování partnera/partnerky, vydírání či ponižování a zesměšňování před cizími lidmi. Toto jednání je typické (jak z pozice agresora, tak z pozice oběti) jak pro muže, tak pro ženy. Hrubého nadávání se nicméně o něco častěji dopouštějí vůči svým partnerkám muži. Méně frekventované je pak násilí fyzického rázu, jehož oběťmi jsou (zejména u tvrdších aktů) častěji ženy. Totéž platí o násilí ekonomickém

[40] „Jaké bylo materiální zajištění této rodiny?“ 1) velmi podprůměrné 2) spíše podprůměrné 3) průměrné 4) spíše nadprůměrné 5) velmi nadprůměrné 6) nevím.

a sexuálním (nucení k nepříjemným sexuálním praktikám, donucení ke sledování pornografie, přinucení k pohlavnímu styku za přítomnosti jiných osob), tyto praktiky (formy) se však vyskytují méně (výjimkou je vynucený sexuální styk nebo pokus o něj, který se objevuje častěji). Méně frekventované jsou také velmi tvrdé podoby fyzického násilí jako odepírání spánku nebo jídla, použití zbraně (nůž, pistole atd.) či topení, pálení, opaření. Pro násilí na mužích – partnerech je tedy typické, že se děje spíše psychickou formou, pokud už přijde na řadu fyzický atak, jedná se spíše o útoky v podobě například fackování. Podobné platí též pro ženy – oběti partnerského násilí s tou výjimkou, že se ženy obvykle stávají oběťmi častěji, než muži a že je u nich též oproti mužům častější výskyt jiných, i tvrdších, forem fyzického, sexuálního a ekonomického násilí.

Tabulka č. 10 ukazuje, jaký podíl respondentů, mužů a žen, kteří někdy v minulosti vícekrát použili vůči svému současnému či poslednímu partnerovi/partnerce některou z násilných praktik. Mezi respondenty přitom dominují takové praktiky, které souvisí spíše s tzv. psychickou formou násilí, jako je hrubé nadávání (6,0 %), kontrola SMS zpráv, emailů a dopisů (5,8 %), vyhrožování rozchodem, rozvodem či sebevraždou (5,0 %), přehnané kritizování, sekýrování (4,7 %), kontrola toho, co ten druhý dělá, kam chodí, co si obléká (3,0 %), vyhrožování ublížením na zdraví (2,4 %) či kontrola všech příjmů a výdajů (2,3 %). Uvedené praktiky přitom častěji než ženy použili muži (výjimkou je přehnané kritizování, sekýrování, kde velmi mírně převažují ženy), kteří jsou častěji původci také tvrdších praktik v seznamu souvisejících spíše s tzv. fyzickým násilím. Příkladem je fackování (4,1 % u mužů a 2,3 % u žen) či bolestivé tahání za vlasy, sevření, kroucení rukou (2,6 % u mužů a 1,5 % u žen). Obecně platí, že většina lidí k použití těchto násilných praktik nikdy nesáhla, uvedené podíly jsou totiž poměrně nízké. Poukazují také na dominanci psychických forem násilí nad fyzickými. Výrazně nižší je pak výskyt použití praktik spojených se sexuální formou násilí. Je však nutno připomenout, že k použití veškerých uvedených násilných praktik (přičemž pro ty závažnější to platí spíše) se s velkou pravděpodobností nepřiznali všichni respondenti, kteří se jich někdy dopustili. Součet podílů v tabulce nedosahuje hranice 100 %, neboť ne všichni respondenti se vůbec kdy dopustili vůči svému současnému/poslednímu partnerovi některé z praktik.

TABULKA 10: Zastoupení respondentů, kteří vícekrát použili vůči svému současnému/ poslednímu partnerovi některou z násilných praktik, absolutní a relativní četnosti[41]

Zastoupení respondentů, kteří vícekrát použili vůči svému současnému/ poslednímu partnerovi některou z násilných praktik						
	Celkem		Muži		Ženy	
	Počet	Podíl	Počet	Podíl	Počet	Podíl
hrubé nadávání	84	6,0 %	55	8,3 %	29	3,9 %
kontrola SMS zpráv, emailů, dopisů	82	5,8 %	46	7,0 %	36	4,8 %
vyhrožování rozchodem, rozvodem či sebevraždou	70	5,0 %	34	5,1 %	36	4,8 %
přehnané kritizování, sekýrování	66	4,7 %	30	4,5 %	36	4,8 %
fackování	44	3,1 %	27	4,1 %	17	2,3 %
kontrola toho, co ten druhý dělá, kam chodí, co si obléká	42	3,0 %	23	3,5 %	19	2,5 %
vyhrožování ublížením na zdraví	34	2,4 %	22	3,3 %	12	1,6 %
kontrola všech příjmů a výdajů	32	2,3 %	17	2,6 %	15	2,0 %
bolestivé tahání za vlasy, sevření, kroucení rukou	28	2,0 %	17	2,6 %	11	1,5 %
ponižování, zesměšňování před cizími lidmi	20	1,4 %	9	1,4 %	11	1,5 %
bití (za použití rukou nebo předmětu), kopance	18	1,3 %	10	1,5 %	8	1,1 %
bránění v kontaktu s rodinou, přáteli	16	1,1 %	8	1,2 %	8	1,1 %
znemožnění přístupu k rodinným příjmům	10	0,7 %	7	1,1 %	3	0,4 %
vynucený sexuální styk nebo pokus o něj	8	0,6 %	7	1,1 %	1	0,1 %
nucení k nepříjemným sexuálním praktikám	6	0,4 %	4	0,6 %	2	0,3 %
donucení ke sledování pornografie	4	0,3 %	4	0,6 %	-	-
odepírání spánku nebo jídla	3	0,2 %	3	0,5 %	-	-
použití zbraně (nůž, pistole atd.)	2	0,1 %	2	0,3 %	-	-
topení, pálení, opaření	2	0,1 %	2	0,3 %	-	-
zakazování jakékoli výdělečné činnosti	2	0,1 %	1	0,2 %	1	0,1 %
přinucení k pohlavnímu styku za přítomnosti jiných osob	1	0,1 %	1	0,2 %	-	-
Celkový počet respondentů, kteří odpověděli na otázku	**1 411**		**661**		**750**	

[41] „Setkal/a jste se vícekrát v současném nebo posledním ukončeném partnerském/manželském vztahu s následujícími případy chování? U každého způsobu chování určete, zda jste se dostal/a do situací, ve kterých:“ 1) jste použil/a následující způsoby chování 2) jste toto chování musel/a strpět.

Tabulka č. 11 ukazuje, jaký podíl respondentů, mužů a žen, naopak v minulosti vícekrát strpěl od svého současného či posledního partnera některou z uvedených násilných praktik. Z tabulky je na první pohled patrné, že uvedené hodnoty a podíly převyšují údaje z tabulky uvedené dříve (tabulka č. 10). Pro respondenty je tedy pravděpodobně snazší přiznat, že nějaký druh násilné praktiky strpěli, než uvést, že se jí sami dopustili. Z výčtu praktik plyne, že nejčastěji musely oběti strpět přehnané kritizování, sekýrování (15,5 %). Mnoho obětí má také zkušenost s hrubým nadáváním (12,5 %), kontrolou toho, co ten druhý dělá, kam chodí, co si obléká (12,5 %), kontrolou SMS zpráv, emailů, dopisů (12,2 %) a vyhrožováním rozchodem, rozvodem či sebevraždou (10,1 %). Mezi násilnými praktikami tedy opět vévodí ty související s tzv. psychickou formou násilí. Výskyt zkušenosti s některým druhem praktiky je obvykle opět častější mezi ženami, než mezi muži. Vyšší rozdíly se pak zejména týkají aktů fyzického násilí, jako je fackování (u mužů 5,1 % a 9,1 % u žen), bolestivé tahání za vlasy, sevření, kroucení rukou (u mužů 2,4 % a 7,6 % u žen) či bití (za použití rukou nebo předmětu), kopance (u mužů 2,4 % a 7,6 % u žen). Častější je mezi ženami rovněž výskyt sexuální formy násilí, například vynucený sexuální styk nebo pokus o něj zažilo více žen, než mužů (u mužů 0,9 % a 6,8 % u žen). Ženy mají také oproti mužům častější zkušenost s praktikami ekonomického násilí, byť obecně jsou tyto praktiky rozšířené mezi respondenty méně. Jako příklad uveďme kontrolu všech příjmů a výdajů (u mužů 3,6 % a 5,3 % u žen) či znemožnění přístupu k rodinným příjmům (u mužů 0,8 % a 4,0 % u žen). Vyšší rozdíly jsou charakteristické spíše pro některé praktiky sexuálního násilí a praktiky fyzického násilí „tvrdšího“ rázu (bití, kopání, nikoliv např. fackování). Součet podílů v tabulce opět nelze vztahovat k hranici 100 %, neboť ne všichni respondenti vůbec kdy strpěli některou z praktik.

TABULKA 11: Zastoupení respondentů, kteří vícekrát strpěli od svého současného/posledního partnera některou z násilných praktik, absolutní a relativní četnosti

Zastoupení respondentů, kteří vícekrát strpěli od svého současného/posledního partnera některou z násilných praktik						
	Celkem		Muži		Ženy	
	Počet	Podíl	Počet	Podíl	Počet	Podíl
přehnané kritizování, sekýrování	219	15,5 %	99	15,0 %	120	16,0 %
hrubé nadávání	177	12,5 %	64	9,7 %	113	15,1 %
kontrola toho, co ten druhý dělá, kam chodí, co si obléká	177	12,5 %	66	10,0 %	111	14,8 %
kontrola SMS zpráv, emailů, dopisů	172	12,2 %	83	12,6 %	89	11,9 %
vyhrožování rozchodem, rozvodem či sebevraždou	143	10,1 %	65	9,8 %	78	10,4 %
ponižování, zesměšňování před cizími lidmi	104	7,4 %	42	6,4 %	62	8,3 %
fackování	102	7,2 %	34	5,1 %	68	9,1 %
vyhrožování ublížením na zdraví	100	7,1 %	29	4,4 %	71	9,5 %
bránění v kontaktu s rodinou, přáteli	82	5,8 %	28	4,2 %	54	7,2 %
bolestivé tahání za vlasy, sevření, kroucení rukou	79	5,6 %	16	2,4 %	63	8,4 %
bití (za použití rukou nebo předmětu), kopance	73	5,2 %	16	2,4 %	57	7,6 %
kontrola všech příjmů a výdajů	64	4,5 %	24	3,6 %	40	5,3 %
vynucený sexuální styk nebo pokus o něj	57	4,0 %	6	0,9 %	51	6,8 %
znemožnění přístupu k rodinným příjmům	35	2,5 %	5	0,8 %	30	4,0 %
nucení k nepříjemným sexuálním praktikám	28	2,0 %	5	0,8 %	23	3,1 %
odepírání spánku nebo jídla	26	1,8 %	8	1,2 %	18	2,4 %
zakazování jakékoli výdělečné činnosti	19	1,3 %	5	0,8 %	14	1,9 %
použití zbraně (nůž, pistole atd.)	18	1,3 %	4	0,6 %	14	1,9 %
donucení ke sledování pornografie	6	0,4 %	3	0,5 %	3	0,4 %
přinucení k pohlavnímu styku za přítomnosti jiných osob	5	0,4 %	1	0,2 %	4	0,5 %
topení, pálení, opaření	4	0,3 %	-	-	4	0,5 %
Celkový počet respondentů, kteří odpověděli na otázku	**1 411**		**661**		**750**	

5.8 Jak je podle mínění veřejnosti zapotřebí jednat, dojde-li k domácímu násilí?

Dále se budeme věnovat několika tématům. Jednak představám veřejnosti o tom, jak je třeba zareagovat na případ domácího násilí vyskytující se v jejich okolí (sousedé a rodina), také překážkám, které dle mínění veřejnosti mohou bránit lidem v oznámení případu domácího násilí. Na toto téma budou navazovat představy o tom, jak by podle mínění veřejnosti měla sama oběť řešit svou svízelnou situaci. Pozornost bude věnována také důvodům setrvávání oběti ve vztahu s násilnou osobou. Kapitolu bude uzavírat téma informovanosti veřejnosti o tom, jak čelit domácímu násilí, a znalosti institucí a organizací pomáhajících rodinám, v nichž dochází či docházelo k domácímu násilí. Jednotlivým tématům budou věnovány samostatné podkapitoly.

Veřejnost projevuje v zásadě vysokou ochotu zasáhnout nějakým způsobem proti probíhajícímu domácímu násilí ve svém okolí. Na první místo však respondenti kladou spíše takové postupy, které jim umožňují nejprve si s obětí, agresorem či rodinnými příslušníky o celé situaci důkladně promluvit. Hledání pomoci vně, například u policie či instituce nebo organizace zabývající se domácím násilím, je voleno méně často. Příčinou může být obtížnost rozpoznání případů domácího násilí od jiných méně závažných rodinných konfliktů, což může posilovat snahu seznámit se nejprve důkladně s celou situací. Tuto hypotézu potvrzuje i bariéra, kterou největší část veřejnosti považuje za zásadní pro neoznámení případu domácího násilí ve svém okolí a neposkytnutí pomoci. Touto bariérou je obtížnost rozpoznání podstaty situace. Jinými slovy pro veřejnost je obtížné rozpoznat „zvenčí", zda se jedná o případ domácího či partnerského násilí nebo nikoliv. Veřejnost se nicméně také často obává reakce násilné osoby.

Existují v zásadě tři nejčastější rady, které má veřejnost pro oběti prvního vážnějšího fyzického napadení: jednou provždy násilnou osobu opustit, svěřit se důvěryhodnému člověku či vyhledat pomoc nebo radu u odborníků. Většina obětí uvedla, že domácí či partnerské násilí, které zažívaly, řešily právě odchodem od násilné osoby. Mezi oběťmi je nicméně také množství osob, které setrvávají s násilnou osobou a svou situaci přitom neřeší ani žádným jiným způsobem.

Za nejčastější překážku odchodu oběti od násilné osoby respondenti považují skutečnost, že má oběť s agresorem děti, což může souviset s jeho/její obavou o udržení celé rodiny, ale také ekonomickou závislost oběti na agresorovi.

Veřejnost hodnotí svou informovanost o oblasti domácího a partnerského násilí a možnostech řešení těchto problémů kladně. Ve společnosti však současně

panuje silný zájem o další informace z této oblasti. Tento zájem se přitom týká jak lidí hodnotících svou vlastní informovanost kladně, tak lidí, hodnotících svou informovanost záporně. Ukazuje se také, že v čase roste kladné hodnocení vlastní informovanosti veřejnosti tom, jak se zachovat tváří v tvář domácímu násilí.

Co se týče obeznámenosti veřejnosti s institucemi a organizacemi určenými na pomoc obětem domácího násilí, je patrné, že veřejnost má povědomí zejména o těch organizacích, které mají, anebo v minulosti měly, výraznou propagační kampaň, jako například Bílý kruh bezpečí, Linka bezpečí či Linka důvěry. Časté je také zmiňování policie, což může svědčit nejen o přesvědčení veřejnosti o povinnosti policie zasahovat v případech domácího násilí, ale také o nedostatečné orientaci veřejnosti v dalších možnostech pomoci obětem.

5.8.1 Oznámení případů domácího násilí odehrávající se v rodině a mezi sousedy

Odpovědi na otázku, jaká je ochota veřejnosti oznámit podezření z probíhajícího domácího násilí mezi příbuznými nebo sousedy, zobrazuje graf č. 7. Poukazuje nejen na ochotu respondentů zasáhnout, ale také na způsob, jakým by proti probíhajícímu domácímu násilí zakročili.[42]

Na první pohled je zřejmá vyšší ochota respondentů pomoci svým rodinným příslušníkům než svým sousedům. Kromě toho je taktéž patrná vysoká deklarovaná ochota zasáhnout v případě podezření na probíhající domácí násilí. Variantu „nic dělat nebudu, je to jejich věc“, zvolil v případě vlastní rodiny (2,4 %) i v případě sousedů (9,5 %) jen velmi malý podíl respondentů. Podobně tomu bylo u varianty „přeruším s nimi veškeré styky“, kterou zvolilo jak v případě rodiny (1,3 %), tak v případě sousedů (3,4 %) ještě méně respondentů. Obě uvedené varianty tedy respondenti volili častěji u sousedů, než u rodiny. To ostatně také odpovídá zjištění, že respondenti mají vyšší ochotu zasáhnout v případě podezření na přítomnost domácího násilí ve vlastní rodině než mezi sousedy. Jedinou další variantou, kterou v případě sousedů (25,8 %) volilo více respondentů než v případě rodiny (25,7 %), je varianta „obrátím se na instituci, která se domácím násilím zabývá“. Rozdíl mezi podíly je však prakticky zanedbatelný. U zbývajících variant odpovědí byla vždy zaznamenána vyšší ochota

[42] Respondenti přitom směli označit více nabízených možností (způsobů zakročení proti domácímu násilí). Součty odpovědí proto překračují hranici 100 %.

respondentů pomoci svým rodinným příslušníkům než svým sousedům. Největší rozdíl jsme zaznamenali u varianty „pohrozím agresorovi, že jestli toho nenechá, tak zasáhnu“. V případě vlastní rodiny (46,2 %) ji zvolilo dvakrát více respondentů, než v případě sousedů (20,6 %).

Respondenti projevili vcelku vysokou ochotu zasáhnout nějakým způsobem proti probíhajícímu domácímu násilí. Na první místo však respondenti kladou spíše taková řešení, která jim umožňují o celé situaci promluvit s obětí, agresorem či rodinnými příslušníky. Hledání pomoci vně, například u policie či instituce zabývající se domácím násilím, je voleno méně často.

GRAF 7: Porovnání reakcí respondentů na zjištění domácího násilí mezi rodinnými příslušníky a mezi sousedy, relativní četnosti[43]

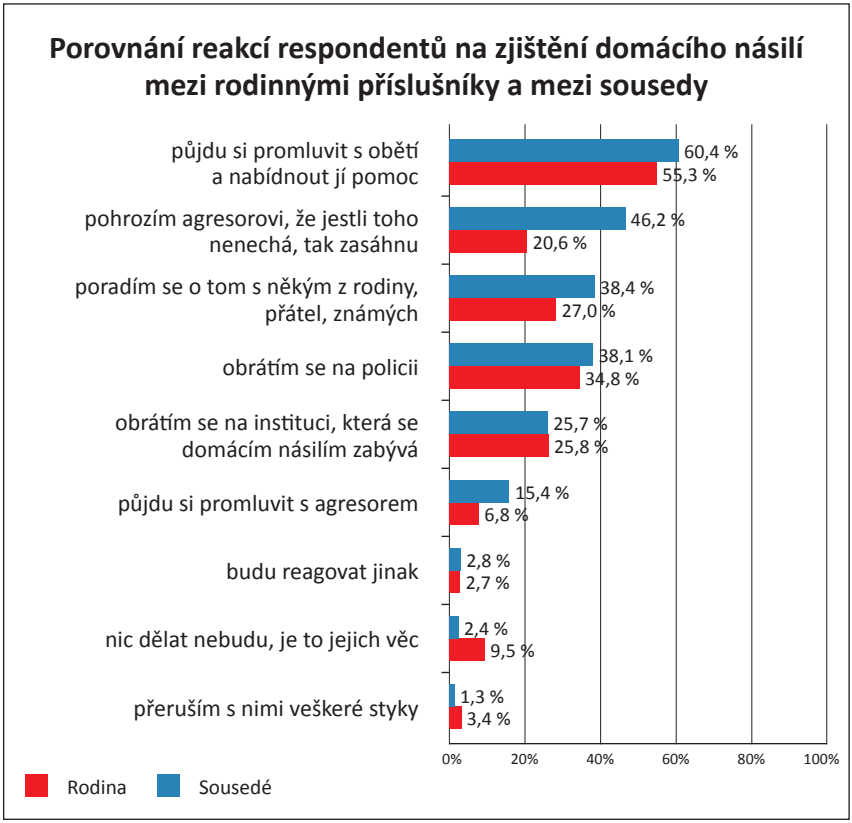

** podsoubor respondentů, N >= 1432*

5.8.2 Překážky zabraňující oznámení domácího násilí

Dotazník se dále také soustředil na téma překážek bránících veřejnosti v ohlášení případů domácího násilí. Odpovědi respondentů na otázku věnující se tomuto tématu jsou zaznamenány v grafu č. 8. Tato otázka byla přitom nabídnuta všem respondentům, nikoliv pouze těm, kteří uvedli, že pokud by se někdo z jejich příbuzných či sousedů stal obětí domácího násilí, tak by neudělali nic, protože to není jejich věc.[44]

Jednoznačně největší bariéru přitom respondenti spatřují v neschopnosti prohlédnout do celé situace v domácnosti, a tak zjistit, zda se skutečně jedná o případy domácího násilí či nikoliv. Téměř polovina respondentů (48,1 %) tak označila možnost „je obtížné rozpoznat, zda se jedná o domácí násilí". Poměrně velký podíl respondentů (35,4 %) se také obává reakce násilníka. Respondenti se mohou obávat jak o své vlastní bezpečí či bezpečí blízkých, tak o bezpečí oběti. Násilná osoba by se totiž mohla za své oznámení mstít na oběti. Přibližně pětina respondentů (15,9 %) si dovede představit, že by případ domácího násilí neoznámila jednoduše pro nechuť míchat se do celé situace, která není jejich věcí. Přibližně desetina respondentů (10,2 %) by případ domácího násilí neohlásila, protože netuší, na koho nebo kam se obrátit. Takové zjištění je poměrně zarážející, uvážíme-li množství informací, které se zejména v poslední době o tomto problémuobjevují například v médiích.

Respondentům byla jako poslední varianta nabídnuta také otevřená odpověď, kde mohli své mínění formulovat vlastními slovy. Této varianty využilo 168 respondentů (11,7 %), z nichž 103 (7,2 %) uvedlo, že by jim žádná bariéra v oznámení případu domácího násilí nebránila, zbylých 65 (4,5 %) pak uvedlo jiné překážky. Zde byla často zmiňována situace, kdy oběť nechce svou situaci řešit a oznámení případu si sama nepřeje.

---

[43] „Představte si, že se někdo z Vašich nejbližších sousedů stal obětí domácího násilí. Jak se zachováte?" 1) nic dělat nebudu, je to jejich věc 2) pohrozím agresorovi, že jestli toho nenechá, tak zasáhnu 3) půjdu si promluvit s obětí a nabídnout jí pomoc 4) obrátím se na policii 5) poradím se o tom s někým z rodiny, přátel, známých 6) půjdu si promluvit s agresorem a nabídnout mu pomoc s jeho nevhodným chováním 7) obrátím se na instituci, která se domácím násilím zabývá 8) přeruším s těmito sousedy veškeré styky 9) budu reagovat jinak, jak: (...). „Představte si, že se někdo z Vašich rodinných příslušníků stal obětí domácího násilí. Jak se zachováte?" 1) nic dělat nebudu, je to jejich věc 2) pohrozím agresorovi, že jestli toho nenechá, tak zasáhnu 3) půjdu si promluvit s obětí a nabídnout jí pomoc 4) obrátím se na policii 5) poradím se o tom s někým z rodiny, přátel, známých 6) půjdu si promluvit s agresorem a nabídnout mu pomoc s jeho nevhodným chováním 7) obrátím se na instituci, která se domácím násilím zabývá 8) přeruším s nimi veškeré styky 9) budu reagovat jinak, jak: (...).

[44] Respondenti opět směli označit více variant odpovědi, proto součet odpovědí přesahuje hranici 100 %.

GRAF 8: Překážky zabraňující respondentům v ohlášení domácího násilí, relativní četnosti[45]

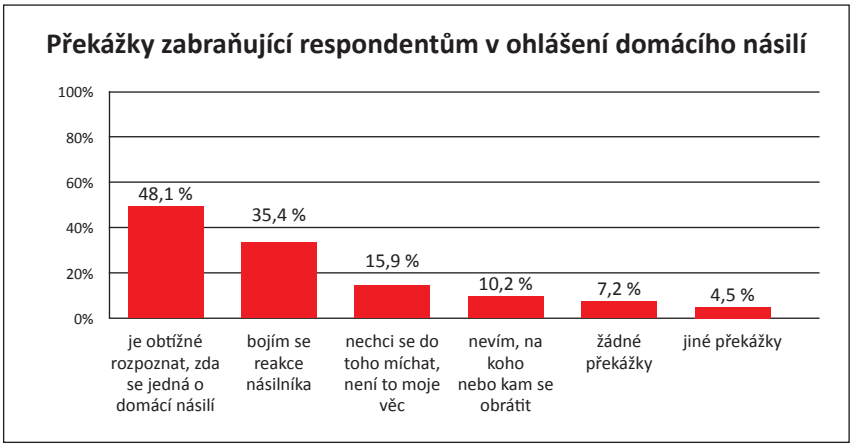

** podsoubor respondentů, N = 1434*

5.8.3 Postup oběti při řešení násilí v partnerském vztahu

Mínění veřejnosti o tom, jak by měla sama oběť řešit situaci, kdy je napadena v partnerském vztahu, bylo zkoumáno prostřednictvím otázky následujícího znění: *Jak by se podle Vás měla zachovat oběť při prvním vážnějším fyzickém napadení ze strany partnera/partnerky?* Respondenti tedy při formulacích svých odpovědí uvažovali o oběti prvního vážného fyzického napadení, jež se událo v partnerském vztahu. Ne všichni respondenti si přitom museli nutně tuto situaci vykládat jako projev domácího násilí.

Existují tedy v zásadě tři nejčastější rady obětem prvního vážnějšího fyzického napadení: jednou provždy násilnou osobu opustit, svěřit se důvěryhodnému člověku a vyhledání pomoci či rady u odborníků.

[45] „Jaké překážky by Vám bránily v ohlášení domácího násilí?" 1) bojím se reakce násilníka 2) nevím, na koho nebo kam se obrátit 3) je obtížné rozpoznat, zda se jedná o domácí násilí 4) nechci se do toho míchat, není to moje věc 5) jiné překážky, jaké: (…).

GRAF 9: Doporučená reakce oběti na první vážnější fyzické napadení ze strany partnera/partnerky, relativní četnosti[46]

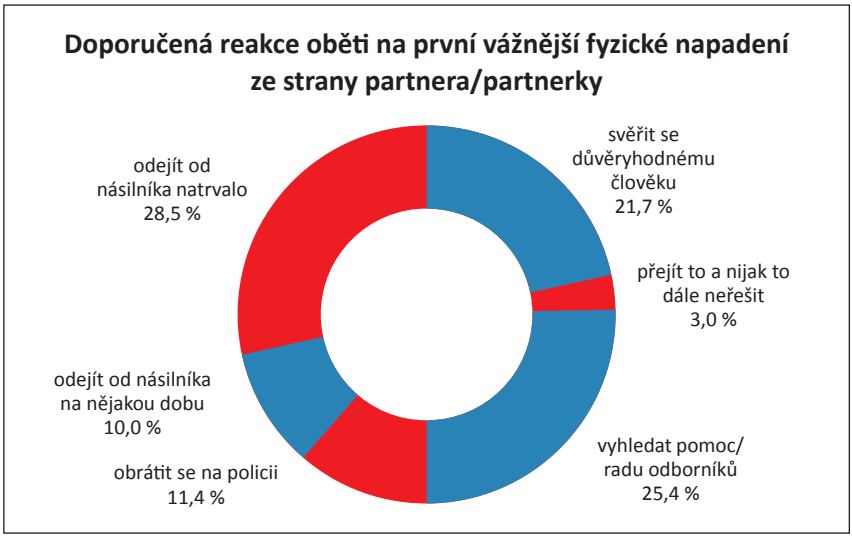

** podsoubor respondentů, N = 1341*

5.8.4 *Překážky zabraňující oběti domácího násilí řešit svou situaci*

Mínění veřejnosti o tom, co brání oběti domácího násilí začít svou svízelnou situaci řešit a vymanit se tak z role oběti, bylo zjišťováno otázkami v následujícím znění: *Co podle Vás brání oběti domácího násilí v tom, aby svou situaci vyřešil/a a vymanil/a se tak z role oběti?* Respondenti tedy v případě této otázky v dotazníku měli posuzovat překážky oběti domácího násilí, nikoliv pouze oběti partnerského násilí, byť některé varianty odpovědí jsou pro násilí odehrávající se v jiných než partnerských vztazích irelevantní.[47] V nabídce variant odpovědí byla taktéž volná odpověď umožňující respondentům formulovat své stanovisko vlastními slovy.

[46] „Jak by se podle Vás měla zachovat oběť při prvním vážnějším fyzickém napadení ze strany partnera/partnerky?" 1) přejít to a nijak to dále neřešit 2) svěřit se důvěryhodnému člověku 3) vyhledat pomoc/radu odborníků 4) obrátit se na policii 5) odejít od násilníka na nějakou dobu 6) odejít od násilníka natrvalo.

[47] Respondenti měli možnost označit více odpovědí, součet odpovědí tedy přesahuje hranici 100 %.

Většina respondentů přitom neměla problém shodnout se na některých důvodech setrvání oběti s partnerem. Mezi příklady takových důvodů lze zařadit skutečnost, že má oběť se svým partnerem – agresorem děti (89,8 %) a ekonomická závislost oběti na partnerovi – agresorovi (84,2 %). Většina respondentů je dále také přesvědčena o nízkém sebevědomí oběti (79,4 %) jako příčině rozhodnutí neřešit nijak svou situaci či o přetrvávání vztahu oběti k partnerovi (79,2 %), tedy že oběť má svého partnera ráda navzdory jeho/jejímu jednání.

Podle téměř tří čtvrtin respondentů (74,7 %) si oběti domácího násilí nepřipouštějí (či nechtějí připustit), že jsou oběťmi domácího násilí a mají obavu z toho, jak by veřejnost zareagovala na takové zjištění (71,9 %). Proto svou situaci nijak neřeší. O něco méně respondentů, avšak stále většina, se domnívá, že příčinou rezistence oběti je nedostatek informací o tom, jak může svou situaci řešit (66,9 %). Na tomto místě je vhodné připomenout podíl respondentů, jež uvedli, že by nenahlásili případ domácího násilí, protože by nevěděli kam a na koho se s touto záležitostí obrátit. Tento podíl odpovídá asi desetině respondentů (10,2 %), což naprosto nekoresponduje s podílem respondentů, kteří jsou přesvědčeni, že oběť nemá dostatek informací o tom, jak svou situaci řešit. Obětem domácího násilí je tedy přičítána výrazně větší neznalost systému pomoci obětem domácího násilí a neschopnost se v něm nějak zorientovat.

Ještě menší část respondentů ovšem stále většina (58,7 %) rezistenci oběti přičítá strachu z výslechu na policii. Oběť se podle nich může obávat průběhu výslechu, postupu policistů, jejich nedůvěry, nedostatku diskrétnosti nebo neschopnosti poskytnout adekvátní pomoc. Respondenti měli možnost formulovat také důvod vlastními slovy. Této možnosti využil jen velmi malý podíl respondentů (3,3 %). Nejčastěji přitom byl jako důvod uváděn strach oběti, strach o sebe, o děti, aby nepřišly o úplnou rodinu, o ztrátu domova.

Za nejčastější překážku odchodu oběti od násilné osoby tedy respondenti považují skutečnost, že má oběť s agresorem děti a má tedy obavy z toho, že by rozbila rodinu, a ekonomická závislost oběti na agresorovi. Kromě toho také množství respondentů spatřuje příčinu setrvání oběti s agresorem v nízkém sebevědomí oběti a v přetrvávání jejího citového vztahu k partnerovi. Pro oběti je také podle mínění množství respondentů obtížné připustit si svou situaci, natož pak dopustit, aby se o něčem takovém dozvěděla veřejnost.

GRAF 10: Překážky zabraňující oběti DN řešit její situaci, relativní četnosti[48]

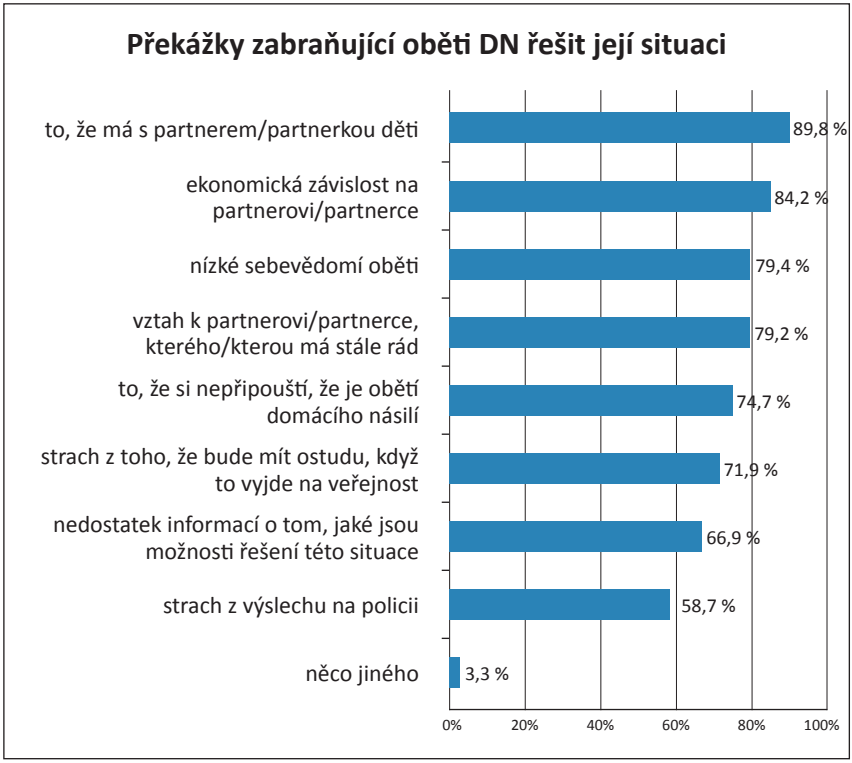

** podsoubor respondentů, N >= 1362*

[48] „Co podle Vás brání oběti domácího násilí v tom, aby svou situaci vyřešil/a a vymanil/a se tak z role oběti?" 1) jeho/její nízké sebevědomí 2) to, že má s partnerem/partnerkou děti 3) to, že si nepřipouští, že je obětí domácího násilí 4) strach z výslechu na policii 5) ekonomická závislost na partnerovi/partnerce 6) nedostatek informací o tom, jaké jsou možnosti řešení této situace 7) strach z toho, že se partner bude mstít 8) vztah k partnerovi/partnerce, kterého/kterou má stále rád 9) strach z toho, že bude mít ostudu, když to vyjde na veřejnost 10) něco jiného, co: (...).

5.8.5 Řešení situace oběťmi domácího a partnerského násilí

Aby byla zjištěna i stanoviska obětí k řešení situace domácího a partnerského násilí, byla i jim položena otázka, jak celou situaci násilí odehrávajícího se v jejich rodině řešily (řeší). Graf č. 11 přitom uvádí jednak odpovědi veškerých obětí domácího násilí, dále pak také odpovědi pouze těch obětí, jimž ubližoval partner/partnerka. Veškeré oběti byly identifikovány prostřednictvím definice.

Největší podíl obětí jak domácího, tak partnerského násilí přitom od násilné osoby odešel. Obětí domácího násilí (53,2 %) se to přitom týká menší měrou, než obětí partnerského násilí (60,6 %). Zhruba čtvrtina obětí domácího násilí (24,5 %) neřešila svou situaci nijak. U partnerského násilí se to týká pětiny obětí (20,0 %). Tyto oběti tedy setrvaly navzdory násilí i nadále s násilnou osobou.

Na policii se obrátila jen necelá desetina obětí (u domácího násilí 9,3 %, u partnerského 9,4 %), z čehož může plynout jednak určitá nedůvěra k práci policie a její možnosti oběti pomoci, jednak neochota (strach) ohlásit pachatele. Zbylé oběti (u domácího násilí 13,0 %, u obětí partnerského násilí 10,0 %) řešily svou situaci jinak. Tyto oběti byly ve volné odpovědi požádány, aby zformulovaly, jak přesně svou situaci řešily. Nejčastěji zde přitom byly uváděny kombinace více možností řešení situace, například ohlášení celé věci na policii a zároveň odchod od násilníka. Nebo svěření se blízké osobě a zároveň odchod od násilníka. Svěření se blízké osobě také vystupovalo jako varianta řešení samostatně.

Jednoznačně preferovaným způsobem vypořádání se s jednáním násilné osoby vůči oběti je tedy odchod od násilné osoby. Z odpovědí je také patrná určitá nedůvěra ke smyslu ohlášení násilí na policii a tedy neochota tak učinit. Současně se také ukazuje, že mezi oběťmi je nezanedbatelný podíl osob, které z různých důvodů nedovedou či nechtějí svou situaci řešit a zůstávají tak i nadále s násilnou osobou pod jednou střechou.

GRAF 11: Porovnání řešení situace mezi oběťmi domácího a partnerského násilí, relativní četnosti[49]

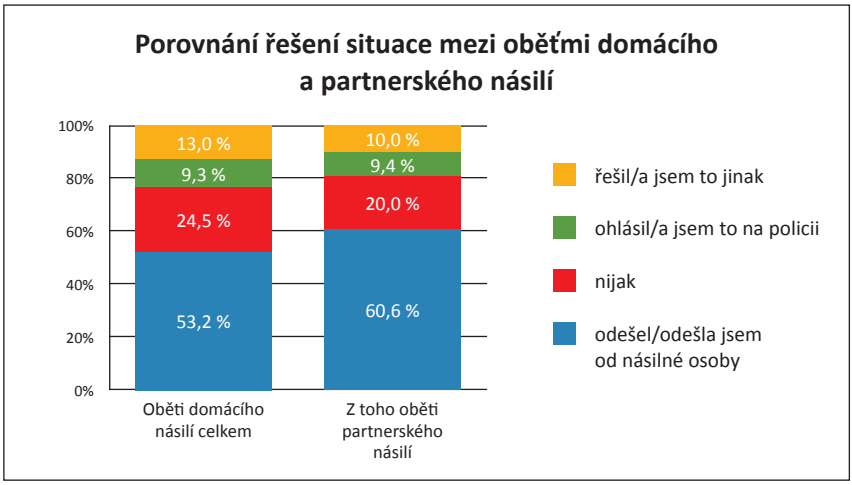

** podsoubory respondentů, oběti domácího násilí N = 221; oběti partnerského násilí N = 172*

5.8.6 Hodnocení vlastní informovanosti o tom, jak čelit domácímu násilí

Možnosti eliminace výskytu domácího násilí ve společnosti mohou do značné míry souviset s tím, jaká je informovanost veřejnosti o tématu domácího násilí, jeho projevech, charakteristických rysech, ale i institucích a organizacích, na které je možné se v případě domácího násilí (ve vlastní či jiné rodině) obrátit. Důležité je přitom upozornit na skutečnost, že hodnocena nebyla skutečná informovanost respondentů, ale pouze jejich domnělá informovanost. Dotazníkové šetření totiž nezahrnovalo žádný test znalostí z oblasti domácího násilí, byť některé otázky měly tento charakter.[50]

[49] „Jak jste tuto situaci řešil/a?“ 1) nijak 2) ohlásil/a jsem to na policii 3) odešel/odešla jsem od násilné osoby 4) řešil/a jsem to jinak; jak: (…).

[50] Jako příklad lze uvést otevřenou otázku, v níž měli respondenti uvést různé organizace a instituce pomáhající obětem domácího násilí, které působí v ČR - viz podkapitola Jak je podle mínění veřejnosti zapotřebí jednat, dojde-li k domácímu násilí?

Nejvyšší podíl respondentů (39,8 %) se přitom domnívá, že má informace, jak se zachovat tváří v tvář domácímu násilí. Přesto by však respondenti uvítali i nějaké další informace z této oblasti. Podíl respondentů, kteří jsou přesvědčeni o své dostatečné informovanosti o tom, jak se zachovat vůči domácímu násilí, avšak současně již nepociťují potřebu dalších informací z této oblasti, je o něco nižší (33,6 %). Přibližně pětina respondentů (19,4 %) posuzuje svou informovanost jako nedostatečnou, informace tohoto druhu by přitom přivítala. Ani ne desetina respondentů (7,2 %) pak považuje svou informovanost za nedostatečnou, ale ani ji toto téma nezajímá, nepovažuje takové informace za důležité. Naprostá většina respondentů (celkem 73,4 %) však hodnotí svou vlastní informovanost o tématu domácího násilí jako dostatečnou, více než čtvrtina respondentů (celkem 26,6 %) pak jako nedostatečnou. O další informace mají zájem asi dvě třetiny respondentů (celkem 59,2 %). Zbylí respondenti (celkem 40,8 %) se bez dalších informací obejdou.

Veřejnost hodnotí svou informovanost o oblasti domácího násilí kladně. Ve společnosti však současně panuje nepřehlédnutelný zájem o další informace z této oblasti. Tento zájem se přitom týká jak lidí hodnotících vlastní informovanost kladně, tak lidí, hodnotících svou informovanost záporně.

GRAF 12: Informovanost respondentů o domácím násilí - Máte informace, jak se zachovat tváří v tvář domácímu násilí? relativní četnosti[51]

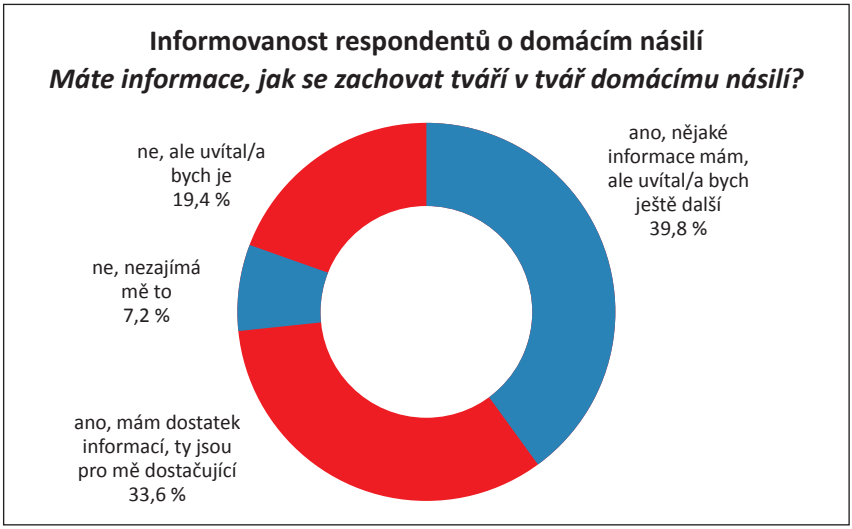

** podsoubor respondentů, N = 1250*

Hodnocení vlastní informovanosti respondentů bylo porovnáno s veškerými sledovanými sociodemografickými charakteristikami, z tohoto vyplynulo, že:

- mezi osobami se základním či neukončeným základním vzděláním a středoškoláky bez maturity a vyučenými nalézáme častější nedostatek informací o tématu než u respondentů s vyšším dosaženým vzděláním.

5.8.7 *Informovanost veřejnosti o institucích pomáhajících obětem domácího násilí*

Orientace respondentů v možnostech pomoci obětem domácího násilí a jejich blízkým byla v dotazníku zjišťována různými otázkami. Příkladem takové položky byla otevřená otázka (tzn. bez nabídky variant odpovědí) vybízející respondenty k sepsání co nejvíce organizací či institucí, které podle nich pomáhají obětem domácího násilí. V tabulce č. 12 jsou návrhy respondentů seřazeny sestupně podle četnosti. Tabulka však uvádí pouze ty organizace a instituce, jež byly zmíněny alespoň 20 respondenty. Nejčastěji respondenti uváděli Bílý kruh bezpečí (176) a Policii (157). Ostatní návrhy se objevovaly s výrazně nižší četností. Příkladem je telefonická služba Linky bezpečí (85), jejíž pomoc se soustřeďuje především na děti, mládež a studující do 26 let věku, kterým je poskytováno poradenství a podpora nejen v situaci domácího násilí. Dále Linka důvěry (56), která, stejně jako Linka bezpečí, nabízí telefonickou pomoc, avšak není přednostně určena dětem a mládeži. Respondenti zmiňovali také spolek ROSA – Centrum pro týrané ženy (53), který nabízí kromě poradenství a podpory obětem domácího násilí také SOS linku a organizaci Člověk v tísni (44). Méně pak byla uváděna intervenční centra (27) a azylové domy (21) nabízející přístřeší například matkám s dětmi v nouzi. Ze struktury odpovědí je patrné, že veřejnost má v povědomí zejména ty organizace, které mají anebo v minulosti měly výraznou propagační kampaň. Zmiňování policie, jako instituce, jejímž účelem je pomoc a ochrana obyvatel v zemi, je naprosto logické. Může ale též svědčit o nedostatečné orientaci v dalších možnostech pomoci obětem.

[51] „Máte informace, jak se zachovat tváří v tvář domácímu násilí?“ 1) ano, mám dostatek informací, ty jsou pro mě dostačující 2) ano, nějaké informace mám, ale uvítal/a bych ještě další 3) ne, ale uvítal/a bych je 4) ne, nezajímá mě to 5) nevím.

TABULKA 12: Instituce pomáhající podle respondentů obětem domácího násilí, absolutní četnosti[52]

Instituce pomáhající podle respondentů obětem domácího násilí	
	Počet
Bílý kruh bezpečí	176
Policie	157
Linka bezpečí	85
Linka důvěry	56
ROSA - Centrum pro týrané ženy	53
Člověk v tísni	44
Intervenční centra	27
Azylové domy	21

** podsoubor respondentů, N = 588*

Respondenti mohli uvádět nejen jednu, ale i více organizací, které podle nich pomáhají obětem domácího násilí. Porovnáme-li přitom celkový počet respondentů s počtem respondentů, jež uvedli alespoň jednu organizaci či instituci, je zjevné, že většina respondentů (59,0 %) se v nabídce organizací příliš neorientuje. Na druhou stranu někteří respondenti ve volné odpovědi uváděli, že sice název žádné organizace či instituce neznají, nicméně předpokládají, že by pro ně v případě potřeby nebylo problémem nějaký takový subjekt najít. Mezi respondenty, kteří neuvedli žádnou odpověď, přitom bude bezesporu více takových případů. Ze skutečnosti zda a co respondenti uvedli, tedy nelze přímo usuzovat na jejich schopnost poradit si v situaci domácího násilí.

[52] „Obětem domácího násilí v naší republice pomáhají různé organizace/instituce. Vybaví se Vám název některé z nich?“

GRAF 13: Instituce pomáhající obětem domácího násilí, relativní četnosti[53]

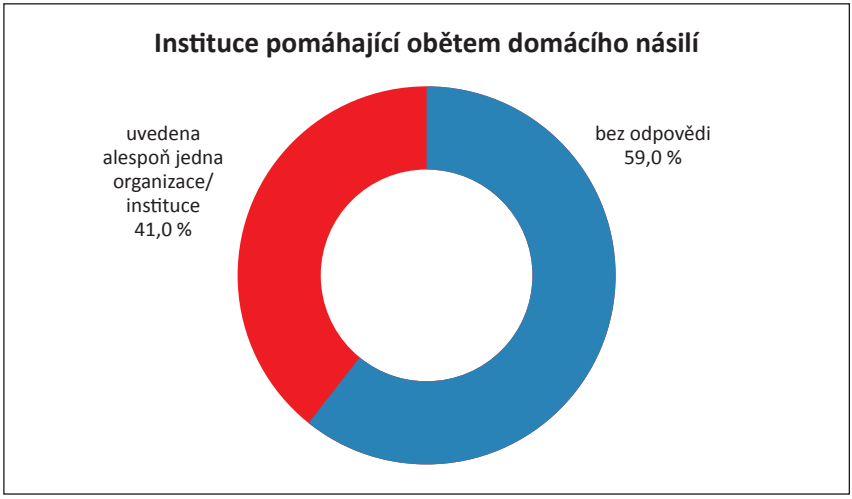

** podsoubor respondentů, N = 1435*

5.8.8 Obeznámenost respondentů s činností intervenčních center

Část dotazníku se věnovala také obeznámenosti respondentů s činností intervenčních center (dále IC). IC se soustřeďují na celou řadu činností, z možností uvedených v grafu č. 14 mohli respondenti označit více možností.[54] Ne všechny nabízené možnosti jsou však správné. Například vyjednávání s násilnou osobou, které označil nezanedbatelný podíl respondentů (15,9 %), nebo vykazování násilné osoby z bytu, jež označilo také nemalé procento respondentů (12,4 %), mezi činnosti IC nepatří. Poskytování psychoterapie a podobné podpory násilným osobám zase zatím neprobíhá v rámci činností center standardně a pokud centrum tuto činnost nabízí, je realizována v prostorách oddělených od míst, kde probíhá práce s oběťmi domácího násilí. Mezi činnosti IC však tuto aktivitu řadí třetina respondentů (33,9 %). Zbylé aktivity v nabídce patří mezi činnosti

[53] „Obětem domácího násilí v naší republice pomáhají různé organizace/instituce. Vybaví se Vám název některé z nich?“

[54] Z tohoto důvodu součet procent přesahuje hranici 100 %.

standardně nabízené IC. Podle naprosté většiny respondentů (89,5 %) IC nabízejí poradenství osobám ohroženým domácím násilím. Více než dvě třetiny respondentů (68,0 %) spojují činnost IC s pomocí osobám ohroženým domácím násilím tak, aby se dostaly z vlivu násilné osoby. Kontaktování ohrožené osoby po vykázání násilníka z bytu, které je přitom povinností IC, řadí mezi činnosti IC pouze čtvrtina respondentů (25,0 %).

Na základě uvedeného lze říci, že veřejnost se spíše orientuje v poslání a účelu IC, ačkoliv nelze vyloučit, že respondenti v této otázce do značné míry tipovali na základě své intuice.

GRAF 14: Činnosti, které podle respondentů zajišťují intervenční centra, relativní četnosti[55]

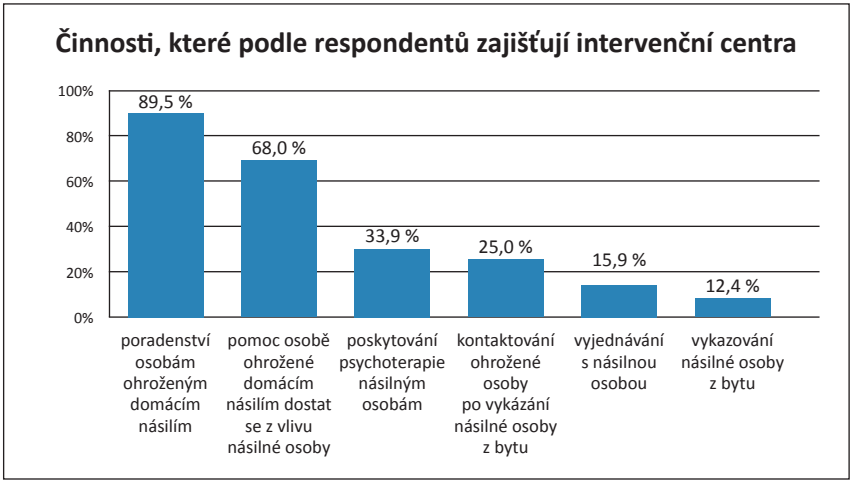

** podsoubor respondentů, N = 1424*

[55] „Které z následujících činností, podle Vás, zajišťují intervenční centra?" 1) poradenství osobám ohroženým domácím násilím 2) vykazování násilné osoby z bytu 3) kontaktování ohrožené osoby po vykázání násilné osoby z bytu 4) poskytování psychoterapie násilným osobám 5) vyjednávání s násilnou osobou 6) pomoc osobě ohrožené domácím násilím dostat se z vlivu násilné osoby 7) nevím.

5.9 Co soudí veřejnost o opatřeních stanovených za účelem eliminace domácího násilí?

Následující kapitola se zaměřuje na popis toho, jak veřejnost hodnotí řešení problému domácího násilí na úrovni systému. Vycházeli jsme z představy, že obeznámenost a orientace ve všech podniknutých krocích a opatřeních nebude napříč veřejností shodná, resp. nebude obecně příliš vysoká. Proto byly otázky formulovány spíše tak, aby zachytily dojem respondentů z politiky státu zaměřené na boj s domácím násilím. Příznivé hodnocení politiky státu přitom může podstatným způsobem podpořit efektivní potírání domácího násilí. Důvěra vůči nástrojům systému může například posílit rozhodnutí obětí řešit jejich situaci ve spolupráci s policií, která nejen že nasměruje oběť na další odbornou pomoc (například intervenční centra), ale může i podniknout potřebné kroky pro vyšetření celé situace a případné potrestání pachatele.

Z předchozích zjištění je přitom zřejmé, že respondenti považují domácí násilí za problém, na jehož řešení by se stát podílet měl. Například utvářením takové politiky, jež chrání oběť a svědky a napomáhá dopadení, usvědčení a potrestání násilné osoby. Vrátíme-li se k již zmíněnému názoru, že domácí násilí mezi dospělými je problém, který by měl stát nějak řešit, tak platí, že naprostá většina respondentů (82,9 %) je přesvědčena o významu angažovanosti státu při řešení problému domácího násilí.

Společnost vnímá proměnu postavení tématu domácího a partnerského násilí ve veřejném diskurzu. Zatímco dříve bylo toto téma upozaďováno, ba až tabuizováno, v současnosti se většina veřejnosti domnívá, že se o tomto problému nejen že více mluví, ale také že se toho pro řešení problému i pomoci obětem domácího a partnerského násilí více dělá. Pomoc obětem je oproti dřívější době hodnocena jako dostupnější.

GRAF 15: Stanoviska respondentů k výroku: „Domácí násilí mezi dospělými je problém, který by měl stát nějak řešit.“ relativní četnosti[56]

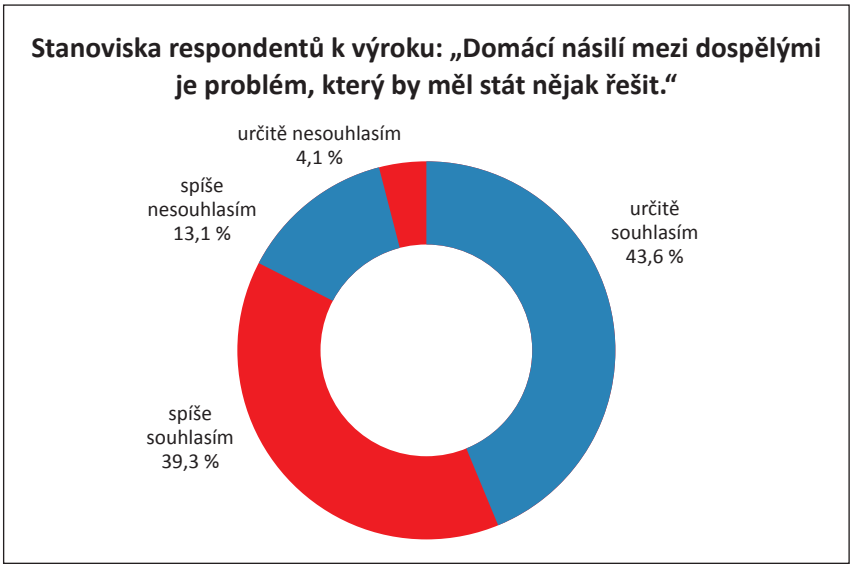

** podsoubor respondentů, N = 1423*

Zásahy proti domácímu násilí by se měly podle převládajícího názoru veřejnosti zaměřit především na ochranu napadené osoby. Stíhání pachatele veřejnost vnímá spíše až jako následný problém. Toto přesvědčení veřejnosti se přitom v čase nijak výrazně nemění. Ochrana napadené osoby je tedy dlouhodobě vnímána jako prioritní. Institut vykázání, určený na ochranu napadené oběti, je však hodnocen poněkud rozporuplně. Na jednu stranu je většinou veřejnosti považován za užitečné opatření, na stranu druhou však neexistuje napříč veřejností shoda na tom, zda vykázání obětem domácího násilí pomáhá. Délka vykázání určená na deset dní je obecně považována za příliš krátkou, což koresponduje se skutečností, že veřejnost obecně nepovažuje vykázání za příliš přísné opatření.

[56] „Souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?“

5.9.1 Hodnocení úrovně řešení problému domácího násilí

Úkolem respondentů bylo v první řadě zhodnotit, zda se v průběhu posledních pěti let o problému domácího násilí více mluví, jestli je pomoc obětem domácího násilí dostupnější a zda se toho pro řešení domácího násilí více dělá.

Ve všech případech se přitom většina respondentů shodla na souhlasném stanovisku. Nejvíce se to pak týká tvrzení o tom, že v posledních pěti letech „se o problému domácího násilí více mluví", o čemž je přesvědčena naprostá většina respondentů (81,3 %). Téměř tři čtvrtiny respondentů (73,1 %) jsou oproti situaci před pěti lety přesvědčeny o vyšší dostupnosti pomoci obětem domácího násilí. Více než polovina respondentů (57,4 %) se pak domnívá, že v porovnání se situací před pěti lety „se toho pro řešení domácího násilí více dělá". Je však otázkou, tak jako u některých jiných položek v dotazníkovém šetření, co přesně si respondenti pod zněním jednotlivých tvrzení přesně představovali. Je otázkou, do jaké míry si respondenti skutečně všímají, zda je pomoc obětem dostupnější a objem činností vyšší a do jaké míry jen reflektují nárůst prostoru, který je v médiích či veřejné diskuzi tématu domácího násilí věnován, z čehož mohou respondenti usuzovat, že se tedy toho musí i pro řešení problému domácího násilí více dělat a že pomoc obětem musí být dostupnější.

GRAF 16: Hodnocení úrovně řešení problému domácího násilí - Řekl/a byste, že v současnosti, v porovnání se situací před pěti lety …, relativní četnosti[57]

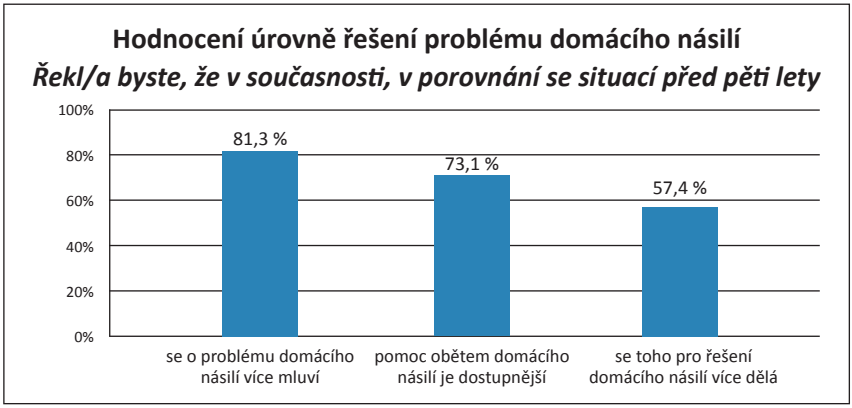

** podsoubor respondentů, N >= 1362*

[57] „Řekl/a byste, že v současnosti, v porovnání se situací před pěti lety:" 1) se o problému domácího násilí více mluví 2) se toho pro řešení domácího násilí více dělá 3) pomoc obětem domácího násilí je dostupnější.

5.9.2 Hodnocení významu zásahů proti domácímu násilí

V grafu č. 17 jsou zobrazeny názory respondentů k tomu, jaký by měl být význam zásahů proti domácímu násilí, na co by se tyto zásahy měly především zaměřit. Respondenti přitom mohli volit ze dvou alternativ – ochrana napadené osoby a stíhání pachatele. Většina respondentů (73,7 %) se shoduje na tom, že zásahy proti domácímu násilí by se měly zaměřit především na ochranu napadené osoby. Více než čtvrtina respondentů pak považuje za smysl zásahů stíhání pachatele (26,3 %). Veřejnost tedy dává přednost ochraně napadené osoby před stíháním pachatele.

GRAF 17: Hodnocení významu zásahů proti domácímu násilí - Zásahy proti domácímu násilí by se měly především zaměřit, relativní četnosti[58]

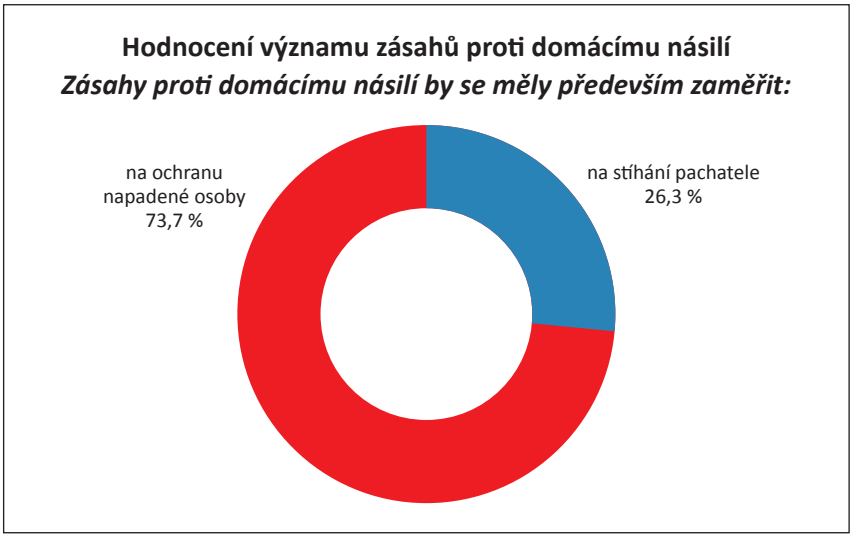

** podsoubor respondentů, N = 1421*

[58] „S kterým z následujících dvou výroků souhlasíte více? Při zásazích proti domácímu násilí je třeba se v prvé řadě zaměřit:“ 1) na stíhání pachatele 2) na ochranu napadené osoby.

5.9.3 Hodnocení institutu vykázání

U tématu zásahů proti domácímu násilí se ještě zdržíme. Budeme se zabývat institutem vykázání, který smí Policie ČR uplatnit v případě domácího násilí od roku 2007. Díky tomuto nástroji lze vykázat násilnou osobu ze společného bydlení a bezprostředního okolí na dobu 10 dní. Během této doby si oběť může rozmyslet další postup. Po vykázání je navíc oběť v kontaktu s pracovníkem intervenčního centra, který jí/jemu nabídne pomoc s hledáním vhodného řešení tíživé situace. Existence a smysl institutu vykázání jsou dnes již součástí širšího povědomí občanů. Úkolem dotazníkového šetření tak bylo zjistit, jak tento institut a jeho smysluplnost respondenti hodnotí. Podle většiny respondentů (67,0 %) je možnost vykázání násilníka z bytu na dobu 10 dnů užitečným opatřením. Na druhou stranu nelze přehlédnout ani téměř pětinu respondentů (16,8 %), kteří nevědí, jak se k dané věci vyjádřit, a je možné, že jim podstata institutu vykázání není příliš jasná. Více než tři pětiny dotázaných (63,4 %) se také domnívají, že se jedná o příliš krátké opatření, jinými slovy, že deset dní nestačí oběti domácího násilí na to, aby se zorientovala ve svých dalších možnostech a rozmyslela se, jak bude postupovat. Podíl respondentů, kteří uvedli, že nevědí, jak by délku vykázání zhodnotili, je však ještě vyšší (22,1 %) než v předchozím případě. V otázce, zda institut vykázání obětem domácího násilí pomáhá, byli respondenti z velké části nerozhodní, odpověď „nevím" zvolily dvě pětiny z nich (41,2 %). Přibližně stejný podíl respondentů (40,7 %) je nicméně přesvědčen o přínosu vykázání násilné osoby pro pomoc obětem. Konečně přesvědčení o tom, že institut vykázání je příliš přísným opatřením, sdílí pouze velmi malé procento respondentů (4,8 %). Většina respondentů (79,4 %) s tímto hodnocením naopak nesouhlasí. Institut vykázání je tedy hodnocen poněkud rozporuplně. Na jednu stranu je většinou respondentů považován za užitečné opatření, na stranu druhou však neexistuje mezi respondenty shoda na tom, zda vykázání obětem domácího násilí pomáhá. Délka vykázání deset dní je obecně hodnocena jako příliš krátká, což může částečně korespondovat se skutečností, že respondenti obecně nepovažují vykázání za příliš přísné opatření.

GRAF 18: Možnost vykázání násilné osoby ze společného bydlení, relativní četnosti[59]

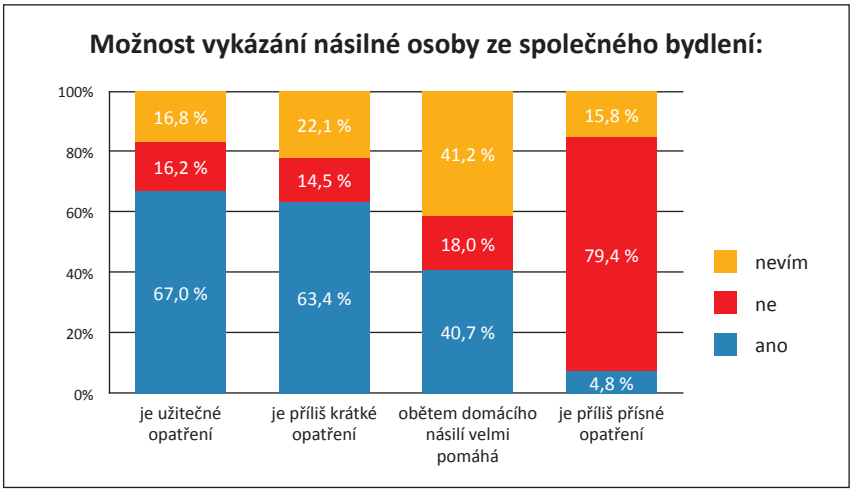

** podsoubor respondentů, N >= 1338*

[59] „Co si myslíte o možnosti vykázání násilníka z bytu na dobu 10 dnů? Je to:“ 1) užitečné opatření příliš přísné opatření 2) příliš krátké opatření 3) obětem domácího násilí velmi pomáhá.

5.10 Shrnutí názorů a postojů veřejnosti

Vlastní zkoumání realizované prostřednictvím reprezentativního dotazníkového šetření se zaměřilo nejen na zkušenosti respondentů s projevy domácího násilí, ale také na jejich postoje k domácímu násilí, k postavení mužů a žen ve společnosti a v rodině, k násilí mezi lidmi obecně. Cílem výzkumu bylo také zjistit, jaká je informovanost respondentů o tématu domácího násilí, jaká je jejich ochota pomoci obětem domácího násilí a jak hodnotí vybraná opatření v oblasti ochrany před domácím násilím.

Ukazuje se, že ve společnosti existuje silná tendence k prosazování rovného pohledu na postavení muže a ženy ve společnosti a v rodině. Veřejnost stále více vnímá obě pohlaví jako schopná vykonávat stejné činnosti stejně dobře. Přesto jsou však některé vlastnosti i nadále určitou částí veřejnosti vnímány jako „typicky" ženské či „typicky" mužské. Veřejné mínění také naznačuje ústup od tradičního vnímání společenských a rodinných vztahů, kdy muži, ale i ženy, ztrácejí své dominantní postavení ve sférách, které byly dříve jejich typickými doménami. Žena je tak například čím dál více vnímána jako rovnocenný partner při zajišťování obživy, muž jako rovnocenný partner při péči o děti a domácnost. Otázkou však zůstává, do jaké míry jsou tato stanoviska deklaratorní a korespondují s reálným jednáním mužů a žen v české společnosti. Je možné, že respondenti formulovali své názory nikoliv vůči realitě, ale vůči očekávání a představě, jaká by (podle nich) měla být.

Z postojů veřejnosti je zřejmé, že násilí jako takové není považováno za špatné ve všech případech, byť lidé užívající vůči druhým osobám násilí jsou obecně považováni za osoby nevyrovnané a zoufalé. Násilí je však vnímáno jako legitimní nástroj obrany či ochrany. Veřejnost v zásadě odmítá představu o tom, že násilí je přirozenou součástí života nebo mužské povahy. Veřejné mínění se vyznačuje odmítáním některých tradovaných mýtů o domácím násilí. Zejména pak lidé nejsou přesvědčeni o tom, že domácí násilí je jen ojedinělým jevem týkajícím se sociálně slabé části populace, jež nemá vliv na děti žijící v domácnosti, kde se násilí odehrává, a že vzniká provokováním mužů ženami. Veřejné mínění také odmítá představu o domácím násilí jako o soukromém problému zúčastněných, do jehož řešení není vhodné zasahovat zvenčí. Naopak se ukazuje, že stát a společnost (blízká rodina, známí a přátelé, odborná veřejnost) jsou vnímáni jako důležité prvky pomoci osobám ohroženým domácím násilím. Současně přitom veřejnost vnímá, že možnosti pomoci obětem násilí jsou do značné míry limitovány obtížnou rozpoznatelností domácího násilí od jiných

méně závažných rodinných konfliktů a sporů, a obtížnou „čitelností“ násilných osob, které podle veřejnosti z hlediska svých projevů na venek rozhodně netvoří homogenní skupinu. Ani o obětech domácího násilí podle mínění veřejnosti nelze smýšlet jako o jednolité skupině osob velmi podobných charakteristik, které lze snadno rozpoznat. Veřejnost se však neshoduje v otázce, zda si oběti domácího násilí mohou za svou situaci samy či nikoliv. Nemalé množství lidí je přesvědčeno o sklonu některých žen vybírat si za své partnery agresory, byť tyto ženy tak mohou činit zcela nevědomě. Přesvědčení o spolupodílu obětí domácího násilí na jejich situaci také potvrzuje přesvědčení mnohých o tom, že oběť si za svou situaci může, když si jednoduše nechá vše líbit. Je patrné, že tento rozšířený názor o „slabosti“ ohrožených osob, které v patologickém vztahu setrvávají, přispívá k jejich stigmatizaci. Pocity, pohnutky a důvody setrvání oběti ve vztahu s násilnou osobou jsou pro veřejnost naprosto nesrozumitelné. Ústup veřejnosti od mnohých stereotypů může být zapříčiněn určitou detabuizací tématu a snazší dostupností informací. Význam problému domácího násilí a nutnosti pomáhat a ochraňovat oběti zdůrazňují i některá legislativní opatření podniknutá v posledních letech (zejména institut vykázání násilné osoby) či množství organizací pomáhajících obětem domácího násilí.

Veřejnost označuje za domácí násilí situace, kdy dochází k nějakému psychickému, fyzickému nebo ekonomickému ubližování druhé osobě, přičemž toto ubližování se děje dlouhodobě, opakovaně. Nezáleží přitom na tom, zda k tomuto ubližování dochází jen mezi partnery nebo mezi jinými rodinnými příslušníky či obecně mezi členy téže domácnosti. Veřejnost si tedy nespojuje téma domácího násilí výlučně s tradiční představou muže agresora a ženy oběti. Množství lidí je však nad to přesvědčeno také o tom, že k domácímu násilí může docházet i mezi osobami, které již nesdílejí společnou domácnost (stalking mezi bývalými partnery). Z mínění veřejnosti nicméně plyne určitá tendence zlehčovat násilí, k němuž dochází prostřednictvím (za přispění) komunikačních prostředků (SMS zprávy, telefonáty, emaily apod.). Nejde-li o fyzickou formu domácího násilí, není veřejnost přesvědčena o tom, že se domácí násilí musí odehrávat výhradně jen v soukromí, za zavřenými dveřmi. Některá jednání mající charakter psychického násilí (pomlouvání, výsměch, ztropení scény, ostuda) jsou podle veřejnosti naopak vázány spíše na prostředí mimo domov. Veřejnost se také shoduje na stálosti rolí oběti a násilné osoby.

Výzkum ukázal, že více než polovina dotázaných nemá zkušenost s domácím ani partnerským násilím jak v roli oběti, tak v roli agresora. Je však nutno brát v potaz, že ne všechny oběti a agresoři se ke svým zkušenostem museli ve vý-

zkumu přihlásit, bylo by to zcela pochopitelné. Přesto však existuje nezanedbatelné množství osob, které se staly svědky domácího násilí u rodinných příslušníků či cizích lidí, eventuálně znají nějaký případ domácího násilí ze svého okolí z doslechu.

Násilné osoby se vyskytují obvykle mezi mladšími lidmi do 40 let věku, mezi bezdětnými, osobami žijícími v nesezdaném soužití, muži, obyvateli Libereckého kraje, nezaměstnanými, osobami se základním a vyšším odborným vzděláním, lidmi bez jasného náboženského přesvědčení (zvolili variantu „nevím“) a osobami žijícími v jednočlenných nebo početnějších domácnostech. Osoby ohrožené se zase častěji vyskytují mezi mladšími lidmi do 40 let věku, ženami, osobami se čtyřmi a více dětmi (tedy v početnějších rodinách) a osobami na rodičovské dovolené či v domácnosti. Co se týče rodinného stavu, tak více obětí je mezi rozvedenými a osobami žijícími v nesezdaném soužití.

Domácí i partnerské násilí má v naší společnosti nejčastěji podobu psychického násilí, které někdy vystupuje v kombinaci s některou jinou formou násilí, nejčastěji fyzickou. Fyzické násilí, které je s termínem „domácí násilí“ či „partnerské násilí“ typicky spojováno, se tedy vyskytuje výrazně méně. Ještě méně časté je podle výpovědí obětí násilí ekonomické a sexuální. Je však otázkou, zda tento výsledek není zapříčiněn neschopností obětí odlišit ekonomické a sexuální násilí od násilí psychického a fyzického. Schopnosti a možnosti obětí vymanit se ze situace domácího násilí jsou v mnoha případech velmi omezené. Oběti také nemusí být ochotny přiznat si závažnost své situace. Většina obětí proto snáší násilí dlouhodobě, i více než tři roky. Násilí se přitom ve většině případů stupňuje. Přítomnost dětí u projevů násilí v rodině, ať už se jedná o domácí násilí či násilí mezi partnery, se potvrdila v přibližně polovině případů násilí zachycených ve výzkumu. Materiální zabezpečení rodin, v nichž dochází k domácímu či partnerskému násilí, je zpravidla průměrné.

Veřejnost projevuje ochotu zasáhnout proti probíhajícími domácímu násilí ve svém okolí. Na první místo však respondenti kladou spíše takové postupy, které jim umožňují nejprve si s obětí, agresorem či rodinnými příslušníky o celé situaci důkladně promluvit. Hledání pomoci vně, například u policie či instituce nebo organizace zabývající se domácím násilím, je voleno méně často. Příčinou může být obtížnost rozpoznání případů domácího násilí od jiných méně závažných rodinných konfliktů, což může posilovat snahu seznámit se nejprve důkladně s celou situací. Obtížnost rozpoznání podstaty situace zvenčí považuje veřejnost za významnou příčinu neoznámení případu domácího násilí ve svém okolí a neposkytnutí pomoci.

Při srovnání s předchozími lety nabývá u veřejnosti na síle přesvědčení o tom, že odchod natrvalo od násilné osoby po prvním vážnějším fyzickém napadení je správným rozhodnutím. Za nejčastější překážku odchodu oběti od násilné osoby pak veřejnost považuje skutečnost, že má oběť s agresorem děti, což může souviset s jeho/její obavou o udržení celé rodiny, ale také s určitou závislostí oběti na partnerovi – agresorovi, s nímž sdílí společnou domácnost, úspory atd. Veřejnost považuje informovanost o oblasti domácího a partnerského násilí a možnostech řešení těchto problémů jako dobrou. Přesto však je z výzkumu zřejmý silný zájem společnosti o další informace.

Co se týče obeznámenosti veřejnosti s institucemi a organizacemi pomáhajícími obětem domácího násilí, je patrné, že veřejnost má povědomí zejména o těch organizacích, které mají anebo v minulosti měly výraznou propagační kampaň, jako například Bílý kruh bezpečí, Linka bezpečí či Linka důvěry. Poměrně časté jsou také zmínky o policii, což může svědčit nejen o povědomí o povinnosti policie zasahovat v případech domácího násilí, ale také o nedostatečné orientaci veřejnosti v dalších možnostech pomoci obětem, veřejnost může tuto variantu uvádět jako „záchrannou“. Zásahy proti domácímu násilí by se měly zaměřit především na ochranu napadené osoby. Stíhání pachatele veřejnost vnímá spíše až jako následný problém. Toto přesvědčení veřejnosti se přitom v čase nijak výrazně nemění. Ochrana napadené osoby je tedy dlouhodobou prioritou. Institut vykázání určený na ochranu napadené oběti je hodnocen veřejností poněkud rozporuplně. Na jednu stranu ho většina veřejnosti považuje za užitečné opatření, na stranu druhou však neexistuje napříč veřejností shoda na tom, zda vykázání obětem domácího násilí skutečně pomáhá. Délka vykázání určená na deset dní je obecně považována za příliš krátkou, což koresponduje se skutečností, že veřejnost obecně nepovažuje vykázání za příliš přísné opatření.

Část II

POJETÍ DOMÁCÍHO NÁSILÍ MEZI EXPERTY

6 POJETÍ DOMÁCÍHO NÁSILÍ MEZI EXPERTY

Daniel Topinka

Významnou součástí zkoumaného sociálního problému jsou ti aktéři, kteří se v různé míře a různým způsobem podílí na řešení konkrétních případů domácího násilí. Jedná se o soubor aktérů, kteří mají v rámci systému vymezeny rozličné role a s domácím násilím se pravidelně setkávají. Jejich role jsou definovány jako pomáhající, kontrolní a represivní. V tomto textu je označujeme za intervenující aktéry. Je nezbytné brát v úvahu, že jejich způsoby náhledu na jev, intervence, hodnoty a participace na eliminaci domácího násilí z nich nečiní nějaké vnější nezaujaté pozorovatele, ale jsou přímou součástí jevu a významně ho rovněž ovlivňují – to, jak se o něm mluví, co se o něm ví a jaká řešení by se měla provádět a přijímat. Platí, že tito aktéři angažovaní v řešeních netvoří žádný sourodý celek, reprezentují různé perspektivy a hodnotové rámce, role vymezené organizacemi a jejich cíli a je pochopitelné, že se v náhledech na domácí násilí liší. Na tyto aktéry nahlížíme nikoliv jako na izolované a zvnějšku působící jednotky, ale jako přímou součást samotného jevu, který napomáhají konstruovat a utvářet. Výsledkem je tato kapitola, která dává čtenáři možnost nahlédnout na pojetí těchto aktérů a nabízí porozumění tomu, jak je jev konstruován na úrovni těch, kteří jsou součástí institucionalizovaného systému, jehož cílem je domácí násilí odhalovat a následně i řešit.

6.1 Metodologie

Už samotné výzkumné téma ukázalo, že bude výzkum prováděn kvalitativní metodou. Probíhal paralelně s další, rovněž kvalitativní částí výzkumu, která se ale zaměřila na samotné ohrožené osoby, které se s domácím násilím setkaly. Tyto paralelně probíhající rozhovory poukazovaly na skutečnost, že zatímco intervenující aktéři chápali jev a jeho řešení z hlediska systému intervence a vlastních zadání, ohrožené osoby vnímaly tyto intervence prostřednictvím konkrétních situací a zkušeností s těmi, s nimiž se v průběhu řešení vlastní nepříznivé situace setkávali – konkrétními osobami či organizacemi. Zajímavá byla nejistota a váhání intervenujících aktérů, kteří měli jen nepatrnou představu o tom, jak jsou jejich intervence přijímány a hodnoceny těmi, kteří se s jejich zásahy a pomocí setkali.

Pokud se vrátíme k metodologii, rozhodli jsme se pro provádění tzv. ohniskových skupin. Kladli jsme si otázku, jak intervenující aktéři na jev domácího násilí nahlíží, rozumí mu a konstruují ho – výzkumná otázka směřovala k jejich vlastním pojetím jevu, což se následně stalo i základem pro ohniskové skupiny. Volba skupinových rozhovorů byla dána dvěma předpoklady. Prvním bylo, že skupiny nabízí vhodný prostor pro diskuse a vzájemné výměny mezi aktéry, což nám mělo napomoci odhalit různorodost perspektiv a názorů. V tomto ohledu jsme i na účastníky ohniskových skupin apelovali, aby rozdílné pohledy považovali za něco běžného, co k tomuto tématu patří. První předpoklad se naplnil – aktéři byli schopni své perspektivy do diskusí přenášet a role moderátorů se často orientovala na objasňování různých názorů a jejich verifikaci, protože aktéři užívali různých slovních zkratek a výrazů podmíněných jejich zázemím (např. policejní terminologie). Mnohdy nebylo zcela zřejmé, jestli si vzájemně všichni zúčastnění rozumí. Druhý předpoklad, který nás vedl k volbě ohniskových skupin, bylo očekávání, že se skupiny budou lišit regionálně a kopírovat místní specifika jevu. Proto jsme skupiny rozložili napříč jednotlivými kraji a očekávali, že by mohly reflektovat nějaké místní rozdíly. Tento předpoklad se ale naplnil jen částečně. Zaznamenali jsme jen jeden významný rozdíl, ten se týkal způsobu nastavení „specializace“ a diskuse uvnitř Policie ČR ohledně míry specializace policistů, a zvláštnosti některých krajů vycházely spíše z jejich sídelních struktur. Bylo patrné, že jinak probíhá identifikace a řešení domácího násilí ve velkých anonymních městech a malých obcích, kde se lidé navzájem znají.

Co se týká struktury dotazování, zaměřila se na otázky potřeby profesní specializace, metodiky práce, kvality služeb, interdisciplinární spolupráce, dostatečně

nosti či nedostatečnosti služeb, hranic a bariér intervencí, percepce ohrožených a násilných osob a nastavení systému pomoci.

Jednotlivými účastníky ohniskových skupin byli zejména pracovníci intervenčních center, Policie ČR, státní zástupci, soudci, pracovníci Orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), zdravotní pracovníci, sociální pracovníci obcí, neziskových organizací a další. Vyšli jsme ze struktury skupin tzv. interdisciplinárních týmů, které intervenční centra iniciovala. V praxi se ukázalo, že tyto skupiny fungují různorodě. V místech, kde skupiny nefungovaly, případně kde se aktéři nemohli sejít, jsme provedli doplňující polostrukturované rozhovory. Celkem v krajích proběhlo 12 ohniskových skupin. Participantů, kteří se účastnili skupinových či individuálních rozhovorů, bylo celkem 120. Rozhovory byly zaznamenány, přepsány a proběhla kvalitativní analýza dat.

Tuto kapitolu strukturujeme na základě zjištěné „centrální" kategorie, která se objevovala napříč celým spektrem výpovědí intervenujících aktérů. Je jí akcent na způsoby řešení domácího násilí. Fenomén domácího násilí byl participanty prezentován ve čtyřech rovinách – osob ohrožených, osob násilných, osob blízkých a intervenujících aktérů. Toto schéma, se kterým dále v textu pracujeme, sice umožňuje nahlédnout do způsobu, jakým je jev konstruován, ale současně je potřeba ho kriticky reflektovat a trvale si klást otázku, zdali je věcně správné a nakolik přispívá ke stereotypnímu pojetí jevu a jeho aktérů.

6.2 Osoby ohrožené – mezi odvahou a selháním

Na osoby ohrožené je nahlíženo dvojí optikou, jedná se o příjemce intervencí, které jsou prováděné v jejich prospěch, a buď dospějí k rozhodnutí, že budou problém řešit, nebo se potýkají s různými obtížemi a překážkami, které třeba napomáhají domácímu násilí přetrvávat i v horizontu mnoha let. Ve výpovědích intervenujících aktérů zaznívá, že intervence, pokud k ní má dojít, předpokládá počáteční zapojení osoby ohrožené, zmiňována je „vůle" či „zájem" toho, vůči kterému domácí násilí směřuje.

To je první věc, pokud má zájem oběť… Myslím, že to musí chtít řešit oběť… (soudkyně)

Na počátku stojí uvědomění si toho, že určité jednání spadá do oblasti domácího násilí, že vybočuje z normy, že *přesáhne meze*. Toto uvědomění může přijít jak ze strany osoby ohrožené, tak i jejího okolí. Jak se ale aktéři napříč celým spektrem shodují, pro zúčastněné je obtížné vůbec rozpoznat, zda se jedná

o domácí násilí. Chybí jim vodítka, znalost, aby byli schopni jev jako domácí násilí klasifikovat.

Značný prostor byl v diskusích vymezen kontrastu mužské „dominantní" role a ženské „submisivní" role a legitimizacím, jimiž osoby ohrožené ospravedlňují nízkou kapacitu se situaci vzepřít a redefinovat ji. Přestože někteří aktéři měli potřebu upozorňovat, že existují i muži v rolích obětí, dominantní akceptované schéma kopírovalo genderové nerovnosti v domácnostech. Za deklarovaným „nezájmem" řešit nepříznivou situaci aktéři spatřovali zejména ekonomickou nerovnost, nerovný přístup k finančním zdrojům v rodině a ekonomickou závislost na partnerovi.

(…) *většina těch obětí je závislá na tom tyranovi, ekonomicky. Senior je závislý ekonomicky na produktivních potomcích. Týraná žena je závislá na chlapovi, který donese domů peníze, a snese raději pár facek, pokud je to únosné, pokud jí někde nevezou záchrankou, aby jí dali dohromady kosti, tak prostě ekonomická závislost oběti je hodně limitující faktor. To si každý rozmyslí, jestli se zbaví vlastně nějakého příjmu, zvláště když má na krku děti.* (soudkyně)

Jak je z citátu patrné, ekonomická nerovnost se týká i seniorů. Ovlivňuje rozhodování ohrožených osob, a jak mnozí aktéři v rozhovorech dokládali, obavy z existenční nejistoty jsou jednou z hlavních příčin, proč někteří ve svém rozhodování dle slov jedné z participantek „selžou". Rozhodování evidentně ztěžuje zodpovědnost za situaci dětí, které by byly vystaveny dopadům a nejistotám způsobeným odchodem od manžela či druha. Zde musíme poznamenat, že i přes institut vykázání, který umožňuje vykázat násilnou osobu z bytu nebo domu, i z bezprostředního okolí společného obydlí, je patrné, že dlouhodobá řešení hledají ženy spíše v odchodu ze společného bydlení, na které mají obvykle stejný právní nárok jako jejich partneři. Tento útěk provázený rezignací na nárok na obydlí je akceptován i většinou intervenujících aktérů, je považován za fakt a bydlení je hledáno spíše mimo prostředí, v němž k násilí obvykle docházelo. V jedné diskusi po námitce moderátora ohledně samozřejmosti akceptace vymístění žen jedna z účastnic reaguje slovy:

(…) *když nad tím přemýšlím, jak to, že odchází ta žena? Proč neodchází ten muž?* (pomáhající)

V jiné se objevuje totéž, navíc provázena poukazem na ekonomickou nerovnost uvnitř domácnosti a její souvislost s odchodem ohrožených osob.

Já právě nevím, proč tu ženu tak vykope z toho domova. Vždyť na ten domov vlastně mají právo oba dva. Já nevidím do těch případů. V čem je ta slabost té ženy? Majetková? (pomáhající)

Osoby v krizi se podle výpovědí participantů orientují spíše na vyřešení aktuální situace. To je vystavuje dalším rizikům a zakládá na další obtíže, které v budoucnosti vedou k dalším problémům. Mezi klienty intervenčních center jsou lidé, kteří sice byli ekonomicky závislí na partnerovi, ale nepotýkali se se situací nouze. Proto nemají informace např. o možnostech dávkových systémů, případně o mechanismech žádostí o pomoci v hmotné nouzi. Proto se snadno zadlužují, zkrátka:

Hledají rychlé řešení. Takové cedulky na sloupech: Jste ve finanční tísni? Vyřešíme to za vás. Stačí je utrhnout... (pomáhající)

Důraz na aktuální řešení a preferenci spíše únikových strategií má dlouhodobé následky. Provází ho rezignace na uplatňování vlastnického práva. V případě pořízení společného majetku v době partnerského soužití a společného nároku na bydlení, na nemovitost, je jednodušší v případě odchodu neřešit další problém. Mnohdy se jedná o situace, kdy osoba ohrožená disponuje pouze užívacím právem a společný majetek se musí prokazovat. Všechny tyto obtíže ústí v rezignaci a vzdání se svých nároků a práv.

(…) *když se dostaneme do sféry občanského práva, a tam už je to hodně problematické, pro tu ženu je to opravdu mnohem jednodušší odejít, protože než aby se potom hádala deset let po soudech, jak to bohužel v mnohých případech je, protože ty občansko-právní kauzy jsou v mnohých případech velice složité. Tak to už by byl takový nápor, že je pro ni lepší se sebrat a odejít. Už jen tohle je ukrutný zásah, protože partner je vykázaný, deset dní je pryč, může být žádost na předběžné opatření, čímž se získá prodloužení o další měsíc, ale ještě řešit to, že se bude soudit ohledně majetku, to už je pro ni tak drastické, že to v mnohých případech nechce řešit.* (pracovnice intervenčního centra)

Někdy za odchodem stojí obavy z toho, že pokud ohrožená osoba zůstane v dosahu osoby násilné, tak ta se jí bude mstít.

(…) *bude se mstít za to, co provedla, bude jí to dávat sežrat, tak ta ženská raději odejde z toho pohodlí domova a jde někam jinak, než aby tohle musela absolvovat.* (pomáhající)

S bydlením je situace komplikovaná. Napříč kraji se objevovaly poznámky o obtížném shánění provizorního bydlení, např. krizového či azylového bydlení. Mnohem méně se ale diskutovala otázka, jak se následně z této improvizované situace vymanit a „vrátit" se zpátky ke standardnímu bydlení.

Co se týká socioekonomického profilu ohrožených osob, napříč skupinami zaznívaly poznámky o širokém spektru osob, které pomoc vyhledávají. Náleží do všech sociálních tříd a výjimkou nejsou i klienti z řad vysokoškolsky vzdělaných

osob. Komentáře potvrzují zjištění z kvantitativního výzkumu (viz výše), že představa o domácím násilí uzavřeném do chudých domácností je sociálním mýtem.

Ale na druhou stranu určitě máme mezi klienty i vysokoškoláky, dobře situované, úspěšné. (pracovnice intervenčního centra)

Pokud dojde na trestní stíhání, ohrožené osoby jsou vystavené dalším zátěžovým situacím. Někdy se rozhodnou řízení ukončit.

A já jsem ještě taky chtěla říct, že když se setkám s nějakou obětí a zeptám se, co tam probíhá, tak ona dost často trestní stíhání vezme zpátky. (pomáhající)

Je potřeba si uvědomit, že procedury následující např. po vykázání zahrnují řadu momentů, kdy ohrožená osoba opakovaně vypovídá o svých zkušenostech a musí se navracet k nepříjemným zážitkům. Délka trvání řízení, nepříjemné pocity, obavy, to vše se podílí na ochotě řízení absolvovat a zvládnout.

Je vyslýchána na policii, potom na soudu a podobně. Kdyby se to všechno spláchlo jedním výslechem a soud by rozhodl v krátké době, tak by se vlastně de facto nemusela do toho znova psychicky dostávat, přemýšlet o tom, znova se do toho vciťovat. (pracovnice intervenčního centra)

Účast na rozhovorech, prostřednictvím nichž jsou zpřítomňovány nepříjemné zážitky, nároky, které jsou kladeny na ohrožené osoby, jsou značné. Na jedné straně intervenující aktéři postupují tak, aby co nejlépe případ zdokumentovali, na druhé straně se ohroženým osobám jeví procedury zbytečně zdlouhavé a uniká jim smysl toho, že se musí několikrát vracet k tomu, co již někde v průběhu řízení uvedly.

Setkáváme se hodně často s takovým to: vždyť už jsem to říkala, byla jsem sedm hodin na policii, to to mám znovu říkat? Je to pro ně opravdu strašně těžké, a to světlo v tom tunelu přebíjí ta doba, kdy se o tom musí pořád znova a znova (mluvit – pozn.) *a vracet.* (pracovnice intervenčního centra)

Délka řízení také znamená, že se zapojují další aktéři, blízké okolí a příběh se stává více veřejným, což je pro ohrožené osoby ještě více zatěžující. Nyní musí čelit různým nátlakům, nesou si stigma, jsou odsuzovány a přesvědčovány, to vše přispívá k upřednostnění nějaké únikové strategie, případně i v rezignaci na řešení.

(…) *čím víc se to prodlužuje, tak tím větší tlak je třeba ze stran obou rodin. V tu chvilku se dostává do té situace, do toho problému, víc a víc lidí, je tam větší tlak přes děti, přes jednoho, přes druhého, známé, příbuzné, kamarády, práci a ta osoba je potom pod takovým tlakem, že velice často couvne.* (policista)

Výsledkem může být i to, že si ohrožené osoby začnou vyčítat svou prvotní odvahu, případně se začnou ze situace vinit. Zvažují, že kdyby reagovaly jinak, nemuselo by k tomu všemu dojít.

Ve vztahu ke strategii „utajování“ domácího násilí participanti osoby ohrožené rozlišovali do dvou kategorií podle typu násilí: mezigeneračního a partnerského. Mezigenerační násilí bylo považováno za více skryté, protože jeho odhalení brání zvláštní překážky, např. pocit selhání ve výchově či snaha děti nevystavovat problémům. To se promítá i do nižší kapacity ohrožených osob vůči řešení situace.

Určitě chtějí tu problematiku řešit méně. Tam funguje opravu více ten stud, cítí se odpovědni za výchovu, ať už vůči dětem nebo vnoučatům… A zase to můžu hodnotit jenom z těch vykázání, vícekrát je spolupráce dříve ukončena právě u toho mezigeneračního násilí. Oni si třeba nechají vysvětlit, zmapovat tu situaci, ale nekonají. Častěji nekonají, častěji nepřistoupí k tomu dalšímu kroku. Tak nevím, do jaké míry je pro ně to téma tabu a do jaké míry tam už nastupuje stud, zodpovědnost a tyhle ty věci. (pracovnice intervenčního centra)

6.3 Osoby násilné – co o nich (ne)víme

Násilně jednající osoby ve výpovědích nebyly tak hojně tematizovány jako osoby ohrožené. Jako by o nich neexistovala potřebná znalost a povědomí o tom, co se jim honí v hlavách. Násilníci byli představováni prostřednictvím násilných technik, jako iniciátoři násilí a zejména byli nahlíženi prostřednictvím represe, separace od obětí a eliminace.

My řešíme pak ty násilníky, když to přesáhne meze. (soudkyně)

Osoby násilné se uchylují k různým podobám domácího násilí, aktéři zmiňovali nejen fyzické podoby, ale i množící se násilí psychické. Podoby násilí se mění, stejně jako jednání násilných osob, které se snaží své praktiky před pohledy okolí maskovat. Násilí je:

(…) udělané tak, aby navenek nebylo rozpoznatelné, je tam spousta manipulace, fyzické násilí tam je taky, ale prováděné tak, aby nebylo vidět. Propracované a vymakané tak, aby ohrožená osoba měla velké překážky to zveřejnit a něco dokazovat. (policista)

Násilí, jak uvedla jedna z policistek, obvykle trvá dlouho a zůstává skryté. Součástí působení násilných osob je skutečnost, že pokud už pronikne informace o násilí navenek, provází ji úsilí násilné osoby o diskvalifikaci osoby ohrožené, objevují se obvinění, která padají na hlavu „oběti“, která je: alkoholička, je na hlavu, vymýšlí si.

Násilná osoba je představována jako ta, která nejen že vykonává kontrolu nad životem osoby ohrožené, ale rovněž kontroluje i její obraz na veřejnosti.

Přesto intervenující aktéři rozlišují různé kategorie násilných osob. Vychází z pojetí domácího násilí, které se vymyká dominantnímu schématu „oběť" vs. „násilník". Domácí násilí je pestrý a dynamický jev, na jehož podobu působí různé role a mnohé interakce mezi zúčastněnými osobami. Zde intervenující aktéři vidí možnosti nějakým způsobem působit a ovlivňovat vztahové rámce např. v rámci rodiny. Jedná se o jakýsi „soft" vzorec, který je situačně podmíněn a násilí v něm je ovlivnitelné. Vedle toho ale existuje „hard" vzorec, který se projevuje:

(…) tvrdým domácím násilím a intimním terorem, takovým tím, o kterém mluví paní docentka Čírtková. Tam s tím nic neuděláte, kdyby se postavilo na hlavu sto psychologů, tak ta násilná osoba bude prostě kohokoliv ničit, deptat. (pracovnice služeb)

Možnosti působení jsou v tomto případě omezené, sem jsou situovány násilné osoby, které jsou označovány jako málo ovlivnitelné a nenapravitelné.

Osoby násilné se o pomoc neuchází, pokud se v některých sociálních službách či intervenčních centrech objevily, jednalo se o výjimečnou událost. A to ani v případech, kdy se služby zabývaly situací partnerky. V rozhovorech byly tyto osoby vykreslovány jako ty, které mají nárok na bydlení, ekonomickou převahu a sílu, pokud je na ně uplatněn institut vykázání, tak jsou těmi, kdo je donucen na deset dní domácnost opustit, ale následně se do ní obvykle po uplynutí této lhůty vrací. Naplatí to ale absolutně – někdy natrvalo opouští domácnost osoba násilná.

6.4 Osoby blízké – významní druzí

Vedle dvou hlavních rolí, kterým jsme se již věnovali, byly v rozhovorech zmiňovány osoby blízké, které se v řešení angažují. Jedná se o tzv. významné druhé, v rozhovorech obvykle označované za „okolí". Významní druzí jsou rodiče ohrožených osob, sourozenci, blízcí přátelé či sousedé. Tyto osoby blízké se angažují již od samotného počátku, už jen tím, že na případ upozorní, postřehnou, že se odehrává něco, co vybočuje z běžného rámce partnerského soužití. Někteří aktéři považují jejich aktivizaci a účast za předpoklad následné intervence, a to nejlépe v propojení s potřebou samotné ohrožené osoby situaci řešit. Pokud se propojí rozhodnutí ohrožené osoby s indikováním abnormality osob blízkých, vytváří se prostor pro intervenci.

(…) *pak jestli si toho všímá někdo z okolí, že se tam něco nenormálního děje a pak je teprve možné, aby se do toho někdo další zapojil, protože ve chvíli, kdy o tom nikdo neví, tak to nikdo nebude řešit.* (soudkyně)

Osoby blízké ale potřebují, stejně jako osoby ohrožené, k označení jevu za problematický nějaký čas. Překážkou jsou obavy o osobu ohroženou, které mohou svým zásahem ještě více zkomplikovat situaci, ale také strach ze stigmatizace okolím, které takovéto upozornění může vnímat jako projev „udavačství", případně z toho, že se zveřejnění obrátí proti němu.

Když se někdo někde ozve, … je udavač, ať se jedná o cokoli. Než okolí překoná ostych, to trvá a pak je z toho nějaká senzace, takže dotyčný lituje toho, že to oznámil. (soudkyně)

Jiným příkladem jsou situace, kdy se osoby blízké v rámci konfliktu rozhodují, koho podpoří, a stává se, že se rozhodnout podpořit osoby násilné, což provází legitimizace odkazující na stabilitu rodiny, občasné partnerské klopýtnutí, dočasné krize nebo vyprovokování. Nakonec se: Podpora rodiny může přiklonit k násilné osobě.

Ohrožená osoba tak musí čelit i sociálnímu tlaku z blízkého okolí, které má tendenci situaci konzervovat a omezovat rozhodování ohrožených osob ohledně hledání nějakého řešení či východiska.

Zvláštní kategorií osob blízkých jsou děti, které bývají domácímu násilí přítomné a potýkají se s veškerými jeho důsledky. Přitom v rozhovorech nebyla otázka dětí příliš nastolována, případně se objevovala poměrně obecná tvrzení, např.:

Pokud jsou tam děti, tak vždycky by měl s nimi někdo pracovat, ať jdou k sobě nebo od sebe, tak vždycky budou muset kooperovat, pokud to není opravdu závadová osoba, tak ohledně dětí se budou muset domluvit a nepoužívat děti jako zbraně a měl by v té fázi s nimi pracovat.

Mnohé další zmínky poukazují na poměrně pasivní roli dětí, které jsou tematizovány jako ty, které v případě vymístění ohrožené osoby (matky) z domácnosti ji následují a týkají se jich veškeré důsledky. Koneckonců děti hrají významnou roli v rozhodování matek, zdali násilnou osobu opustí či nikoliv. Jakákoliv dětská pojetí či hodnocení ale nebyla intervenujícími aktéry více rozebírána. To je rovněž zajímavé zjištění, zejména s ohledem na hypotézu mezigenerační reprodukce (viz kvantitativní část) domácího násilí.

6.5 Intervenující svět klíčových aktérů

Intervence začíná tehdy, pokud dojde k tomu, že případ překoná hranice soukromí a připoutá na sebe pozornost. Podle sociálních pracovníků nepostačuje k řešení ani počáteční podpora osob blízkých:

(…) *někdo ze sousedů, z rodiny má snahu ohrožené osobě pomoci, pořád je to ještě málo. Mohou ji podpořit, mohou jí předat informace, ta osoba potřebuje podporu a oporu. To okolí to může poskytnout, než dozraje do fáze, kdy má sílu, cítí se silná v kramflecích, má možnosti, informace, než tohle všechno posbírá a než dostane odvahu. V té podpoře je ten první krok.* (pracovnice intervenčního centra)

Mnohdy je ale odhalování případů z perspektivy sociální práce komplikované, případně nemožné. Objevují se signály, nicméně sociální pracovníci zmiňují své pochybnosti a malé možnosti v oblasti oslovování případných klientů.

(…) *kolegyně v rámci sociální práce provádí z různých obvodů vyšetření a mnohdy přijdou s tím, že mají podezření, že tam probíhá domácí násilí. Třeba vychází už z toho, že při tom sociálním šetření ten senior, že ho tam jeho děti nenechají, bojí se třeba, že něco řeknou. To podezření tady je, nicméně je hrozně těžké prokázat, že to tam je, a zkontaktovat se s tím seniorem a promluvit si o tom, protože v mnoha případech vím, že to je tak strašně skryté a že ten senior se bojí, aby nepřišel o rodinu.* (sociální pracovnice)

Například Probační a mediační služba pracuje s ohroženou osobou v přípravném řízení nebo probíhajícím. I v případě:

(…) *když už ten dotyčný byl odsouzen. Ale dostal alternativní trest a v té rodině zůstává, tak nabízíme spolupráci i oběti. Pak už závisí na ní, jestli má zájem nebo nemá.* (sociální pracovnice)

Jiní aktéři se s domácím násilím setkávají nikoliv tak, že řeší nějaký násilný incident a jeho projevy či důsledky, pokud už na sebe upoutá pozornost systému, ale prostřednictvím sociální práce s rodinou, nepřímo, tak jako jedna z našich participantek:

No já se s tím domácím násilím setkávám spíš v rámci rodinného systému, já se k němu nedostávám tak přímo. Mně se to spíš postupně odkrývá. Setkám se s nějakým vztahovým problémem v rodině. Často mi odešle nějaký těžký komunikační problém OSPOD a já tím, jak se to odkrývá, tak najednou na to téma narážím. Ale nemáme to tak, že bychom byli jako přímo nebo prvoplánově kontaktovány. Naše poradna spíše je tam jako v pozadí a my pomaloučku začínáme pozorovat, že to se tam děje, že to má nějaké souvislosti a následky pro rodinu.

Takže já ho řeším spíš z takového širšího vztahového hlediska, z rodinného systému a vidím tam i ty přesahy, ten vývoj, příběh, kde se to v té rodině vzalo. Ale třeba už zase nedisponuju takovými prostředky jako intervenční centrum. (sociální pracovnice poradny)

Teprve po zviditelnění případu se vytváří prostor pro poskytnutí pomoci, kterou od tohoto momentu aktéři považují za odbornou. V rámci ní vystupují klíčoví aktéři, k nimž patří Policie ČR, intervenční centra, Orgán sociálně-právní ochrany dětí a další – soudy, poskytovatelé sociálních služeb či zdravotnická zařízení. Celkově se intervenující aktéři shodují na tom, že v posledních letech se systém pomoci změnil k lepšímu. Dříve registroval pouze extrémní případy, dnes je tomu jinak:

Myslím si, že v této problematice se za poslední léta hodně změnilo, kdy dlouho to bylo řešeno za dveřmi, neřešilo se to, dokud nebude oběť zmlácená a všiml si toho lékař a zapsala to policie. (soudce)

Součástí systému se staly neziskové organizace, které podle aktérů věnujících se postihování násilných osob působí zejména v momentu objevování případů. Důležitá je v tomto ohledu podpora v první fázi, kdy dochází k uvědomování si toho, že dané jednání se dá klasifikovat jako domácí násilí. Pomoc umožňuje osobě ohrožené dospět k rozhodnutí, že je potřeba situaci řešit.

To je hodně velká role neziskovek, intervenčních center, Bílého kruhu bezpečí a dalších iniciativ, aby byla oběť schopna s tím jít ven, aby věděla, kam se obrátit a jak to řešit. Na druhou stranu, už jsem to zmínila, že někdy se neziskové organizace mohou snažit až moc udělat oběť. (soudkyně)

Poslední věta citátu poukazuje na jeden z problematických momentů, který poskytování sociální služby provází. To se týká zejména intervenčních center, která v prvních momentech nabízí novým klientům orientaci v jejich vlastní situaci. Vstupují do momentu, kdy si osoby ohrožené začínají uvědomovat, že to, čím procházely, co zažívaly, není běžné, že jednání, kterému čelily, je mimo rámec normality. Jak jsme zjistili přímo u osob ohrožených, tento moment „prozření" provází nutnost redefinovat situaci, k čemuž ale nemají tyto osoby k dispozici žádné nástroje. Sociální služba v tento moment přichází s orientační mřížkou, jejíž součástí je terminologie, dělba rolí, typy řešení, což umožňuje klientům situaci porozumět. Ohrožené osoby tuto mřížku přejímají a své vlastní zkušenosti začínají dosazovat do obecného rámce, který je předstrukturován sociálními službami. Tato redefinice má značné emancipační dopady, umožňuje osobě ohrožené nahlédnout na situaci z jiného úhlu, oprostit se od osob násilných a nalézt vhodný slovník pro popis prožitků. Na druhé straně zde existuje

prostor pro vznik závislosti na službě, zejména však pro značnou schematičnost obecného pojetí domácího násilí, které může opomíjet některé „zvláštnosti" konkrétních případů a zjednodušovat pojetí na základě definic rolí, pevně daných a neměnných. To má pro sociální služby značné důsledky, například to vede k výrazné orientaci intervencí na stranu „obětí" a opomíjení role „agresorů", kteří jsou potom výhradně příjemci sankcí. Zatímco pozorujeme značnou snahu porozumět a pomáhat osobám ohroženým, osoby násilné v roli viníků zůstávají mimo pozornost. To rovněž poukazuje na potřebu více systematického náhledu na řešení konkrétních vztahových situací a práci se vztahem jako takovým.

Už se nehledí jen na to násilí muže, ale i na to, jestli to neiniciuje i ta oběť. Jestli by nestálo za to pracovat s tím párem dohromady, většinou se k sobě vrátí. (pracovník služeb)

Důsledky tohoto nastavení jsou zřejmé: řešení je spatřováno více v separaci rolí a vymístění obvykle ženy z domácího prostředí, což je značně rizikový faktor, který ji ohrožuje dalšími faktory, mezi něž patří zejména ztráta bydlení, ekonomický propad, zadlužení, rozpad sociálních vazeb, stigmatizace apod. Vymístění osoby ohrožené dále otevírá nová poměrně komplexní rizika, a následně není v silách sociálních služeb je zcela eliminovat či alespoň mírnit.

Intervenční centra rozlišují dva základní typy klientů. Toto rozlišení se rovněž stalo i součástí výběru ohrožených osob, s nimiž jsme vedli rozhovory a věnovali jinou část výzkumu. Intervenční centra rozlišují klienty tzv. nízkoprahové, kteří přicházejí sami, a dále ty, kteří se na půdě centra ocitají v souvislosti s institutem vykázání. Intervenční centra pracují s osobami ohroženými domácím násilím a kladou důraz na to, abychom s nimi jednali diskrétně, respektovali jejich rozhodnutí. Služba je bezplatná, může využít anonymity (sporná v případě institutu vykázání, kdy vědí, s kým jednají; jde o komunikaci po telefonu či emailem).

Klient podle vyjádření pracovnice:

(…) *očekává podporu a takové to zmapování situace, vysvětlení co se děje, v jakém tom bodě se teď nalézá… velmi často vlastně byl, a co teď může být dál.* (pracovnice intervenčního centra)

Tento orientující prvek sociální práce stojí za okomentování. Osoba ohrožená, která nemá nástroj jak vlastní situaci uchopit a popsat, často i pod vlivem okolí a možného veřejného stigmatu nyní s převzetím slovního popisu, terminologie, tuto možnost a prostředky získává. Jak jsme již zmínili, i toto může být problematický moment, protože tím osoba ohrožená nově v roli klienta přebírá model domácího násilí, mřížku, skrz kterou je násilí uchopováno, (před)formulováno

a do něj situuje vlastní zkušenosti a příběh. Mění se tak nejen současnost, ale pojetí se promítá i zpětně do minulosti, kterou mění. Existuje zde riziko snahy přiblížit se typizovanému příběhu a zvýznamňování jistých prvků na úkor jiných, individuálních. Výsledkem může být homogenizace opomíjející mnohé individuální aspekty v příbězích „oběti" nebo přílišné ztotožnění se s rolí „oběti", tedy defenzivními praktikami a akceptací submisivního postavení ve vztahu vůči osobě násilné či okolí.

Mimo intervenčních center existují další organizace, které poskytují služby v této oblasti, zmiňovány byly např. občanské poradny, azylové domy, konkrétně organizace Bílý kruh bezpečí, ROSA, proFEM, ACORUS či služby psychologů a psychiatrů.

Dalším intervenujícím aktérem je Policie ČR. Je pochopitelné, že se policisté a policistky vyjadřovali zejména k jejich ústřednímu nástroji, kterým je institut vykázání násilné osoby. Od 1. ledna 2007 je policie oprávněna násilnou osobu ze společného obydlí vykázat a vykázání je vymezeno především jako preventivní opatření směřující k ochraně ohrožených osob, které probíhá bez ohledu na možnou trestněprávní kvalifikaci jednání násilné osoby. Policie násilnou osobu vykáže, zjistí-li, že se v dané věci jedná o případ domácího násilí, a následně může být násilná osoba vyšetřováno v rámci trestního řízení, případně je prováděno přestupkové řízení. Z rozhovorů je zřejmé, že institut je přijímán pozitivně. Je považován za nástroj, který policii dává prostor zasahovat. Samotní policisté s ním jsou spokojeni.

Myslím, že pro nás byl velký přínos to, že jsme dostali do rukou nástroj vykázání. (policista)

Postupně si na něj museli zvykat, nicméně z výpovědí je patrné, že se jako celek stal součástí praxe. I tak ale někteří upozorňují na skutečnost, že je důležité, jak je v rámci policie organizačně uchopen – a zde se už regionálně názory a hodnocení liší.

(...) *vykázání bylo super, z počátku to byla velká administrativní zátěž. Pak s další změnou došlo ke zjednodušení, i když si to dovedu představit ještě jednodušeji. Mnohé je o naší organizaci, ne o změně zákona.*

Institut vykázání byl vnímán i dalšími účastníky diskusí pozitivně.

Když si to vezmeme podle právního pořádku, tak tady máme ten institut policejního vykázání, potom předběžné opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí. Když udělám takový exkurz do práva Slovenské republiky, tak tam je to upravené malinko jinak. Tam je to policejní vykázání na 72 hodin. Tam se ta oběť z toho nevzpamatuje. Tady je to 10 dní, může si vše rozmyslet, zda bude dávat

návrh na předběžné opatření. Takže co se týče technických věcí z mého hlediska, je toto v pohodě. (právník)

Deset dnů je akceptováno, považováno za dostatečné, poskytuje prostor pro zvážení situace osobou ohroženou, případně o podání předběžného opatření, které je ohraničené dobou šesti měsíců. Předběžné opatření se vydává na dobu jednoho měsíce. Ale má svá úskalí.

Buď uplyne a tím pádem zaniká anebo se v jeho průběhu podá návrh na jeho prodloužení, podle zákona o zvláštních řízeních soudních. Soud při prodloužení předběžného opatření ve věci domácího násilí zpravidla nařizuje jednání. Fakt výborný pojem, ale on se obvykle vykládá opačně, takže s těmi jednáními se setkáváme výjimečně. Právě na tom jednání by měl soudce vidět obě strany a už by tam měl konečně vstoupit ten prvek, který nemůžeme zajistit, jednoduše soud aby vnímal, jak to na něj celé působí a podobně. Protože tady je to na začátku, je u toho policie, ale řeší se jen jeden kritický bod a dále už se to řeší od stolu a to já vnímám, že to není úplně šťastné řešení. (participantka)

Napříč spektrem intervenujících aktérů, obzvláště pak ale mezi policisty a policistkami, se objevovala diskuse ohledně specializace policistů. Tato diskuse se odehrává v prostoru, který do značné míry strukturovala událost reagující na institut vykázání, kdy se vytvářel organizační rámec. Jednalo se o vznik specializované skupiny v Brně, která se stala jednou z možností, jak nástroj efektivně uplatňovat. Mnohé opakující se diskuse tak strukturovaly dva vzájemně soutěžící modely. Označujeme je jako univerzální a specializovaný. V diskusích byli policisté, ale i další aktéři schopni se vyjadřovat k nedostatkům i přednostem obou modelů. Oba modely byly poměřovány možnostmi regionů a byly vztahovány ke konkrétním rámcům. Univerzální model vychází z představy, že každý policista pořádkové policie může institut vykázání uplatnit, obecně je propagován ve středních a menších obcích, kde si aktéři nedokáží představit, že by bylo možné specializaci organizačně zajistit. Tento plošný přístup vyžaduje, aby byl každý policista schopen vykázání správně provést. Specializovaný model, déle fungující v Brně, vychází z představy, že zásah policisty vyžaduje speciální vědomosti, dovednosti a zkušenosti, které mají dopady zejména v oblasti efektivity a výsledků trestních řízení (tedy postihování „pachatelů"). Policisté tvoří skupinu, která je k případům přivolána a působí od samého počátku. Jak jsme vypozorovali, diskuse kolem těchto modelů jsou někdy v rámci Policie ČR emotivní, v následujícím citátu necháme promluvit jednoho z policistů, který oba modely hodnotí z perspektivy rozlehlého kraje. Citát jsme záměrně vybrali, protože policista jmenuje některé přednosti i nedostatky obou modelů.

Když jsou speciální týmy, tak proto, že to jsou velká města, a tým, který funguje, je určen pro teritorium města... To znamená rychlé dojezdové časy. Tým realizuje vykázání, identifikaci násilné osoby, dokumentaci ve správním a trestním řízení. Obojí má pro a proti. U nás (univerzální model – pozn.) *je proti v tom, že policisté se musí pravidelně proškolovat. Máme obvodní oddělení, kde třeba realizují vykázání jednou za dva roky. Provádí ho pak jeden policista z těch dvanácti, kteří tam slouží. Za ty roky, kdy vykázání funguje, tak existují policisté, kteří s vykázáním dodnes nepřišli do styku, jsou zejména z malých obvodních oddělení. Tady je to negativum – musíme pravidelně policisty školit, aby to měli v povědomí, měli teoretický základ, na kterém pak mohou vykázání provádět. Myslím si, že se provedení budou bát. Nikdy s tím nepřišli do styku. Zejména pak teda u nás, ještě když mají nad sebou meč v podobě perzekucí, když něco pokazí... Výhoda toho týmu* (specializovaný model – pozn.) *je pak ta, že policisté jsou nesmírně zdatní. Dokáží perfektně čin identifikovat a mají zkušenosti. Náš kraj… je moc malý na takový tým a výjezdy po celém kraji by znamenaly dlouhé dojezdy na místo. To by mohlo sklouzávat k tomu, že policisté na obvodu by při každém náznaku volali tým, který by dojel po několika hodinách, a domácí násilí by to třeba vůbec nebylo.* (policista)

Specializace naráží na organizační mantinely, v praxi znamená, že musí být pořád někdo k dispozici ze specializovaného týmu, kdo je schopen podle potřeby zasáhnout. Co když:

(…) *specialista nebude zrovna v práci, co s tím? To nejde. To samé Brno. Oni jsou výkonný tým, ale vím, že to dělají jenom oni a to znamená, že když jsou pryč, tak se to musí odložit. Má to úskalí.* (policista)

Univerzální model má specializaci zakomponovanou jiným způsobem, nikoliv v rámci praxe zásahu, ale v podobě metodické. Na krajských ředitelstvích jsou zřízeny pozice metodiků či garantů. Nicméně se zdá, že tato vzdálenost je pro mnohé policisty nepřekonatelná.

Nedovedu si představit, že by kluci z Plchů (smyšlený název – pozn.) *volali M.P.* (inicály smyšlené – pozn.) *na krajské ředitelství, on je metodik. To je sakra daleko. To je bariérové.* (policista)

Ale i v rámci univerzálního modelu se jaksi vytváří něco jako specializace. Na některých obvodech se objevují policisté, kteří se této otázce více věnují.

Ale všude, na každém tom obvodním oddělení je jeden, který se tomu věnuje o trochu víc. (policista)

Legitimizace obou modelů se odvíjí především od místních podmínek a dostupnosti míst pro případnou specializovanou skupinu. Tím, že se specializace

rozvinula jen v Brně, je zřejmé, že klíčovým modelem určujícím praxi je především model univerzální, který uděluje kompetenci rozhodovat pořádkovým policistům. Ti jsou sice na výkon této role připravováni (zmiňována byla příprava policistů a školení), nicméně jejich kompetence jsou plošně nevyrovnané – znalosti o vykázání jsou předávány, vědomosti ověřovány, ale dovednosti nabyté praxí se zřejmě značně individuálně i regionálně liší.[60] Policisté, ať už jsou příznivci jednoho či druhého modelu, se shodují na tom, že prvotní úkony provedené konkrétním policistou jsou při vykázání nesmírně důležité.

Je to hodně o situaci na místě, když tam dojede. Musí rozeznat atmosféru na tom místě, musí se to zdokumentovat a nabýt přesvědčení, že tam domácí násilí je. Z takových drobností se to skládá, na nich se vše musí postavit. (policista)

Absence zkušenosti může být překážkou, promítá se zejména do nezaznamenání všech důležitých detailů v poměrně vypjatých momentech, kdy na policistu působí mnoho dojmů, současně se může promítnout do nejistoty a tím i menší ochoty případ vést k trestnímu stíhání:

(…) *nejdůležitější je to, aby se policista toho nebál a šel do toho.* (policistka)

V tomto ohledu je důležitá podpora, kterou by měli zasahující policisté získávat. Pokud chybí, jejich nejistota se může prohlubovat.

Pro policisty je dobré, když mají šéfa, který je podporuje, je to ve většině případů v pořádku tady. Kde ta podpora není, tak ten policista do toho nepůjde. To je realita. Tak to tak někde je. (pracovník služeb)

Občasně byla zmiňována nejistota zasahujících policistů, ale toto nelze zevšeobecňovat. Byli i ti, kteří tomuto přesvědčení odporovali a nesouhlasili například s podobným tvrzením:

(…) *kolikrát se i bojí toho vykázání* (policisté – pozn.), *nějak ho udělat, aby pak nepřišel zase nějaký následek za to, že někoho vykázali, byť teda v prvotní situaci vycházel z nějakých informací, které se třeba později ukážou jako lživé, ale on to vyhodnotil v současné době takto, proběhlo nějaké vykázání a pak třeba by mohl přijít postih, protože přišlo vykázání, které vlastně nemělo být, takže ono je to takové sporné, že se i dost bojí.*

[60] Jedna z účastnic vypočítávala pravděpodobnost, že se policista obvodního oddělení v jejich kraji dostane do kontaktu s domácím násilím během zásahu: *Máme 50 vykázání v 6 okresech. Kdybychom nasčítali ty zaměstnance, jakože to nasčítané nemám, ale v několika obvodních odděleních policie, třeba 36 na obvod to může být. Vím, že to už jsme opravdu ve stovkách zaměstnanců. U toho výjezdu jsou dva, takže za minulý rok těch výjezdů, a to se ještě můžou opakovat, když vezmu maximum, tak jich bylo 100. Takže určitě se nedá hovořit o zkušenosti, protože ani k ní nemůžou přijít, když není ta možnost. Těch případů je v uvozovkách málo na to, aby všechna ta obvodní oddělení policie, aby ti policisté, tu zkušenost měli.* (pracovnice intervenčního centra)

V některých skupinách byla zmiňována i konzultace zasahujících policistů s pracovníky intervenčních center. Týkalo se to tzv. hraničních případů, kdy bylo obtížné se rozhodnout. Kontaktovat intervenční centrum:

(…) *můžou vždycky* (policisté – pozn.)*, je tam někdo, kdo jim poradí. Dokonce volali několikrát v minulosti v sobotu večer, ale je lepší zavolat, poradíme, řekneme svůj názor, ale nakonec je to vždycky rozhodnutí toho policisty.* (pracovnice intervenčního centra)

V jiném případě se diskutovalo o vzdělávání policistů, objevovaly se zmínky o školení policistů a třeba i participaci intervenčních center na některém vzdělávacím modulu, z hlediska obsahového, případně i zajištěním účasti lektora. Pohled z vnější na vzdělávání policistů poukazuje na potřebnou a zvládnutou teoretickou přípravu (kterou je sice potřeba obnovovat), ale vše směřuje spíše k nedostatku zkušeností a jejich nabytí.

Něco jiného je školení, já myslím, že alespoň za náš kraj vzdělávání probíhá, policisté se ho účastní, vidím tam ty vedoucí, máme i od vedoucích zpětnou vazbu, každý nastupující policista je tím tématem proškolen, je tomu věnován čas, ale ty zkušenosti…, ta teorie je hezká. Oni mají na vykázání úžasně zpracované materiály, oboustranně tištěné karty. Mají v nich bod po bodu zpracováno, co teď mají dělat. Sami si jsou vědomi toho, že tím, jak to není až tak frekventovaná činnost v rámci jejich kompetencí, tak pracují s kartami, netvrdím, že všechny obvody, ale velmi často je mají a skutečně podle té zpětné vazby si kontrolují, jestli tam všechno proběhlo, všechna ta poučení, všechny věci, které měly. Takže já tam opravdu vidím, že jsou (policisté – pozn.) *podporováni, vzděláváni, ale není tam ta zkušenost, takže podle mého pokud u nich je nedostatek, nechci říct deficit, tak oni za něj nemůžou.* (pracovnice intervenčního centra)

Policisté vědí, že disponují „kuchařkami", které jsou jim v případě potřeby po ruce.

Samozřejmě, když to vidí někdo poprvé, tak si to musí pročíst, ale není to zas tak složité a myslím, že i kdyby šli na to poprvé, nezkušení nebo mladí kluci nebo policisté, tak se s tím poperou. A není těch vykázání tolik, takže ani dozorčí se s tím nemuseli setkat a hold to musí nastudovat. Snažíme se, když teda k nějakému vykázání dojde, samozřejmě se to nějakou dobu probírá, tak se snažíme, aby i ti další do toho pronikli a věděli, co na tom místě mají dělat. (policista)

Zkušenost je ale něčím, co se podle názoru účastníků nabývá pomalu a spíše prostřednictvím praxe. Záleží tedy hodně na tom, zdali se policista s násilnými incidenty setkává či nikoliv, případně jak často.

Co se týká té zkušenosti a praxe, tak je nabýváme všichni časem, procházíme tím životem, naší praxí a sociální prací nebo i jinými obory. Každý vám řekne, že

když přijde nový pracovník ze školy, tak neví vůbec nic. Takže to opravdu přináší až ten život. (pracovnice Intervenčního centra)

Shoda mezi aktéry nenastává v oblasti specializace, ale naopak ohledně důležitosti okamžitého posouzení situace v průběhu zásahu v domácnosti. Zde intervenující aktéři uvádí, že to, co se odehraje v prvních okamžicích, ovlivňuje osud celého případu. Při popisu těchto vstupů participanti užívali řadu slovních spojení odkazujících k působení „haló efektu", pocitů a dojmů, okamžitých a pod vlivem situace dělaných rozhodnutí a odkazovali k osobnosti konkrétního policisty a vlivu individuálních posouzení na místě.

To je v tom prvním dojmu toho policisty, on je za to pak zodpovědný. Je to prostě, kdyby tam byl někdo jiný, dopadne to jinak. (policista)

Působí zde mnoho vlivů a okolností, které práci na místě komplikují a jsou zdrojem zátěže pro policisty.

Jsou tam děti, násilí, je to nepříjemné, často v nočních hodinách. Takže jako ta zátěž je podle mého obrovská. I ten časový tlak, že se musí rozhodnout tady a teď. (pracovnice intervenčního centra)

Z hlediska genderu policisty, který zasahuje, se názory, zejména mezi policisty, liší. Otázka, zda je vhodnější zasahující policista či policistka, je někde řešena individuálně.

V jednom případě se nám stalo, že ta násilná osoba vysloveně žádala, aby s ním hovořila policistka. Ať je v uniformě nebo v civilu, že prostě před mladým policistou nebude nic dělat. Nechtěla rozebírat své soukromí, včetně sexuální oblasti. Takže té jsme samozřejmě vyšli vstříc. Ale jinak si nemyslím, že by byly nějaké požadavky na stejné pohlaví. (policista)

Policisté vnímají, že se jedná o významný aspekt, který je ale především ovlivněn zkušenostmi policisty jako takového.

Když tam přijde dvacetijednaletý kluk, tak asi na to bude koukat jinak, než když přijde čtyřicetiletý kolega, který už přece jenom něco zažil, jinak vypadá, má jiné vystupování, prostě je to o těch individuálních vlastnostech těch jednotlivců. (policista)

Co se týká specializací, uvítali by je v rámci svých profesí psychologové a sociální pracovníci.

Jedna z otázek v rozhovorech mířila ke vzájemné spolupráci aktérů. Z rozhovorů bylo patrné, že na takto formulovanou otázku měli mnozí potřebu odpovídat podle očekávání a podat řadu důkazů o tom, že spolupráce probíhá. Odpovědí bylo mnohdy vyjmenování klíčových místních aktérů. Bylo patrné, že aktéři vědí, že spolupráce se oceňuje, nicméně v praktické rovině se zužuje na ob-

last konkrétních řešení, která z principu spolupráci vyžadují, a ta se odehrávají nejčastěji v uplatňovaném bilaterálním rámci. Kolem intervenčních center se začaly od roku 2007 vytvářet tzv. interdisciplinární týmy, které se měly pravidelně scházet. Jejich podoby jsou napříč kraji velmi odlišné. Někde nefungují vůbec, případně mají problém se sejít. Setkávali jsme se i s tím, že se v rámci skupin jednotliví aktéři vzájemně představovali.

Jedním z vysvětlení je, že se jednotlivci na pracovních pozicích obměňují. Někde je jejich scházení se vázáno na jiné např. vzdělávací aktivity, liší se rovněž mírou očekávání jednotlivých aktérů a jejich vlastním posouzením smysluplnosti pravidelného setkávání. Někde se ustavila menší pravidelně se scházející skupina klíčových aktérů. Celkově se zdá, že se nerozvinula nějaká zásadní spolupráce, která by naplňovala znaky interdisciplinarity a dokázala by s ní nějak systematicky pracovat. Zde se ale dostáváme na hranici našeho výzkumu, samotné posouzení interdisciplinárních týmů by muselo proběhnout jinou formou, ideálně evaluací a posouzením celého rámce síťování aktérů a vůbec její potřebnosti v této oblasti. V rámci našeho výzkumu se ukázalo, že si intervenující aktéři bedlivě stráží hranice své působnosti a obhajují své vlastní role a působení (dobrovolností klientů, zákonem uložených povinností atd.) a někde se i objevuje nejistota, jak je partnerství vnímáno.

Vídáme se se spoustou lidí tváří v tvář, aby komunikace v dalších případech probíhala snadněji. Abychom věděli, s kým mluvíme, aby i protistrana věděla, s kým mluví. Je to jednodušší, ale nevíme, jestli někdo nemá problém s námi komunikovat. (pomáhající)

6.6 Aspekty intervencí a pomoci

Systémová pomoc má ale své hranice, podle intervenujících aktérů je nezbytné rozlišit, zdali se jedná o případ domácího násilí, či nikoliv. V tomto ohledu odkazují na individuální posouzení a zohlednění celého kontextu případu. Bylo by chybou, kdyby se vytvářelo systematické pojetí, které:

(…) *to bude prát do lidí s tím, že se rodiče pohádali a už je to domácí násilí a tady dítě pláče, tak je to domácí násilí.* (pomáhající)

V tom případě totiž hrozí, že se ujme široká definice jevu a prosadí podezíravý přístup, který se nakonec obrátí proti systému pomoci.

Aktéři se shodovali, že systém služeb je obecně dobře nastavený, co ale chybí, je adekvátní podpora v momentu, kdy se osoba ohrožená ocitá mimo rámec

domácího násilí, bez finančních zdrojů, adekvátního bydlení, navíc případně pečuje o děti. Z mnohých náznaků se zdá, že separací „obětí" od „násilníků" dochází ke značnému sociálnímu a ekonomickému propadu ohrožených osob, čemuž služby nevěnují potřebnou pozornost.

Institut vykázání je po procesní stránce zvládnut, na tom se institucionální aktéři shodují. Sám o sobě ale otevírá zásadní problémy. Dochází k tomu, že:

(…) *žena je v tuhle tu chvíli bez finančních prostředků, protože on* (násilná osoba – pozn.) *ji třeba zablokoval ty karty, ona se nemůže dostat k výživnému, tak aby byla možnost nějakých dávek, nějakého finančního překlenutí, než se vlastně všechno dořeší. Nebo než se to posune někam jinam, kde by se už cítila bezpečně. Takže se nám stává, že v podstatě i když dojde k vykázání, tak ona třeba z materiálního hlediska je na tom daleko hůř, než byla předtím, když žila s tím násilníkem.* (pracovnice intervenčního centra)

Zřejmá je na ilustrovaných příkladech potřeba věnovat se sociálnímu a ekonomickému propadu a absenci návazných služeb.

Ten systém je dobře nastavený, … ale možná by stálo propracovat další návaznou péči. Azylové domy jsou ne vždy prázdné, musí se čekat... Ne všechny podmínky jsou vhodné pro ženu, která jde z nějakého standardu někam, kde děti mají jiný standard... (pomáhající)

Co aktéry, kteří pozorují případy v delším časovém horizontu, trápí, je skutečnost, o které jsme již psali v části o osobách ohrožených, že se ocitají v ekonomické tísni a jsou vymísťovány z domácností. Působí tak na ně dva významné faktory sociálního vyloučení současně: ztráta bydlení a příjmu. Vymístěné ohrožené osoby se tak obrací např. na systém pomoci v hmotné nouzi, o němž mnohé osoby neměly ani ponětí, případně řeší otázku bydlení, přičemž mění místo svého bydliště. To má dopady i na děti, které obvykle následují osoby ohrožené. Jedna z participantek to komentuje slovy:

(…) *akorát bych posílila třeba dávkový systém u některých lidí, protože se setkávají s tím, že padnou úplně na dno. Azylové bydlení – ohrožená osoba by zůstala tam, kde děti chodí do školy a kde je zázemí.* (pomáhající)

Celkem logicky se objevuje komentář, že by se na vzniklých nákladech měla podílet osoba, která danou situaci zapříčinila, a zátěž přenést na ni, nikoliv na vymístěné osoby tak,

(…) *aby* nebyli závislí *na dávkách a neměly to platit ty ohrožené osoby.* (pomáhající)

V oblasti bydlení jsou ohrožené osoby odkázány na provizorní a krizová řešení. Nicméně nejčastěji zmiňovaná sociální služba azylové domy byla v diskusích

pokládána za ne příliš vhodné řešení. Buď byla kapacitně nedostupná, nebo byla označována za statusově nevhodnou službu, symbol potvrzení sociálního neúspěchu a selhání. Ohroženými osobami, které pochází ze středních či vyšších sociálních tříd, je bydlení v azylovém domě výrazem jejich rychlého sestupu, neboť jsou určeny „sociálně slabým" a kategoriím neúspěšných osob, vůči nimž se vymezují.

(…) *teď tady byla klientka, která měla představu o azylových domech, že půjde mezi feťáky a cikány.* (pomáhající)

Příležitostně jsou využívána krizová lůžka, ale celkově je problematické ohrožené osoby vůbec někam umístit.

Sháněli jsme místo pro jednu docela takovou nepříjemně zbitou paní s dítětem a nepodařilo se nám přes noc vůbec nikoho sehnat. Řekli nám prostě, že ne. Není místo. (pracovnice intervenčního centra)

Co potom? Jeden z účastníků se táže:

A jak se to řeší potom ta situace? Když tam máme maminku s malým dítětem, která má vyražený zuby a kdesi cosi. Prostě co s ní? (policista)

Jedna ze zástupkyň poskytovatele služeb odpovídá:

Máme-li volno, můžete k nám, ale je to o tom jednom lůžku. (pomáhající)

Další policistka reaguje:

No pak je ještě možnost, když tady je to krizový centrum..., ale tam nevím, jestli oni neberou děti, berou jenom dospělé. To si nejsem jistá. Já vím, že jako sociálky měly nějaký, nebo městský části měly nějaké byty, ale nevím vůbec, jak to je. Nějaké sociální byty, ale strašně málo. (policistka)

A jaké řešení zvolili ti, kteří zasahovali? Překvapivě následující:

Vůbec jsme se nedovolali pomoci, no. Nakonec jsme ji schovali u sebe doma v soukromí. Do rána, aby se to řešilo. Protože přes tu noc fakt nebyla šance tu holčičku s tou maminkou někam dát.

Obecně platí, že:

(…) *umístit třeba dítě s matkou je vždycky velký problém. Protože nejjednodušší je rozdělit je, dítě a matku zvlášť, protože na to existují kapacity. Ale umístit dítě v krizové situaci s matkou nebo s rodičem je vždycky velký problém. To je všeobecně asi všude.* (pracovnice OSPOD)

Platí ale, že improvizace nejsou výjimkou, spíše pravidlem. Okamžité ubytování nebývá k dispozici, případně o něm aktuálně dotčení nevědí. Takže vychází s tím, co mají zkrátka po ruce.

Kolikrát řešíme, co jako s matkou a dítětem, pak zůstane někde u nás v práci a máme tam jakoby dětský koutek, kde je postel, tak tam třeba můžou přespat,

ale to už je takové to vytloukání klínu klínem. Jako že se to řeší, ne že by to tam mělo takhle fungovat, ale prostě se to musí vyřešit, takže domů si ji brát nebudu, nepojedu s nimi přes půlku města v noci, tak si prostě lehnou tady, já tady počkám do rána a hold ráno to budeme řešit, tak jak se to řešit dá. (pomáhající)

Bydlení v azylových domech je ale problematické i z jiného úhlu pohledu. Snadno zjistitelná adresa v rámci města znamená, že nemůže dojít k utajení adresy pobytu a bydlící jsou vystavováni případným dalším atakům či obtěžování ze strany násilných osob, které se v okolí azylových domů pohybují. Zde nepomáhá ani recepce a režimový vstup do budovy. V těchto případech připadá podle diskutujících jako řešení jedině varianta přidělení bytu, žádné takové bydlení ale k dispozici není. Deanonymizaci adresy bydlení také napomáhá skutečnost, že násilné osoby vědí, kam dochází děti do školy.

Co někteří intervenující aktéři zmiňovali, je absence práce s násilnou osobou. Systém se orientuje výrazně na roli „oběti" a osoby násilné trestá. Tresty jsou dané zákonem, nicméně když soudkyně:

(…) *něco takového poptávala před pár lety, nic takového nebylo. To chybí v České republice, práce s agresory, zvládání vzteku. Myslím, že u mladistvých je to docela podchycené ve výchovných střediscích, jsou na to projekty, zaměřila bych to na pachatele trestných činů. Je potřeba, aby oni chtěli, ale bylo by to vhodné navázat jako součást trestu.* (soudkyně)

V praxi je patrné, že diskuse probíhá i na půdě intervenčních center. Zde se setkáváme se dvěma názory. První zastupuje příznivce práce s násilnou osobou, kteří si všímají této nevyrovnanosti v povaze intervencí. Současně platí, že zkušenosti v této oblasti výrazně chybí, ale zaznamenali jsme zmínky o nabytých zkušenostech z jiných organizací. Druhý názor je naopak kritičtější a poukazuje na mnohé překážky z hlediska intervenčních center.

Patří sem skutečnost, že legislativní vymezení se zaměřuje výhradně na ohrožené osoby, tedy chybí opora v zákonu, dále vyvstává otázka finančních nákladů a v neposlední řadě i otázka dobrovolnosti a motivace násilných osob, která úzce souvisí s efektivitou intervence.

Aby to nebylo v režimu, že každý násilník si musí projít výcvikem, terapií, aniž by byl motivován. (…) *terapie jsou úspěšné jen za předpokladu, že je člověk motivován. Setkáváme se v rodinném poradenství, že okresní soud posílá v rámci rozvodu manželé do poradny, ale je to jen formální, oni tam jdou, ale nic... se neděje.* (pracovník intervenčního centra)

Celkově se tedy zdá, že:

(…) *v systému chybí práce s násilnou osobou.* (pomáhající)

Práce s násilnou osobou patřila v řadě skupin k diskutovaným tématům, byť se spíše jednalo o diskuse ohledně toho, kdo by se jí měl zabývat, nikoliv obsahu samotného.

Podle nových předpisů, to co jsme četli, by měla práce s agresorem spadnout na intervenční centra, případně na zřizovatele intervenčních center. Takže do budoucna v podstatě dostaneme i ty agresory, kteří budou vykázáni a kteří budou chtít spolupracovat, protože tam není nic soudně nastaveno. (pracovnice intervenčního centra)

Orientace na práci s násilnou osobou je důsledkem částečného odmítnutí schématu vycházejícího z konfliktu dvou rolí – „oběti" a „agresora". Zatímco se na některé případy dá tato rolová klasifikace vztáhnout, u jiných, v případě zohlednění okolností, je to problém. Vezměme v úvahu následující citát:

Já mám teda možnost setkávat se i s druhou stranou. Ne teda v těch vyhrocených případech, kdy to dojde do nějakého vykázání a podobně, ale setkávám se i s druhou stranou a často je nápadné to, jak obě strany na to mají jiný pohled, svůj pohled, a že je to záležitost celku a ne, že jeden je pachatel, druhý oběť, ale že ta hranice je někdy tak tenká. A to není o tom, že se někoho zastávám nebo jsem proti někomu zaměřena, ale je vidět, jak se na tom vždycky podílejí přinejmenším oba a většinou celá ta rodina a násilí je ta špička ledovce, co se děje v celé té rodině. Takže já sama jsem spíš proti tomu řešit násilí izolovaně, ale to je široká problematika, kde se vyskytuje mnoho různých témat. (pomáhající)

Tento výrok ilustruje, že při zapojení širšího rámce a rovněž odmítnutí „rolového" schématu, v některých případech otevírá prostor pro práci s celým rodinným systémem. Navíc tato perspektiva pojímá domácí násilí nikoliv jako příčinu, od níž se odvíjí návazné intervence a pomoc, ale jako důsledek nefunkčnosti a narušených vztahů v rodině. Apel na intervenci v oblasti vztahů navíc hledá řešení v rámci existujícího stavu, byť nevyhovujícího a narušeného, ale jednostranně nepreferuje únikové řešení v podobě vymístění „oběti" z domácnosti. V této souvislosti zmíníme i jeden komentář osoby ohrožené, která uvedla, že zatímco je pozornost pomáhajících soustředěna na to, jak odejít, nikdo ji neposkytuje rady ohledně toho, jak naopak vztah udržet, „zachránit" tak, aby z něj domácí násilí vymizelo a stal se bezpečným.

(…) *ony opravdu chtějí, rády by uchovaly tu rodinu, rády by zůstaly.* (sociální pracovnice)

Další účastnice diskuse rovněž pochybovala o vhodnosti „rolového" schématu a zmiňovala možné důsledky v případě preference jedné z rolí.

(…) *mám pocit, že když se mluví o oběti a všechno se soustředí na oběť, všech-*

ny peníze, dotace, programy a práce s obětí, tak že se tím vlastně posiluje ta role. Být oběť je vlastně výhodné a být oběť je způsob, jak řešit problémy v rodině, se kterými se neumím vyrovnat jinak. A opravdu se vší úctou k ženám, které to zažívají, tak zároveň vidím i tu druhou stranu, jaká je v tom síla, být oběť. A já se nezastávám těch mužů, ale setkala jsem se s oběma případy, kdy i žena byla agresor. My se spíše setkáváme s agresí, ne takovým očividným násilím, ale s agresí ve vztazích, a to poměrně běžně a obě strany o tom mluví – a agrese je i emoční vydírání, i pasivní agrese, agrese je (pohrůžka – pozn.) *nedám ti děti, udám tě na policii. Ta hranice je hrozně tenká, tenký led. A já někdy mám strach z toho, že když se někdy z oběti udělá priorita, takové jednoznačné téma, že se tím posiluje to, že být oběť je cesta řešení.* (pomáhající)

Tento citát vyjadřuje obavy z toho, že preferování role ohrožené osoby vede k tomu, že je řešení hledáno výhradně v rámci této role, což vede k další mocenské nerovnováze a také otevírá cestu k manipulaci vedené z této submisivní pozice.

Rolové pojetí je svým způsobem rizikové i v tom, že vychází primárně z popisu, vnímání a interpretací prováděných z jedné pozice – ohrožené osoby, což s sebou nese některé nástrahy. Už jen tím, že příběh může být ovlivněn působením traumatu, schopností sdělit ho druhému, případně může být záměrně manipulován. I tyto zmínky se v rozhovorech objevovaly, byť okrajově. Může směřovat k pomstě a být:

(…) *podstatně zneužitelný. Protože může někdo přijít do intervenčního centra, potřebuje se zbavit toho druhého a vy to nemůžete absolutně poznat.* (pracovnice intervenčního centra)

Někteří pomáhající tak pochybují o věrohodnosti toho, co slyšeli, a musí se vyrovnávat i s tím, že součástí jejich práce není příběhy ověřovat.

Takže já jsem si vzpomněla na jednu klientku a dodneška mám teda pochybnosti. Jestli to nebylo náhodou úplně jinak, že ta pravda může být úplně někde jinde. (pracovnice intervenčního centra)

Ať už je výpověď ovlivněna čímkoliv, může se stát sama o sobě limitem pro tvořivá nalézání řešení. Jedna z pracovnic uvedla, že na základě prvotních informací se spouští řada úředních procedur, nicméně po několika měsících se ukáže, že informace byly neúplné či nepřesné a to do té míry, že začínají působit kontraproduktivně. Sociální pracovnice v tomto případě poukazuje na nutnost více pracovat s celým kontextem.

Protože my skutečně někdy můžeme pracovat s obětí a po čtyřech měsících intenzivní práce si pak sociální pracovnice řekne, že to je divné, když se podívá

zpětně, tak zjistí, že to nesouhlasí. A tomuhle všemu, se mezitím může spustit osvojení dětí, něco se rozjede a teď my, jsme už toho součástí, pokud je to naše klientka a nemáme tam ten druhý pohled. Takže mě tam určitě chybí ten druhý pohled a nevím, jestli je dobře to legislativně ošetřovat, ale nepředstavovala bych si tam něco nařízeného, ale alespoň nějaký základní rozhovor. Nevím, jestli by bylo dobré ho ukotvit do kompetencí policie, to je taky otazník, anebo spíš to vidím u těch psychologů, ale to je můj osobní pohled, aby se ta situace opravdu hodnotila více komplexně. (pracovnice intervenčního centra)

Součástí „rolového" pojetí je rovněž skutečnost, že děti, které jsou obvykle domácímu násilí přítomné (viz kvantitativní část výzkumu), nejsou příliš v rámci systému služeb, s výjimkou Orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), nijak zvlášť tematizovány. Vystupují v rolích mlčenlivých svědků, průvodců matek, a z výpovědí nebylo patrné, že by účastníci zvažovali významy dětských pojetí a důsledky pro život dětí. Obvykle se objevovala obecná tvrzení, poukazující na nezbytnost práce s dětmi, výpovědím ale chyběly konkrétní obsahy. Jak by se mělo s dětmi pracovat, jsme se z rozhovorů nedozvídali.

S dětmi, které jsou svědky domácího násilí, se strašně málo pracuje. Opravdu po dlouhé době jako vy jste začali (jeden z poskytovatelů služeb – pozn.) *s těmi dětmi, ale do téhle doby nikdo, žádná instituce kromě OSPODu, to je ale samozřejmé. Ale že by se cíleně věnovali domácímu násilí a dětem...* (pomáhající)

Následovala reakce poskytovatele služeb:

My s nimi provádíme nějaký pohovory nebo pracujeme, ale nejsme psychologové a nemáme ten prostor. (pomáhající)

Diskuse v jedné ze skupin se týkala doby, kdy je vlastně dítě kontaktováno ze strany Orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Vztahovala se k institutu vykázání, kdy je dítě označeno za ohrožené, sepsán návrh na předběžné opatření a dále řešena jeho situace. S vymístěním matky z domácnosti dochází k tomu, že se dítě s matkou stěhuje, s ním také i spis a sociální pracovnice v jiném kraji se tak seznamuje s osudem dítěte prostřednictvím písemných záznamů.

Přemísťování dětí z místa na místo, sledování trajektorie (obvykle) matky, která nejdříve hledá ubytování v azylovém domě, u kamarádek, rodičů a jiných příbuzných, následně něco stabilnějšího, znamená, že je dítě v pohybu. To s sebou nese mnohé negativní důsledky.

Děti mají daleko větší problém, protože jsou vytržené z okruhu svých kamarádů, spolužáků a teď nemají de facto svého tátu, kterého budou vídat minimálně nebo s ním budou zase společně bydlet. Takže si myslím, že ty ohrožené osoby jsou spíše děti, než ta žena, dejme tomu přímo ta partnerka agresora. (pomáhající)

6.7 Klíčové náměty – shrnutí

Z hlediska práce s aktéry domácího násilí je důležité věnovat pozornost a diskutovat několik témat. Akceptovaná rolová kategorizace a dichotomizace oběť vs. násilník upozaďuje skutečnost, že významným aspektem jsou sociální vztahy a jejich dynamika, kterou provází překračování rolových hranic. Osobu ohrožené nou nelze považovat za zcela pasivní oběť, bezbrannou, zcela vydanou všanc domácímu násilí, osobu nejednající, stejně tak je problematická stigmatizace osob násilných, vůči nimž směřují sankce, aniž by dostaly prostor k vyjádření nebo se na ně také systém pomoci zaměřil. Důležité je v sociální práci věnovat pozornost celému systému a současně se orientovat na dynamiku vztahů.

I přes institut vykázání, který umožňuje vykázat násilnou osobu z bytu nebo domu, i z bezprostředního okolí společného obydlí, je patrné, že dlouhodobá řešení hledají ženy spíše v odchodu ze společného bydlení, na který mají obvykle stejný právní nárok jako jejich partneři. Jedná se mnohdy o útěk provázený rezignací na nárok na obydlí, což je v širším prostředí pomáhajících akceptováno. Je faktem, že bydlení je hledáno spíše mimo prostředí, v němž k násilí obvykle docházelo. Ženy jsou z domácností vymísťovány. Osoby v krizi se podle výpovědí participantů orientují spíše na vyřešení aktuální situace. To je vystavuje dalším rizikům a zakládá na další obtíže, které v budoucnosti vedou k dalším problémům. Toto je výzvou i překážkou pro individuální plánování.

Mezigenerační násilí je považováno za více skryté, protože jeho odhalení brání zvláštní překážky, např. pocit selhání ve výchově či snaha děti nevystavovat problémům. To se promítá i do nižší kapacity ohrožených osob vůči řešení situace. Role dětí je nahlížena poměrně pasivně. Jsou obvykle tematizovány jako ty, které v případě vymístění ohrožené osoby (matky) z domácnosti ji následují a týkají se jich veškeré důsledky. Koneckonců děti hrají významnou roli v rozhodování matek, zdali násilnou osobu opustí či nikoliv. Jakákoliv dětská pojetí či hodnocení ale nebyla intervenujícími aktéry více rozebírána. To je rovněž zajímavé zjištění, zejména s ohledem na hypotézu mezigenerační reprodukce (viz kvantitativní část) domácího násilí.

Intervenční centra v prvních momentech nabízí novým klientům orientaci v jejich vlastní situaci. Vstupují do momentu, kdy si osoby ohrožené začínají uvědomovat, že čím procházely a co zažívaly, není běžné, že jednání, kterému čelily, je mimo rámec normality. Sociální služba přichází s orientační mřížkou, jejíž součástí je terminologie, dělba rolí, typy řešení, což umožňuje situaci klientům porozumět. Ohrožené osoby tuto mřížku přejímají a své vlastní zkušenosti

začínají dosazovat do obecného rámce, který je předstrukturován sociálními službami. Tato redefinice má značné emancipační dopady, umožňuje osobě ohrožené vidět situaci z jiného úhlu, oprostit se od osob násilných a nalézt vhodný slovník pro popis prožitků. Na druhé straně zde existuje prostor pro vznik závislosti na službě, zejména však pro značnou schematičnost obecného pojetí domácího násilí, které může opomíjet některé „zvláštnosti" konkrétních případů a zjednodušovat pojetí na základě definic rolí, pevně daných a neměnných. To má pro sociální služby značné důsledky, například to vede k výrazné orientaci intervencí na stranu „obětí" a opomíjení role „agresorů", kteří jsou potom výhradně příjemci sankcí. Zatímco pozorujeme značnou snahu porozumět a pomáhat osobám ohroženým, osoby násilné v roli viníků zůstávají mimo pozornost. To rovněž poukazuje na potřebu více systematického náhledu na řešení konkrétních vztahových situací a práci se vztahem jako takovým.

Institut vykázání se stal běžnou součástí praxe, je organizačně a procesně zvládnutý, zažitý. Univerzální a specializovaný model u Policie ČR mají své nedostatky i přednosti. Významným prvkem je v očích zúčastněných organizace práce u každého z modelů, nicméně téma je to skutečně silné. Hranice mezi modely nejsou tak striktní, i v rámci univerzálního modelu se jaksi vytváří něco jako specializace. Na některých obvodech se objevují policisté, kteří se této otázce více věnují. Klíčovým modelem určujícím praxi je především model univerzální, který uděluje kompetenci rozhodovat pořádkovým policistům, kteří jsou sice na výkon této role připravováni (zmiňována příprava policistů a školení), nicméně kompetence jsou v praxi plošně nevyrovnané – znalosti o vykázání jsou předávány, vědomosti ověřovány, ale dovednosti nabyté praxí se zřejmě značně individuálně i regionálně liší. Univerzální model má sice svou prostorovou účinnost, tato plošnost však nese rizika chyb (především oblast prvotních úkonů), zejména protože je obtížné kompetence policistů plošně udržovat či rozvíjet. Jednou ze slabin je absence vlastních zkušeností zasahujících policistů, nejistota podporovaná hrozbou postihů, a ve výsledku nízká potence dovést případy k trestnímu stíhání. Plošné přípravy a vzdělávání jsou prospěšné, nicméně zkušenost nabytá praxí je v konkrétních případech rozhodující. Záleží tedy hodně na tom, zdali se policista s násilnými incidenty setkává či nikoliv, případně jak často. Specializace je efektivnější v konečném výsledku, ale pravděpodobně obtížně využitelná napříč systémem. Za zamyšlení stojí, zdali nejít nějakou střední cestou a nevytvořit třetí „přechodný" model, který by specializaci více přiblížil praxi.

Celkově se zdá, že se nerozvinula nějaká zásadní spolupráce mezi všemi aktéry systému, která by naplňovala znaky interdisciplinarity a dokázala by s ní

nějak systematicky pracovat. Zde se ale dostáváme na hranici našeho výzkumu, samotné posouzení interdisciplinárních týmů by muselo proběhnout jinou formou, ideálně evaluací a posouzením celého rámce síťování aktérů a vůbec její potřebností v této oblasti. V rámci našeho výzkumu se ukázalo, že si intervenující aktéři bedlivě stráží hranice své působnosti a obhajují své vlastní role a působení (dobrovolností klientů, zákonem uložených povinností atd.).

Systém služeb je obecně dobře nastavený, co ale chybí, je adekvátní podpora v momentu, kdy se osoba ohrožená ocitá mimo rámec domácího násilí, bez finančních zdrojů, adekvátního bydlení, navíc případně pečuje o děti. Z mnohých náznaků se zdá, že separací „obětí" od „násilníků" dochází ke značnému sociálnímu a ekonomickému propadu ohrožených osob, čemuž služby nevěnují potřebnou pozornost. Zřejmá je na ilustrovaných příkladech potřeba věnovat se sociálnímu a ekonomickému propadu a absenci návazných služeb. V oblasti bydlení jsou ohrožené osoby odkázány na provizorní a krizová řešení. Situace po „vymístění" je skutečně vážná, pokud si představíme situaci odchodu z domácnosti, případně i s dětmi, jsou otázky bydlení a financí zásadní. Zde rozhoduje schopnost rychle reagovat a ohroženou osobu zorientovat, což je obtížné, většinou ji provází trauma, dezorientace a současně je zapotřebí řešit spoustu zásadních problémů. Vznikají zde i jiná rizika – například zadlužení, kdy si osoba ohrožená může vypůjčit peníze na dobu překlenutí krize, z čehož se stává problematický závazek do budoucna.

Část III

POJETÍ DOMÁCÍHO NÁSILÍ OSOBAMI OHROŽENÝMI

7 POJETÍ DOMÁCÍHO NÁSILÍ OSOBAMI OHROŽENÝMI: BOD ZLOMU, PŘEKÁŽKY ODCHODU A ODBORNÁ POMOC

Blanka Kissová, Romana Lukášová

7.1 Metodologie výzkumu

K násilí obecně se vztahuje celé množství teoretických konceptů, stejně jako značné množství dílčích empirických výzkumů. Domácí násilí, které je v současnosti velmi aktuální a žádané téma nejen v teorii a výzkumu, ale rovněž reflektované i v běžné životní zkušenosti lidí žijících v českém prostředí[61], představuje samostatnou oblast našeho výzkumného zájmu. Cílem této části kvalitativního výzkumu bylo zjistit, jak osoby ohrožené pojímají domácí násilí. U osob ohrožených jsme rovněž hledaly způsob, jak porozumět momentu, kdy se vyvazují /jsou vyvazovány ze vztahu s osobou ohrožující (institut vykázání, ukončení vztahu, pomoc blízké osoby apod.) a zároveň jak celkově pochopit zažívanou situaci osob ohrožených domácím násilím (reakce rodiny, přátel atd.). K tomu nám dopomohla situační analýza A. E. Clarke, postmoderně reformulovaná zakotvená teorie, díky níž lze porozumět jednotlivým vrstvám pomoci (pomoc rodiny, přátel, spolupracovníků, odborníků atd.) a jejich vzájemným interakcím (Clarke, 2005). Díky ní bylo v následné fázi výzkumu mnohem jednodušší zvolit jednotlivé otázky rozhovoru a jeho základní strukturu.

V průběhu plánování výzkumného designu jsme se rozhodovaly, jaký design výzkumu zvolit. Cílem bylo nalézt co nejpřiléhavější přístup vzhledem k povaze výzkumu. Ve hře byl biografický přístup, jehož „primárními subjekty jsou živí lidé a jeho primárním zájmem je jimi vnímaná a interpretovaná minulost" (Svoboda, 2007: 2) nebo fenomenologický přístup. Ten vychází z filozofie a psychologie, kdy výzkumník popisuje zažívané zkušenosti komunikačních partnerů o zkoumaném fenoménu (Creswell, 2014). Důvodem k volbě fenomenologického přístupu byl charakter a délka výzkumu a náročnost tématu jak pro některé osoby ohrožené, tak pro zpracování dat.

[61] Zvyšující se počet publikací v odborné literatuře (viz Pikálková, 2004; Budinová, 2012; Buriánek, Pikálková, 2013; Buriánek, Pikálková, Podaná 2014 a 2015; Voňková, Oplatek 2015; Hokr Miholová, Ondrušková, Dohnal, 2016) i titulů v beletrii během posledních let (např. Zlomená: pravdivý příběh [2014]; Z temnoty [2014]; Hra na pavoučka [2014] apod.).

V rámci výzkumu domácího násilí mezi osobami ohroženými bylo provedeno 64 rozhovorů. Sběr dat proběhl prostřednictvím hloubkového polostrukturovaného interview. Tento typ rozhovoru klade nároky jak na participanta výzkumu, tak na výzkumníka. Jeho úspěšnost závisí na profesionalitě samotného výzkumníka, především však na ochotě participantů spolupracovat. Vzhledem k tomu, že se jednalo o osoby se specifickou životní zkušeností, setkávání výzkumnic s bývalými ohroženými osobami doprovázelo několik zajímavých situací. Především bylo potřeba počítat s tím, že domácí násilí je komplexní fenomén, který se netýká pouze osob ohrožených, ale rovněž osob ohrožujících a dětí, které jsou vždy součástí násilného vztahu, ať už pasivně za zavřenými dveřmi pokoje či aktivně v interakci s aktéry domácího násilí (Ševčík, Špatenková, et al. 2011). V příbězích komunikačních partnerů se tak objevovalo více aktérů, včetně blízkého okolí.

Realizátoři výzkumu si byli (a stále jsou) vědomi citlivostí tématu a rovněž možných rizik vyplývajících z vyprávění o prožitém násilí a/nebo ponižování. Aby se znovuprožití traumatické zkušenosti co možná nejvíce eliminovalo, byla stanovena určitá pravidla pro průběh rozhovoru:

- participantky a participanti sami určovali, kde rozhovor proběhne – v jejich domácnosti, v prostorách intervenčního centra, v kavárně apod.;
- participantky a participanti měli možnost, kdykoliv rozhovor přerušit či zcela ukončit (k předčasnému ukončení rozhovoru však došlo jen jednou);
- participantky a participanti měli možnost odmítnout nahrávání rozhovoru;
- participantky a participanti měli možnost na jakoukoliv otázku odmítnout odpovědět, přičemž na začátku setkání bylo rovněž domluveno, jakým případným neverbálním způsobem může respondentka odmítnout odpovídat (WHO and PATH, 2005).

Komunikačními partnery byli muži i ženy z celé České republiky, které záměrným výběrem zvolila jednotlivá intervenční centra. Kritéria pro výběr komunikačních partnerů pro intervenční centra byla stanovena takto:

- ukončené domácí násilí;
- komunikační partneři, kteří kontaktovali intervenční centrum nízkoprahově nebo je pracovníci centra kontaktovali na základě proběhlého institutu vykázání.

Participanti výzkumu měli zkušenosti s partnerským nebo mezigeneračním násilím, přičemž značně převyšovaly vztahy s násilím partnerským. Jednalo se

především o zkušenosti žen, neboť ve výzkumu proběhla pouze dvě interview s muži. Z této skutečnosti ovšem nevyplývá, že by muži nebyli ohroženými osobami domácího násilí, jak je ostatně patrné z narůstajícího množství článků a publikací na toto téma (Čírtková, 2010; Buriánek, 2014). U mezigeneračního násilí jsme se pak setkaly pouze s případy, kdy osobou ohrožující byli potomci a osobou ohroženou jejich rodiče. Nesetkaly jsme se tudíž s případy domácího násilí vůči seniorům, ačkoliv i v tomto případě platí, že se jedná o závažnou problematiku, jejíž výskyt není okrajovou záležitostí (např. Čechová, Čechová, Hořínková, Mrázková, bez uvedení data; Durdík, 2013; Kosařová, bez uvedení data; Buriánek, Kovařík, Zimmelová, 2006). Senioři však ještě méně vyhledávají odbornou pomoc nebo se snaží situaci aktivně řešit.

Komunikačními partnery nám byly tzv. oběti, tedy bývalé ohrožené osoby se zkušeností domácího násilí. Bývalé je nazýváme z toho důvodu, že v době realizace rozhovoru nebyly v násilném vztahu, o kterém hovořily s výzkumnicemi. V praxi si pod tím lze představit bývalé manžele, kteří již spolu nežijí, manžele v rozvodovém řízení, rozešlé partnery apod. Tyto osoby jsme s pomocí intervenčních center kontaktovaly a sešly jsme se s nimi osobně – vždy „face to face". Vzhledem k tomu, že většina bývalých ohrožených osob byly ženy, které zakoušely domácí násilí ze strany muže, rozhodly jsme se, že nejlepší bude, když se bývalé ohrožené osoby budou setkávat s ženami – výzkumnicemi.

Naprostá většina rozhovorů byla nahrávána a následně podrobena analýze (viz následné kapitoly). Délka jednotlivých rozhovorů se pohybovala v rozmezí od 20 do 120 minut, vždy záleželo na aktuálním rozpoložení participantek a participantů a jejich ochotě o prožité zkušenosti hovořit s cizí osobou. Je však potřeba zdůraznit, že počáteční obavy, zda participantky budou ochotny spolupracovat na výzkumu, se poměrně rychle rozplynuly. Částečně to připisujeme záměrnému výběru komunikačních partnerů ze strany intervenčních center, která pro výzkum vybrala komunikativní participanty. Dotazovaní hovořili poměrně dlouze a velmi otevřeně o prožité zkušenosti, rozhovory byly emotivní, participantky a participanti se vraceli k nepříjemným zážitkům a obvykle o nich uměli hovořit (viz Björkenheim, 2014). Velmi často zdůrazňovali, že je potřeba o domácím násilí nahlas hovořit a věřili, že sdílením svých zkušeností mohou pomoci jiným osobám v podobné situaci, jako byli oni, popřípadě působit preventivně.

V průběhu rozhovorů se ukázalo problematickým stanovení délky setrvání ve vztahu s výskytem domácího násilí, respektive určení, od jakého momentu k domácímu násilí docházelo. Komunikační partneři si často dlouhou dobu neuvědomovali či nepřiznávali, že žijí v situaci domácího násilí, datování probíhalo

zpětně a nebylo jednotné. Často bylo možné určit moment prvního fyzického útoku, někdy se však datování odvíjelo ode dne, kdy si osoba ohrožená situaci poprvé vyhodnotila/pojmenovala jako domácí násilí.

Jednou z podmínek pro výběr komunikačních partnerů byla ukončená zkušenost s domácím násilím. V průběhu výzkumu se však ukázalo, že odchod osoby násilné nebo osoby ohrožené ze vztahu, ať už partnerského nebo příbuzenského, neznamená konec domácího násilí pro ohroženou osobu (viz část Post-domácí násilí). Ta po odchodu musí řešit nejen celou škálu formalit – rozvodové řízení, hledání bydlení/ukončení nájmu, v případě, že je osobou zaměstnanou nadále chodit do práce, v případě nezaměstnaných hledat si práci apod., ale někdy i pokračování násilí jinou formou (stalking, psychické násilí skrze děti atd.). Raritou ve výzkumu byla osoba ohrožená, která fakticky vztah s osobou ohrožující neukončila, jen na podnět OSPODu nesdíleli partneři nadále společnou domácnost, o víkendech však žena (osoba ohrožená) s dětmi nadále bydlela s partnerem (osobou ohrožující). Neméně důležitým následkem domácího násilí pro ohroženou osobu je samotný fakt, že byla osobou ohroženou a prožila si zkušenost domácího násilí, jejímž následkem bývá mnohdy řada psychických i fyzických problémů, snížené sebevědomí apod. (Špatenková a kol., 2004: 108). Zkoumaný fenomén prezentuje nepředstavitelnou zátěž pro lidský organismus a pro následující žití.

Na situaci, kdy se výzkumnice setkávaly s bývalými ohroženými osobami, mělo vliv hned několik činitelů. Jedním z nich byl čas, který hraje v každé traumatické zkušenosti důležitou roli. Podstatná je nejen délka prožité traumatické zkušenosti, tedy zda se jednalo o jednorázovou či déle trvající zkušenost, ale rovněž časový odstup od zkušenosti s domácím násilím, který může ovlivňovat pohled na prožívanou zkušenost. Dalo by se říct, že čím větší je takový odstup, tím větší by měl být nadhled na zakoušenou situaci. Do této rovnice však vstupuje ještě způsob vypořádání se osoby ohrožené s traumatizující zkušeností (Mareš, 2012: 34 – 36). To, jak jsou bývalé osoby ohrožené schopny uchopit zkušenost domácího násilí, následně ovlivňovalo setkání s výzkumnicemi. Existoval rozptyl od těch osob, které o své prožité zkušenosti mluvily stěží, až po ty, které mluvily dlouze, otevřeně, se zaujetím a nabízely možnost dalšího setkání. Různé reakce na prožitou zkušenost s domácím násilím jsou pochopitelné, neboť každá osoba ohrožená mohla prožít jinou intenzitu a formu násilí a odlišným způsobem se s ní vyrovnávat. Současně s odstupem času osoba ohrožená popisuje prožitou situaci jinýma očima, některé jevy nově interpretuje, jiné už pro ni/něj nejsou tak akutně prožívané jako v dřívějších rozpoloženích.

Časově nejnáročnější fází výzkumu byla analýza jednotlivých rozhovorů. Zvolena byla interpretativní fenomenologická analýza (IPA), jejímž cílem je porozumět žité zkušenosti člověka pomocí detailního prozkoumání osobního příběhu a významů osob, které přiřazují k prožité zkušenosti (Koutná, Kostínková, Čermák, 2013: 9). Ve fázi analýzy dat byla velmi důležitým prvkem spolupráce výzkumnic. Fenomenologie využívá subjektivity výzkumníka, která může být v kvalitativním výzkumu přínosná i riziková. Zejména v tak intimním zkoumaném tématu. Výzkumnice možný negativní dopad subjektivity regulovaly vzájemnou diskuzí nad jednotlivými rozhovory, kdy využívaly různých úhlů pohledu na zkoumanou problematiku.

Výsledkem analýzy dat bylo devět hlavních kategorií, které jsou stěžejní pro pochopení vnímání domácího násilí ze strany osoby ohrožené. Těmito hlavními kategoriemi jsou: rodinné zázemí, sociální interakce a komunikace, podpora, bariéry odchodu, bod zlomu, vztah, odborná pomoc, post-domácí násilí a děti (viz schéma č. 3). Jednotlivé kategorie představíme v následujících kapitolách.

SCHÉMA 3: Hlavní kategorie analýzy dat domácího násilí

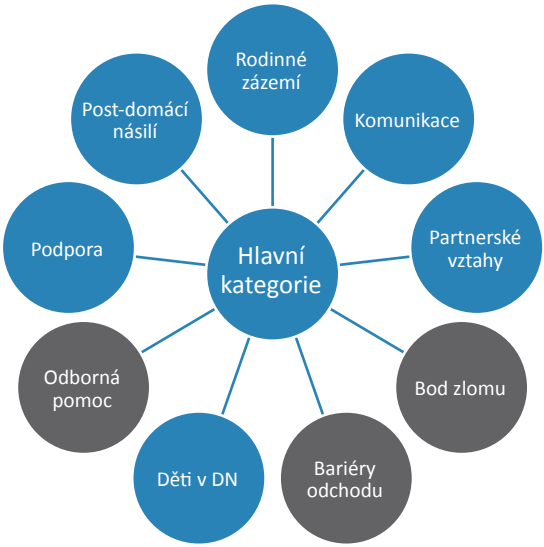

Ze všech těchto kategorií se věnujeme třem, které považujeme za zásadní: tzv. bodu zlomu, který je významným okamžikem akceptace situace a rozhodnutí ohrožených osob, dále překážkám při rozhodování o odchodu či ukončení nepříznivé situace a nakonec pojetí odborné pomoci, která je v daný moment k dispozici.

7.2 Bod zlomu

Bod zlomu označuje moment, kdy se domácí násilí mění v nesnesitelné soužití blízkých osob a osoba ohrožená se rozhodne tento vztah ukončit či nějakým způsobem řešit tak, aby se v něm již násilí nevyskytovalo. Popřípadě si uvědomí, že žije v situaci, kde „není něco v pořádku" (často až intervenční centrum „popisuje" osobě ohrožené fenomén domácího násilí) a vnímá ji jako dále neúnosnou, ačkoliv často ani netuší, jak ji řešit. Hůře rozpoznatelný může být bod zlomu ve vztazích, kde dominuje psychické násilí. Tento typ násilí představuje ztížené podmínky pro vhodné zareagování na prožívanou situaci. Ta se vyznačuje vyhledáním odborné pomoci v podobě intervenčních center, Policie ČR nebo v psychologických poradnách (Čírtková, 2008).[62] Bodem zlomu neoznačujeme skutečnost, kdy jeden z partnerů odejde ze vztahu v návaznosti na první agresivní projev svého protějšku a domácí násilí se tím pádem ve vztahu neprojeví (nerozvine).

Pro kompletní pomoc osobě ohrožené je důležité, aby byla nakloněna pomoci a ochotna změnit svou stávající situaci. Bod zlomu představuje důležitý mezičas pro všechny zainteresované osoby v domácím násilí. V případě odborníků se může jednat o moment, kdy je osoba ohrožená otevřena pomoci a chce změnit svou stávající situaci. V opačném případě se těžce spolupracuje s někým, kdo nenahlíží na domácí násilí jako na negativní jev. Následkem této nepřipravenosti může být návrat osoby ohrožené k osobě ohrožující. Okolí osoby ohrožené může vnímat tento důležitý okamžik jako prostor pro její podporu a pomoc (vlivem dřívější nekomunikace o domácím násilí ze strany osoby ohrožené).

Výsledky kvalitativního výzkumu ukazují na různé důvody, podoby a následky bodu zlomu. Důležité je zmínit, že bod zlomu může ohrožená osoba prožít hned několikrát. Jejich frekvence se pohybuje od jednoho bodu zlomu v prů-

[62] Samozřejmě může dojít k ukončení vztahu i bez vyhledání odborné pomoci. V našem výzkumu však byli zahrnuti jen ti komunikační partneři, kteří využili služeb Intervenčního centra. Tyto služby si vyhledali buď sami, nebo se o ní dozvěděli od policie prostřednictvím institutu vykázání.

běhu trvání domácího násilí v jednom intimním vztahu až po několik takových zlomů v jednom nebo několika intimních vztazích za život. Vysvětlením může být neustálé opakování stejných vzorců chování k partnerovi či partnerce (např. neabsolvováním terapie z důvodu touhy zapomenout na domácí násilí a nevracet se k tématu).[63] Z výsledků analýzy dat vyplývá, že bývalé ohrožené osoby bod zlomu nepřímo definují pomocí událostí, které mění pohled na jejich vztah s osobou ohrožující, tyto budou blíže popsány v podkapitole věnované podobám bodu zlomu.

7.2.1 Příčiny bodu zlomu

Důvody vedoucí k bodu zlomu mohou vycházet ze změny strategie chování osoby ohrožené/ohrožující, eskalace násilí ze strany osoby ohrožující nebo mít původ ve vlivu třetí osoby na osobu ohroženou. Bariéry, které naopak brzdí ukončení vztahu s osobou ohrožující, jsou popsány v následující kapitole věnující se bariérám odchodu. Příčiny změny strategie jsou následující:

a) změna chování osoby ohrožující (řekl, že mě už nemiluje);
b) nedostatek sil pro setrvání ve vztahu s osobou ohrožující ze strany osoby ohrožené (tzv. pohár přetekl);
c) „střet s normalitou" – jiný úhel pohledu na zakoušenou skutečnost;
   (…) *že jsem poznala, že ostatní holky v mým věku, dá se říct, jsou vdaný, mají rodiny a žijou úplně jinej život než jsem žila. Než ten, co jsem žila já. Tak z tohle toho důvodu já jsem potom začla jakoby ty brejle a ty klapky shazovat…* (žena, 40 – 49 let, 2 děti, zaměstnaná, délka domácího násilí 23 let)
d) násilí či eskalace násilí vůči dětem;
   Tazatelka: *A co bylo milníkem, kdy jste si řekla DOST?* Komunikační partnerka: *Dost to bylo, když dal facku dceři.* (žena, 40 – 49 let, 2 děti, zaměstnaná, délka domácího násilí 9 let)
e) zásah dětí (chtějí na osobu ohrožující útočit, apelují na osobu ohroženou, aby odešla);
   (…) *tak přiběhly děti, pomohly mi, ten starší ho prostě uklidnil, držel ho. No a já jsem šla potom na zahradu kouřit s tím starším synem. Ne se starším vlastně, já jsem šla sama a ten starší za mnou přišel a říká, udělej už s tím*

[63] Informace vychází z konzultací s odborníky na domácí násilí.

něco. P. teďka běžel do kuchyně, vytáhnul nůž a chtěl na něj jít. A když jsem si s tím mladším povídala vo tom, že takhle nemůže vytáhnout nůž a jako, co kdyby se vopravdu něco stalo, že jo. To není pěkný. A pro něj, že by to bylo trauma na celej život. Jsem říkala, no v žádným, nic. Byli přesvědčení, že … ano, když ublížíte někomu, tak je to špatně, ale ublížit jemu, vlastně svýmu tátovi, je naprosto v pořádku, protože tím nám to pomůže. To byla poslední kapka. (žena, 40 – 49 let, 2 děti, zaměstnaná, délka domácho násilí 24 let)

f) těhotenství – ženy nechtěly v takovém prostředí vychovávat dítě;
Jenže v té době jsem byla těhotná a tak nějak jsem si ty věci dávala dohromady, že vlastně až by se vlastně to dítě narodilo v tom, že by to bylo špatný, čili mě tady v tom jakoby pomohlo mé nenarozené dítě. Dovytvořit si vlastně představu a obraz toho, co by následovalo, kdybych s ním zůstala. (žena, 30 – 39 let, 1 dítě, mateřská dovolená, délka domácího násilí 2 roky)

g) fyzický útok ohrožující život.
(...) *že to takhle fakt nemůžu nechat a že musím od toho pána odejít a zachránit si život, protože teď naposledy, jak mě zbil, tak kdybych upadla o kousek nešťastnějic, tak jsem se mohla zabit. On mě opravdu mohl zabít několikrát a tak mi to nějak docvaklo, že s tím fakt musím něco dělat.“* (žena, 40 – 49 let, 2 děti, zaměstnaná, délka domácího násilí 14 let)

Následné strategie můžeme rozdělit do čtyř základních bodů[64]:

a) čekání na pomoc z vnějšku – osoba ohrožená si již uvědomuje, že žije v situaci domácího násilí (často ji tak popisovali na základě „slovníku pojmů“, který si osvojili během setkání v intervenčním centru) či v situaci, která je pro ně neudržitelná, ale neví, co dělat, na koho se obrátit, sama není schopna žádných kroků;
b) upřímnost k okolí o domácím násilí (konec výmluv k domácímu násilí, začátek aktivní komunikace o domácím násilí);
c) naděje na změnu chování osoby ohrožující – hledání vhodných strategií, jak naučit osobu ohrožující jinému chování (návštěva manželské poradny, domluva terapeuta, domluva rodičů apod.);
d) postupná příprava na odchod ze vztahu.

[64] Opět vycházíme z 64 realizovaných interview.

V některých případech hraje zásadní úlohu třetí osoba, která může pomoci osobě ohrožené s otevíráním očí, neboť pro ni domácí násilí nepředstavuje normu. Může mít podobu doprovodu k odborné pomoci (PČR, IC, OSPOD) nebo může probíhat skrze interakci s okolím, kdy okolí konfrontuje osobu ohroženou s jiným úhlem pohledu na její zkušenost s domácím násilím (např. v případě, kdy okolí bylo svědkem násilného chování ze strany osoby ohrožující). *Hele, ale to není normální, jak ty žiješ. Prosím tě, to nemůžeš takhle žít, to není normální, takhle se prostě chlap chovat nemůže.* (žena, 30 – 39 let, 1 dítě, 16 let v domácím násilí).

V ojedinělých případech se v prvopočátku stane aktivním řešitelem situace třetí osoba, aniž by o tom osobu ohroženou informovala (rodič osoby ohrožené radící se o situaci s intervenčním centrem či OSPOD).

7.2.2 Následky bodu zlomu

Následky bodu zlomu jsou ovlivněny hned několika faktory. Rozhodnutí osoby ohrožené domácím násilím o jejím dalším osudu podle analýzy vychází z osobnostního nastavení, z praktických rad poskytnutých odbornou osobou, osobou bez odborného vzdělání nebo někým, kdo má osobní zkušenost s domácím násilím. Nesmíme opomíjet ani další faktory (situační, individuální), které zde hrají důležitou roli. Následky bodu zlomu se rovněž liší podle druhu zakoušeného násilí ze strany osoby ohrožující. Z výsledků výzkumu vyplývá, že v případě partnerského násilí osoba ohrožená může:

a) odejít ze vztahu s osobou ohrožující po prvním větším incidentu;
b) setrvat ve vztahu s osobou ohrožující i po prvních incidentech, odejít až po několika měsících/letech;
c) setrvat ve vztahu s osobou ohrožující, i přes prožité různé formy násilí nebo konzultace s odborníky;
d) opakovat několikeré návraty – ukončení vztahu a návrat k partnerovi/partnerce, stáhnutí žádosti o rozvod/trestního oznámení apod.

Tento rozhodovací proces není jednoduchou záležitostí pro nikoho ze zúčastněných. Může mít dlouhé trvání a být velmi náročný (Ševčík, Špatenková, 2011). Jednou z možností vyvrcholení bodu zlomu je ukončení vztahu s osobou ohroženou. Samotné rozhodnutí osoby ohrožené něco změnit ještě neznamená, že má vyhráno, neboť pro ni nastává další náročná životní etapa v podobě

„kolotoče“ institucí, osamostatňování se atd. To, že si osoba ohrožená sama v sobě řekne, že už nechce žít dosavadním způsobem života a touží něco změnit, často ještě neznamená, že ví, jakým způsobem toho dosáhnout.

V tu neděli jsem si napsala do vyhledávače – Manžel mě bije, jo… jsem... jako, co jinýho? Na policii jsem přišla s větou – Manžel je na mě ošklivej. Jako vás vůbec nenapadne nějakej ten terminus technicus – týraná žena, nebo tohle… to prostě vás NENAPADNE (značný důraz – pozn.). *Ani to, že když psychicky vás terorizuje, že to je týrání. Ani to, že když vám nedovolí teplou vodu, že nesmíte se smát, a to vás prostě nenapadne, že to není normální.* (žena, 30 – 39 let, 4 děti, délka domácího násilí 12 let).

Některé osoby ohrožené mohou zažívat dlouhodobější proces ukončování vztahu s osobou ohrožující, neboť jim delší čas zabere samotné hledání možností ukončení společného bydlení s protějškem. Důležité je zmínit, že ani zrušení společného bydlení, respektive ukončení vztahu neznamená, že skončilo domácí násilí.

Zrušila nebo skončila mu nájemní smlouva a já jsem se dohodla s majitelem, aby to (byt – pozn.) *napsal na mě. Vyměnila jsem fabku, dala jsem si tam zámeček, kterej stejně pak vyrval, že jo, úplně zbytečně. Až jsem se nastěhovala sem, protože i když tam nebydlel, tak pořád tam něco bylo.* (žena, 18 – 29 let, 1 dítě, délka domácího násilí 2 roky)

Dalo by se říct, že v případě generačního násilí se jeví ukončení vztahu osoby ohrožené s osobou ohrožující jako velmi náročné, neboť se jedná o omezení vztahu s vlastním dítětem. V žádném případě však nelze jednotlivé případy domácího násilí porovnávat nebo hodnotit v míře závažnosti. Každý případ je něčím specifický, odehrává se v určitém kontextu, v určitém sociálním prostředí s konkrétními jedinci, kteří jsou stejně jako jednotlivé případy originální.

Jak v generačním, tak v partnerském násilí je nutné, aby osoba ohrožená byla silná, stála si za svým a nepodlehla lítosti nebo přesvědčování ze strany osoby ohrožující. V opačném případě totiž pokračuje cyklický charakter domácího násilí a vztah osoby ohrožené a ohrožující se obnovuje a pokračuje ve stejné ne-li horší linii. K pevnému rozhodnutí odejít a nevrátit se k osobě ohrožující může osoba ohrožená přicházet dlouhodobě, dokonce i přes několik prožitých bodů zlomu.

No, pak jsme podali trestní oznámení a v tu chvíli jsem věděla, že za tím si budu stát. Protože už mu nedám další příležitost, jako jsem to udělala s tím bytem. (žena, 18 – 29 let, délka domácího násilí 2 roky)

Když jsem chtěla poprvé odejít, tak říkala (kamarádka – pozn.), *že to je moje věc, moje rozhodnutí, jestli k němu vrátím nebo ne. Tak jsem se vrátila na pod-*

zim. Ale včera jsem řekla, teďkom to je definitivní. A měla jsem takovou slabou chvilku, že prostě jsem z toho byla úplně celá nešťastná (...). *Tak mě říkala. A jestli teďkom to stáhneš nebo se k němu vrátíš, tak ti osobně dám přes hubu. Tohle mi teda řekla, ale já jsem říkala, ale ne, neboj.* (žena, 40-49 let, 2 děti, délka manželství 23 let, dle participantky není možné přesně určit délku trvání domácího násilí)

Tenkrát dostal deset dnů vykázání. Byly Vánoce, takže mě nejstarší přemluvil, že by chtěli mít tátu doma, tak jsem to dovolila a na Silvestra vlastně vyrazil dveře, protože já jsem spala s nima a tak jsem ho nechala vykázat znova a to ho už dali do vazby potom, kde byl půl roku až do…až do soudu. (žena, 40 – 49 let, 2 děti, délka domácího násilí 14 let)

Rovněž existují osoby ohrožené, které si zvolí cestu setrvání ve vztahu s osobou ohrožující. Děje se tak u osob, které doufají ve změnu osoby ohrožující nebo ve změnu situace, v níž k násilným projevům dochází. Další skupinu tvoří osoby ohrožené, které zůstávají ve vztahu s osobou ohrožující bez víry v jeho/její změnu (Ševčík, Špatenková, 2011). Vzhledem k tomu, že v domácím násilí hraje důležitou roli funkce času, není vyloučené, že rozhodnutí osob ohrožených domácím násilím, uvědomujících si svou životní situaci, se změní v průběhu několika měsíců či let. Je důležité mít na paměti, že každé takové opakované rozhodnutí má vliv na celou rodinu žijící v domácím násilí, které v nejhorším případě může končit smrtí jednoho z aktérů domácího násilí.[65] Představa života bez druhého ve vzájemně závislém vztahu nemusí být pro všechny lidi stravitelná.[66]

7.3 Překážky odchodu

Osoby ohrožené často ve vztahu dlouhodobě zůstávají. Příčiny, které jim brání v opuštění násilného vztahu, jsou různé, přičemž nikdy se nejedná jen o jeden důvod, ale o celý soubor příčin. Patří sem vnitřní (subjektivní) bariéry a vnější bariéry, např. tlak společenských norem, nátlak ze strany osoby ohrožující doprovázený strachem, nátlak okolí a rodičů k setrvání ve vztahu (kvůli dětem) apod..

[65] Sebevražda osoby ohrožující po odchodu osoby ohrožené bez jejího opětovného návratu jako doposud.
[66] Viz „trojúhelník vzájemné závislosti" (Ševčík, Špatenková, 2011: 157 – 158).

Domácí násilí není jen jednostranný akt, ve kterém by osoba ohrožující působila aktivně a osoba ohrožená pasivně. I zde se jedná (ve většině případů, nikoli ve všech) o proces vzájemné interakce. Osoba ohrožená tedy není pasivním objektem, její vnímání vztahu většinou prochází vývojem:

a) popření: osoba ohrožená odmítá přiznat okolí i sobě, že ve vztahu existuje násilí, jednotlivé incidenty může pojmenovávat jako náhody, násilné jednání omlouvá a věří, že se nebude opakovat;
b) vina: osoba ohrožená již vnímá existenci problému, ale odpovědnost za něj připisuje sobě – násilí si zasloužila, protože nedokáže plnit partnerova očekávání;
c) získávání náhledu: osoba ohrožená již nepřebírá odpovědnost za násilí, začíná si uvědomovat, že násilí do vztahu nepatří, stále však chce udržet manželství a domnívá se, že společně mohou situaci vyřešit;
d) odpovědnost: pokud partner není ochoten nebo schopen násilí zastavit, oběť vztah ukončuje (Vargová, Pokorná, Toufarová, 2008).

Toto schéma odpovídá vyslechnutým příběhům, najdou se však i takové, kdy ženy ukončují vztah mnohem rychleji, anebo některou fázi přeskočí. Ukončený vztah však nemusí znamenat ukončení násilí.

Mezi osobami ohroženými, s kterými jsme komunikovaly, byla řada těch, které trpěly depresemi coby následkem prožitého domácího násilí. S depresemi samozřejmě může osoba ohrožená již do vztahu také přicházet. Ať už se s depresivními stavy osoba ohrožená potýkala před nebo až po prožití aktu násilí, mohly být tyto a další psychické obtíže velkou bariérou pro vyvázání se z násilného vztahu. Osoba ohrožená může trpět pocity zbytečnosti, bezmoci, bezvýchodnosti, výčitkami svědomí a může být pro ni obtížné uvěřit, že existuje východisko z domácího násilí (Kučerová, 2012: 43).

7.3.1 Počátek násilí ve vztahu

Velmi často je možno najít v příběhu osob ohrožených moment, kdy poprvé došlo k násilí ze strany osoby ohrožující. Není však výjimkou, že k násilí docházelo již od samého počátku vztahu, popřípadě, že se partner či partnerka chovala agresivně i vůči okolí. V těchto případech si osoby ohrožené nepřipouštěly možnost, že by agresivita či vulgárnost mohla být vztáhnuta i směrem k nim.

V jiných příbězích však bylo pro participantky nemožné takovýto bod najít, svou situaci začaly jako situaci domácího násilí vnímat a nazývat až od chvíle, kdy se s tímto pojmem buďto setkaly, popřípadě bylo zvnějšku takto označeno.

On první incident už nastal o svatební noci, že tam trošku víc popil a kamarádovi vysklil sklo v autě. Už to mě tenkrát mělo varovat. (participantka, 40 – 49 let, 2 děti, délka domácího násilí 23 let)

(…) *on věčně dostával po hubě, věčně se rval, věčně provokoval, ale mě se to netýkalo, tak jsem to tak ani nevnímala.* (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí cca 4 roky)

(…) *je pravda, že mě bylo 17, když jsem s ním začala chodit a už v tý době mi zlomil nos. Máma mi řekla, jestli se k němu vrátíš, tak už prostě ke mně nechoď.* (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 – 4 roky)

Participantky si obvykle pamatují moment, kdy se staly poprvé terčem fyzického útoku, popřípadě událost, po které se psychické násilí změnilo v násilí fyzické. Určit však takovýto moment v případě vztahů, v nichž se vyskytovalo psychické násilí, popřípadě těch, kde v počátcích bylo přítomno jen psychické násilí, je mnohem těžší. Odpovědět si na otázku, kdy mě můj partner poprvé ponížil, kdy mi poprvé zakázal jít ven se známými, rozklíčovat, kdy se jednalo o příkřejší prosbu a kdy již o přímý zákaz se zdá být mnohem méně snadné.

V tom roce 2003 už měl žárlivé scény, předtím samozřejmě, když jsem ho poznala už, jo tak. No, asi půl za půl roku, po půl roce jsem přišla do jiného stavu, jo, tak už nějaký žárlivý scény tam byly. Ale to tak jako bylo pro mě celkem nic, co by nemělo být, něco jako špatně. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 roky)

Mnoho žen si již od první násilného incidentu uvědomovalo, že se děje něco špatného, ačkoliv to třeba neuměly pojmenovat. Situaci však chtěly řešit s nadhledem – za viníka označily alkohol, stres. Někdy si však již od samého počátku celou věc vysvětlovaly tak, že je to jejich chyba – agresi způsobilo jejich nevhodné chování, provokování apod.

Ale prostě dřív jsem si říkala, jako že to se každýmu může stát, že se rozčílí, nebo takhle, jo, tak jsem to jako… Možná, i když je člověk zamilovanej, tak nevidí to, co by měl vidět, že, ze začátku. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí přibližně 2 roky)

Násilí se ve vztahu nemusí vyskytovat každý den, jeho intenzita může být různá – od každodenních útoků po incidenty objevující se jednou za rok. Vyhrocená období s vysokou mírou výskytu domácího násilí se mohou střídat s obdobími relativního klidu. Mluví se zde o tzv. cyklu násilí. Ten mívá různé na sebe navazu-

jící části (Vargová, Pokorná, Toufarová, 2008: 38-39). Některé participantky tak opakovaně věřily, že se již situace zlepší, že se partner skutečně polepší a dávaly mu další „poslední šanci".

A já jsem zvažovala, že to přijmu, tu práci. Protože… dceři vlastně v tý době bylo… kolik? 12, synovi bylo 5, že půjde do 1. třídy a já jsem říkala – to bych zvládla, nějak by se to prostě vyřešilo, že jo, dům byl postavený, dluhy jsme neměli, my jsme jako byli FAKT bez problémů. Musím říct, že to byla doba…to jsem říkala i na policii – to byla doba, kdy opravdu jsme byli šťastni. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 12 let)

Tak on v tý opilosti měl takový ty svý dny, kdy mě jako třeba ztloukl nebo tak, takže za těch 12 let jako jednou do roka prostě měl takovej exces. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 12 let)

7.3.2 Rozchod či rozvod jako spouštěč či příčina eskalace násilí

Některé z participantek se po dobu vztahu jednou či opakovaně odhodlaly k tomu, že ze vztahu odejdou. Toto sdělení však častokrát vedlo k eskalaci násilí či rozvoji psychického násilí v násilí fyzické, popřípadě započal ze strany nyní již bývalého partnera stalking. K zvýšené míře násilí často vede oznámení celé záležitosti příslušným orgánům – tedy po návštěvě pracovníků OSPOD, PČR apod. Pokud nedojde k vykázání, zůstávají oběti po oznámení odchodu v domácnosti často nadále i s partnerem – osoba ohrožená nemá mnoho možností, jak zajistit, aby odešla osoba ohrožující z domu. Sama však také nemá kam jít, řada participantek navíc již v té době měla děti. Často tak žádost o rozvod stáhly s tím, že očekávaly, že se situace zklidní, což se však většinou nestalo.

A když jsem podala žádost o rozvod a jemu to samozřejmě vždycky přišlo, že jsem podala žádost nebo přišla sociálka, tak se to prostě znásobilo. Znásobil se tlak, znásobilo se násilí, znásobily se nadávky, nenechal mě spát. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 24 let)

7.3.3 Opakované návraty

Část ohrožených osob vztah skutečně ukončila či podala žádost o rozvod a byla pevně rozhodnuta, že od násilné osoby odejde. Část z těch rozhodnutých se však k partnerovi ještě jednou či vícekrát vrátila. Nejčastějším důvodem návratu byla prostá zamilovanost a víra, že se partner tentokrát již skutečně napraví, ostatně návratu předcházela často ona zmíněná „fáze líbánek", kdy se k sobě oba partneři chovali hezky – dovolené, dárky apod..

Druhým nejčastějším důvodem pro návrat bylo zjištění těhotenství, ať už k sexuálnímu aktu došlo z jejich strany dobrovolně či nedobrovolně. V těchto chvílích hrály zásadní roli stereotypy a představy o rodině a domově, ve kterém by děti měly vyrůstat. Poměrně zjednodušeně bychom zde mohly participantky rozdělit do dvou kategorií. Pro tu první je těhotenství tzv. bodem zlomu, kdy se rozhodnou partnera opustit a dítě vychovávat raději samy. Kladou si otázku, co bude pro dítě nejlepší a zda je v pořádku, aby dítěti byl vzorem otec, který se chová násilně ke své partnerce. Pro druhou kategorii žen je těhotenství důvodem pro setrvání v násilném vztahu[67]. Kladou si odlišné otázky než ženy v první kategorii, v nichž jsou však do značné míry obsaženy jejich vlastní obavy, např. z reakce dětí – *Co když mi jednou děti vyčtou, že jsem jim sebrala otce?* Dalo by se to nazvat určitou falešnou nesobeckostí, kdy participantky samy tvrdí, že vše dělaly jen pro své dítě, v zájmu svého dítěte. Otázky, na které si však odpovídaly, obsahovaly jejich vlastní potřeby – nebýt osočena dítětem, naplnit svou představu o rodině *(Vždycky jsem chtěla mít velkou rodinu. Nikdy jsem se nechtěla rozvádět. Chtěla jsem, aby moje manželství bylo na celý život.)* Tyto ženy vytváří pomyslný domeček z karet, který dokáže mít navenek alespoň jakési tvary a základní atributy domečku, vevnitř je však prázdný a v zásadě nefunkční. Ženy navíc nezřídka věřily či doufaly, že dítě partnery změní, že s narozením dítěte jejich agrese poklesne či zmizí. To se však v námi sesbíraných příbězích stalo málokdy, narození dítěte spíš naopak bývalo katalyzátorem násilí. Část těchto žen pak byla značně překvapena, když zjistila, že jejich partner je naopak agresivní i vůči dítěti.

[67] S tímto zjištěním do jisté míry korespondují poznatky z výzkumu Bartošové, kdy respondentky, které plánovaly mateřství, zvažovaly především takové faktory jako je materiální a finanční zabezpečení, bydlení a správný věk, „částečně vhodný partner" (Bartošová, 2009: 154).

No ale v roce 2006, kdy jsem se měla rozvést, jsem čekala druhé dítě, já jsem přes to všechno svého manžela milovala, byl to můj životní partner, milovala jsem ho a to mi dodávalo sílu tohle všechno zvládnout a rodina ta byla na prvním místě pro mě, jo. Takže já tím, že jsem si ho vzala, že jsme měli dítě … já jsem si řekla. Rodina, pocházím z rodiny, kde rodiče jsou spolu, takhle by to mělo bejt. (participantka 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 roky)

Bil i našeho syna – například za to, že se malinko počůral na koberec – házel po něm hračky, jednou do něj drcnul tak moc, že spadl na kachličky; vždy říkal: „Když se synovi něco stane, přece by si mě neudala", „Děti z domu stejně jednou odejdou a my dva zůstaneme sami" – těšil se na to. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 5,5 let)

On, když se dostal do toho svého stavu, tak jemu bylo úplně jedno, jestli tam jsou anebo nejsou. Jednou mě…to mi zlomil nos zrovna. To byla ta menší malá, já jsem ji chovala v ruce a jenom jsem si říkala, když chovám to dítě, tak přece po mě nepůjde. Ani to nebyla překážka. Dostala jsem pěstí do obličeje. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 14 let)

Dalším důvodem k návratu je příslib ukončení závislosti partnera. Osobu ohroženou často „přemluvili" pracovníci institucí či rodiče – ať už partnerovi či vlastní. Většinou se jednalo o apel na tzv. tradiční hodnoty, představa rozvodu jako stigmatu[68], důvodem byla i tzv. dvojí tvář osoby ohrožující, kdy instituce ani lidé v okolí nevěřili, že by osoba ohrožující byla skutečně agresorem.

A seděli tam (na soudu) dámy, které mě přesvědčily o tom, že on je nejlepší člověk na světě, on tam ztropil scénu, že plakal a tak se jim ho zželelo, ze mě udělaly, vlastně mě to tak jako přišlo, nasadily mi psí hlavu, že vlastně já lžu, já jsem ta nejhorší, on je ten nejlepší, tak já jsem to vzdala a pak to dopadlo, jak to dopadlo. (participantka, seniorka, délka domácího násilí 30 let)

[68] Mnoho participantek se shodovalo na tom, bez ohledu na věk, že (především opakované) rozvody vnímají jako určité stigma. Což je zároveň v jistém rozporu se skutečností, že Česká republika patří v evropském měřítku mezi země s největší rozvodovostí - 47 % v roce 2010 (Vohlídalová In: Hašková (ed.) 2014: 85).

7.3.4 Exit strategie

Jedinci žijící dlouhodobě v násilném partnerství si často vytvářejí různé strategie, přičemž součástí těchto strategií je možnost budoucího ukončení vztahu, což může zahrnovat i vlastnění dostatečné zásoby důkazů vůči násilnému partnerovi. Zde je potřeba mít na paměti, že část participantek prožívala domácí násilí ještě v době před institutem vykázání, v době, kdy se o něm jako o problému příliš nemluvilo. Ani dnes však není ještě všem lidem známo, že se mohou někam obrátit o pomoc, že páchání domácího násilí není jen záležitosti partnerů. Řada participantek měla strach, že přijdou o děti, vždyť často žily několik let ve vztahu, kdy jim bylo systematicky tvrzeno, že jsou neschopné, hloupé, hysterické. Důvodem pro plánování dlouhodobější strategie však byl i strach o to, jak by po rozchodu uživily sebe a své děti. Pro muže pak byla důvodem strategie skutečnost, že měly malé děti, z nichž některé byly ještě kojeny, a oni nechtěli mít styk s dětmi stanovený jen v omezenou dobu.

Tyto strategie mají za následek, že osoby ohrožené po nějaký čas ještě setrvávají v násilném vztahu, systematicky se však připravují na jeho ukončení, postupně zajišťují potřebné kroky.

(…) *no a pak teda jsem si říkala, že to určitě hlásit na policii nebudu, tak v tý době to vykázání nebylo, ale chodila jsem k lékaři pro zprávy, protože pak nějak jsem přemýšlela o tom, že už bych se s ním rozvedla.* (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 roky)

Já jsem třeba manželovi řekla, že jsem sepsala závěť, to nebyla pravda. Ale on, jak mi vyhrožoval, že mě zabije, že prostě ten majetek, co mám zděděnej po rodičích, bude jeho, tak jsem mu řekla, že jsem sepsala závěť a jakmile nějakým násilím bud sprovozena ze světa, tak von nedostane vůbec nic. To ho hodně zarazilo. (participantka, 40 – 49 let, 2 děti, délka domácího násilí 24 let)

Já jsem si to potom i nahrávala, protože jsem vždycky měla strach, když už se měl vrátit, tak už jsem prostě měla nervy, co bude, no a potom jsem si to i nahrávala, jsem měla takovou malinkou kameru, ale jako obraz tam nebyl kvalitní, ale jakože zvukové záznamy tam byly, bylo tam slyšet prostě…. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí přibližně 2 roky)

7.3.5 Bariéry ukončení násilného vztahu

Podle Landenburgové se osoba ohrožená nachází ve dvou konfliktních realitách. V té první jsou zahrnuty kladné aspekty vztahu, falešné, ale podporované partnerem (popřípadě okolím), druhá realita obsahuje samotné násilí ze strany partnera, tuto realitu se však snaží osoba ohrožená pod vlivem první reality buďto nevidět nebo ji podceňuje. Dle Millsové pak osoba ohrožená prochází těmito fázemi: navázání vztahu – zvládání násilí – prožívání ztráty vlastního já – přehodnocení násilného vztahu – rekonstrukce „self". Pro ukončení násilného vztahu bývá rovněž důležitý poměr cena/užitek. Osoba ohrožená srovnává užitek či uspokojení, které jí plyne ze současné situace, a možný zisk, který by získala z alternativní situace. Výsledky srovnání jsou následně zařazeny do širšího kontextu a jsou zvažovány možnosti řešení (Vargová, Pokorná, Toufarová, 2008: 48 - 49).

V našem výzkumu jsme se pokusily identifikovat nejčastější překážky, které osobám ohroženým bránily ukončit vztah. Vypisujeme je zvlášť, ačkoliv i zde, obdobně jako u rizikových faktorů vztahu, platí, že se v naprosté většině vyskytuje více bariér, nikoliv jen jedna.

7.3.6 Syndrom týrané ženy

Syndrom týrané ženy může osvětlit, proč ženy z násilného vztahu neodcházejí. Termín pochází od psycholožky L. Walkerové a má čtyři základní charakteristiky: a) žena věří, že za násilí nese vinu ona, b) nedovede si představit, že by za násilí mohl být zodpovědný někdo jiný než ona, c) žena se bojí o svůj život a/nebo život svých dětí, d) žena má iracionální pocit, že násilník je všudypřítomný a vševědoucí (Vargová, Pokorná, Toufarová, 2008: 41). Všechny tyto čtyři aspekty jsou zároveň důvodem pro setrvání v násilném vztahu, my k nim ještě přidáváme další, které se ve výpovědích participantů objevovaly.

7.3.7 Společenské stereotypy jako bariéra odchodu

Osoby ohrožené potřebují k odchodu od násilného partnera překonat řadu společenských stereotypů a rovněž celé množství zvnitřněných stereotypních představ o tom, jak má manželství vypadat, jaká je role ženy, na kolik je partnerské násilí normou apod. Díky stereotypům ve společnosti i v sobě samých zažívají osoby ohrožené pocity studu, hanby, nechtějí sobě a už vůbec ne okolí přiznat, že se v jejich partnerství děje něco nepatřičného. Někdy se navíc stane, že pokud se už rozhodnou se svým trápením svěřit, je jim řečeno, že v každém vztahu je něco, popřípadě zažívají nedůvěru ze strany nejen příbuzných, ale i institucí. Právě z důvodu, že o tom, co se děje „za zavřenými dveřmi", s nikým dlouhou dobu nemluvily, může mít jejich okolí úplně jiný obrázek nejen o jejich vztahu, ale i o ohrožující osobě. Ta se totiž může venku chovat zcela jinak, než doma – mít „dvojí tvář". To je matoucí nejen pro osoby ohrožené, ale rovněž pro širší okolí, pro které se může jednat o milou, laskavou a bezkonfliktní osobu (Ševčík, Špatenková, 2011).

(...) *u cizích by se rozdal. Doma byl zlý, hrubý na děti.* (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 12 let)

Pro osoby ohrožené však může být celá řada stereotypů ohledně partnerství něčím, co berou za fakt. *Zkušenost „sexuálně" uspořádaného společenského řádu spolu s výslovnými připomínkami ze strany rodičů, profesorů i spolužáků – kteří všichni získali své principy vidění na základě podobné zkušenosti světa – vede dívky zkrátka k tomu, že si ve formě neuvědomovaných schémat vnímání a hodnocení osvojují principy dominantního vidění, takže jim sociální řád, takový jaký je, připadá normální, nebo dokonce přirozený* (Bourdieu 2000: 86). Ačkoliv se citace zmiňuje o ženách, jsme přesvědčeni, že obdobné faktory budou působit také na muže v domácím násilí, kteří společensky rovněž přicházejí o tvář, která jim je vštěpována prostřednictvím modelové představy správného, a tedy silného muže. Pro osoby ohrožené tak může být setrvávání v násilném vztahu sice vnitřně nepříjemné, velkou bariérou pro ukončení však pro ně může být přesvědčení, že takhle to asi musí/má být.

Mezi největší překážky v rámci stereotypů, tak patří tato přesvědčení:

a) domácí násilí je určité stigma,
b) rozvod je nepřijatelný, je to vždy špatné řešení (manželství je zvnějšku nezničitelné),
c) hlavní je zachovat rodinu,

d) domácí násilí se děje jen divným lidem, sociálně slabým a závislým,
e) domácí násilí se v nějaké formě vyskytuje ve všech vztazích.

Ačkoliv bývá domácí a partnerské násilí někdy vnímáno jako něco, co se prostě děje v určité podobě a míře všude, je to zároveň stále něco, o čem se nemluví – není to tedy zcela akceptovaná norma, že na ženu či muže může být nahlíženo jako na někoho, kdo to nezvládl, špatně si vybral, nedokáže svého partnera uspokojit či vychovat apod. Slovy jedné participantky – lidé si často myslí, že jste taky taková, když žijete s takovým mužem.

Člověk si připadá strašně špinavý. Je to taková hnusná náplast nebo… skvrna nebo jak to mám říct, člověk se stydí, že jo, protože říkám, oni do vás zasejí to, že máte pocit, že si za to můžete. I to jeho okolí vlastně říkalo, že by mě mlátilo taky. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 4 roky)

Velkou překážkou bývá představa rozvodu jako osobního selhání, jako něčeho, co by se nemělo dít, je to nemorální. Manželství je častokráte považováno za jakési nezničitelné absolutno, popřípadě je tu jasná hranice – jako manželka musím snést mnohé. Rozvod je však často vnitřně nepřijatelný, přičemž hlavní bariérou není jen představa instituce manželství jako něčeho nezničitelného, ale rovněž stud – stigma rozvedené ženy. Tento stud se zvyšuje úměrně s počtem nevydařených manželství (Co si o mě pomyslí, že už se podruhé rozvádím?).

(…) *v tu chvíli jsem ani já nemohla nic udělat – rozvedení jsme nebyli, on byl jeho otec.* (participantka, 40 – 49 let, 1 dítě, délka domácího násilí 4 roky)

(…) *teď tady budeme žít v tom domečku, protože prostě nepotřebujeme nikam chodit (s dětma), manžel mi v podstatě dával peníze, protože je nepotřeboval, měl movitou milenku tak a vůbec mu to nepřišlo jako nějak nenormální. Že za mnou přijde žejo, ty seš moje manželka, tak se spolu vyspíme. Jo, i když jsem to třeba prořvala. On dycky: „Jé, promiň" jako jo měl chvíle, jako že prostě věděl, že to samozřejmě špatně nesu, jo, ale prostě no: „Tak jsem tvůj manžel a prostě co by sis kde hledala jinýho, jako si vyhovujem jako jo, tak takhle to jako bude, že jo.* (participantka 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 roky)

Představa rozvodu jako něčeho špatného je úzce spojena s představou, že za všech okolností je nejdůležitější zachovat rodinu, děti přece potřebují matku a otce, děti s rozvedených rodin se nevyvíjí správně apod. Až mnohem později, v bodu zlomu, si některé participantky začaly pokládat otázku, zda je pro děti důležitější žít v celé rodině s násilím či zda je pro jejich vývoj lepší žít jen s jedním rodičem, ale bez výskytu násilí v rodině.

Já myslím, že máme vinu oba. I já, buď jsem měla odejít hned… jenomže, když jste vychována tak… jsem měla pocit, že bych jim vzala taťku…. Že by to jednou vyčetli. A jak bych to zvládla? Protože manžel vždycky říkal, že jeden bez druhého to nezvládneme. (participantka, 40 – 49, délka domácího násilí 20 let)

Mnoho stereotypů je spojeno s představou oběti – osoby ohrožené – jako jedince sociálně slabého, závislého a jinak „zvláštního". Do takto popsané kategorie se chce málokomu přidat. Osoby ohrožené se tak snaží samy sebe často dlouhé roky přesvědčit, že se nemůže jednat o domácí násilí, protože to se přeci lidem jako jim stát nemůže. Popřípadě odmítají přiznat před okolím, že by do takovéto kategorie mohly patřit, a tak se snaží navenek vše co nejlépe zamaskovat a udržet obraz ideální rodiny. Tato představa může být i překážkou pro řešení situace za pomocí institucí, protože sociální služby jsou vnímány jako instituce určené pro sociálně slabé a osoba ohrožená si přeci nechce připustit, že by ona mohla patřit mezi lidi, kteří potřebují rovněž využít sociálních služeb. Pro řadu osob ohrožených je tak důležité setkání s jinými osobami ohroženými v rámci skupinových setkání v Intervenčních centrech, kde zjišťují, že nejsou sami, nejsou ničím divné a že domácí násilí může zažít v podstatě každá osoba bez ohledu na věk, vzdělání a sociální zázemí.

Já jsem věděla, že tam jsou (na setkáních v IC) *opravdu středoškolačky, vysokoškolačky, normální ženský, hezký. Tak jsem si uvědomila, že asi nebudu takovej hlupák nebo tak nemožná, když se to stalo i těmhle ženským.* (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 14 let)

Velmi zásadní překážkou bývá představa domácího a partnerského násilí jako něčeho, co se prostě děje všude. Odchod od osoby ohrožující a započetí jiného vztahu tak situaci podle těchto participantek vůbec neřeší. V naprosté většině případů se jedná o osoby, které již jako děti vyrůstaly v rodině s výskytem domácího násilí, jejich sourozenci a nejbližší okolí rovněž nemají zcela harmonické vztahy a ani ony samy nemají žádnou zkušenost s nenásilným vztahem. Zásadní je, že tyto participantky i nadále v době realizace rozhovoru udržovaly vztah s osobou ohrožující, ačkoliv ta již byla vykázána. Nevidí důvod pro změnu statusu quo. Zajímavým faktem je, že skutečně řada participantek zažila určitou formu partnerského násilí již v předchozích vztazích, popřípadě již předchozí partner byl například alkoholik, narkoman, gambler, okradl je či opakovaně lhal. Je možné to vysvětlit tak, že jako jedinci se většinou chováme podle stále stejných, naučených vzorců: *V rámci individuální psychologie běžně pracujeme s předpokladem, že člověk vedený skrytým scénářem přenášeným z minulých životních zkušeností se opakovaně dostává do nežádoucích situací. Teprve odvaha zacho-*

vat se jinak vede ke korektivní zkušenosti, která snižuje dluh nahromaděných repeticí nezdravých vzorců. (Tóthová, 2011: 75)

Vlastně vám pořád je tlačeno do hlavy, že takhle je to všude. (…) *Ale to se děje všude, ale jenom ty vo tom musíš žvanit. Protože všude se to děje, ale nikdo o tom nemluví.* (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 24 let)

Nemůžu přeci vědět, že s tamtím by to bylo takhle, že jo… (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 roky)

7.3.8 Strach z partnera

Velkou bariérou pro ukončení násilného vztahu je strach:

a) strach z osoby ohrožující,
b) strach z odvety,
c) strach z toho, že osoba ohrožující ublíží nejbližšímu okolí osoby ohrožené,
d) strach osoby ohrožené, že přijde o děti. Tento strach je podpořen ponižováním se strany osoby ohrožující, kdy je osoba ohrožená označována za neschopnou, hloupou, hysterickou, neschopnou postarat se o děti a domácnost.

(…) *ty výhružky hodně. Že mi sebere děti. Toho jsem se bála nejvíc. To bylo furt – jak odejdeš, já tě prostě zabiju, já tě zlámu, ti seberu děti, v životě je neuvidíš.* (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 až 4 roky)

Čím déle osoby ohrožené ve vztahu zůstávaly, tím byly tyto obavy větší. Rostly rovněž úměrně tomu, kolikrát se oběti pokusily vztah ukončit či se osobě ohrožující postavily a jejich situaci to mnohonásobě zhoršilo. Opakovaná zkušenost s násilím osoby ohrožené v podstatě paralyzovala, popisovaly, že již nebyly schopné myslet samostatně, měly strach cokoliv udělat či říci, zcela přijaly obraz sebe sama takových, jak byly popisovány osobou ohrožující. Přijímají tedy obraz z „pokřiveného zrcadla", nevidí již samu sebe, vidí to, co o nich říká osoba ohrožující. Slovy Bourdie: *Takže sociální představa o aktérově těle – představa, s níž musí každý, a to nepochybně od raných let, počítat – vzniká aplikováním sociální taxonomie vycházející z téhož principu jako těla, na nějž je aplikována. Pohled tedy není jen univerzální a abstraktní síla* (…)*; je to síla symbolická, jejíž účinnost závisí na vztahu mezi postavením hledícího a postavením viděného a na tom, do jaké míry ten, kdo je viděn, zná a uznává schémata vnímání a hodnocení na něj přikládána.* (…) *Čím větší je disproporce mezi tělem sociálně požadovaným a praktickým vztahem k tělu vynucovaným pohledy a reakcemi*

druhých, tím je pravděpodobnější, že bude zkušenost těla provázet trapnost (přímo vzorová forma „tělesného odcizení"), stísněnosti, nesmělosti nebo studu. (…) *Tím, že mužská nadvláda dělá z žen symbolické předměty, jejichž bytí (esse) je bytím viděným (percipi), staví je do situace permanentní fyzické nejistoty, či spíše symbolické závislosti: žena existuje především skrze – a pro – pohled těch druhých, neboli jako přístupná, přitažlivá a disponibilní věc.* (Bourdieu, 2000: 60) V tomto případě však ženy – osoby ohrožené nepřijímají obraz nutnosti atraktivní ženy, ale obraz ženy, která má být vůbec ráda, že s ní chce někdo žít, že na ni chce někdo šáhnout. Její vlastní obraz je tak postupně deformován, až jej přijímá jako jediný možný a správný.

Já jsem prostě byla tak pod jeho vlivem, že já jsem se prostě bála udělat cokoliv, co by ho rozzuřilo. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 4 roky)

Příběh toho násilí vás donutí k tomu, že vy neexistujete, je jen ten, co vás týrá. Ten vás má v moci. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 6,5 let)

Po devíti letech si říkám, že jsem měla vydlabaný mozek, ale v danou chvíli máte mlhu, že nevnímáte okolí, ale ani… jen se bojíte. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 9 let)

No, já už jsem si totiž zvykla na… já už jsem věřila tomu, co on mi říká, že jsem teda hloupá, nemožná, nešikovná, že to zkrátka bez něj nezvládnu. To byl jeden strach. Takový ten existenční. A druhý strach, jak se na mě budou koukat ty lidi ostatní, kteří nevěděli, co se děje. Považovala jsem to jako za takové hrozné selhání. (participantka, 40 – 49 let, 2 děti, délka domácího násilí 14 let)

Já jsem se na sebe nemohla podívat do zrcadla, prostě jak jsem hrozná, teď jsem jako vlastně přistupovala k tomu, že jako můžu bejt ráda, že on je takovej krásnej, úspěšnej chlap, on tady se mnou je, protože já jsem teda ta úplně nemožná. A prostě takhle jsem s tím žila, nevěřila jsem si, bála jsem se dělat jakýkoliv rozhodnutí, úplně jsem prostě jako nežila." (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 17 let)

Strach rovněž roste s mírou izolace a s výší postavení osoby ohrožující. Osoba ohrožená tak nezřídka má představu, že žije v jakési pomyslné pavučině, přičemž všechna vlákna bedlivě střeží jejich partner – osoba ohrožující, za všechna vlákna dokáže hýbat, má přehled o každém kroku osoby ohrožené a ta tak nemá kam utéct.

Ačkoliv by se na první pohled mohlo jednat o neopodstatněné obavy, je potřeba mít na paměti, že řada osob ohrožených se opakovaně obrátila na pomoc institucí či okolí, tato aktivita se však nakonec obrátila vůči nim, anebo byl jejich problém bagatelizován. Setkaly jsme se tak i s příběhy, ve kterých byly

participantky přesvědčeny o tom, že jejich partner – osoba ohrožující má vazby se všemi institucemi, všude má známé a není tak možnost, jak pomoci. Jde často o důsledek opakovaného odmítnutí pomoci, nepochopení, o nekompetentnost konkrétních zaměstnanců institucí (PČR, OSPOD apod.). Jako příklad lze uvést příběh ženy, která bydlela přibližně dvacet minut tramvají od nejbližší policejní stanice a od jakýchkoliv úřadů. Ekonomicky i sociálně byla zcela izolována. Několikrát volala policii, ta partnera několikrát vykázala, ženě bylo sděleno, že musí dojet na stanici sepsat výpověď. Pro ženu však bylo naprosto nemožné někam dojet, jelikož bývalý partner byl stále poblíž, navíc ona sama nedisponovala žádnými penězi, ty měl jen partner. Ačkoliv na to opakovaně upozorňovala, nikdo ji nevyslyšel. Jelikož byly v rodině děti, rodinu opakovaně navštívily pracovnice OSPODu, které však neshledaly nic špatného. Žena je několikrát prosila, aby přijely odpoledne, bez oznámení, protože dopoledne je muž doma, ještě střízlivý a na jejich příchod samozřejmě připravený, ani zde však nebyla vyslyšena. Po několika letech došlo k rozvodu, muž ji však nadále pravidelně navštěvuje, za toto období s ním ještě několikrát otěhotněla. Muž má právo na styk s dětmi a pro ženu je tak těžké se s ním vůbec nevídat. Je přesvědčená, že její partner má známé na všech institucích a že tak neexistuje cesta, jak mu uniknout. Tato představa je podpořena reálnými bariérami, se kterými se žena setkala.

Zde je opět určitý prostor pro zlepšení praxe. Pracovnice OSPODu většinou svou návštěvu hlásí dopředu a do rodin docházejí v dopoledních hodinách. Osoba ohrožující bývá většinou přítomna při této návštěvě a nezřídka tak přebírá iniciativu, s pracovnicemi hovoří výhradně ona. V případech, kdy důležitou roli coby katalyzátor násilí hraje alkohol, je osoba ohrožená schopna být v dopoledních hodinách v den návštěvy OSPODu střízlivá.

Vlastně během běžných kontrol, ještě když jsme byli s partnerem, tak vlastně já v přítomnosti sociálky nemohla říct nic. Většinou mluvil partner a já jsem byla jakoby v ústraní. (žena, 18 – 29 let, délka domácího násilí 6 let)

Tak proč nepřišli v pět hodin večer? Proč si třeba neudělali ten čas, když jsou zpátky? Oni si dávají schůzku domluvenou, vždyť je to jasné, že je to nahrané, kdyby udělali přepadáka, tak by přesně viděli, jak to funguje. Víte, co myslím, jak to myslím? (žena, 40 – 49 let, délka domácího násilí přibližně 23 let)

(…) *to bylo rok, kdy k nám jezdila policie, to bylo hrozný, ještě jsem to tedy nějak snášela, protože on mi vyhrožoval, že mi zlomí nohy, že mi sebere děti, jak od něj odejdu, že mě dobije, že mě už nebude chtít nikdo a tohle.* (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 až 4 roky)

Za prvý to byl ten pocit, že on mi tvrdil, že mi nikdo neuvěří. Protože jsem nevěděla, kam se mám obrátit, aby mi někdo uvěřil. Za druhý, zcela určitě to je nějak strach, krok do neznáma, z tý velký změny. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 12 let)

Chtěla jsem pomoct, volala jsem policii, ale ta mi taky nepomohla. Potom už to bylo, že jsem se bála. Už jsem se bála. Byla jsem v nějaký bublině. Bylo období, že jsem se smířila s tím, že se z té bubliny nikdy nedostanu. Že prostě musím se naučit žít tak, abych alespoň z toho mála prostoru, co mi zbývá, alespoň něco měla pro sebe jakoby pěknýho. Ale nevěděla jsem kudy. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 24 let)

Poslední velkou bariérou zapříčiněnou strachem, jsou obavy z toho, co bude dál. Je potřeba mít na paměti, že pro jedince, kteří dlouhodobě žijí v násilném vztahu, se násilí stává jakousi normou, každodenní realitou, se kterou jsou naučení a zvyklí žít. Jsou přesvědčováni o tom, že sami nic nezvládnou, že samotní jsou k ničemu. Obava ze změny, z toho, co s sebou tato změna přinese, jsou často velmi silné. Jak píší autoři knihy Sociální konstrukce reality: *Sociální zásoba vědění rozlišuje realitu podle stupňů obeznámenosti. Poskytuje složité a podrobné informace o těch oblastech každodenního života, v nichž se musíme často pohybovat. O vzdálenějších oblastech nabízí mnohem obecnější a nepřesnější informace.* (Berger, Luckmann, 1999: 47).

Ačkoliv to může znít až neuvěřitelně, odchodem z násilného vztahu se osobě ohrožené de facto bortí celý její svět tak, jak jej doposud znala. Mnoho naučených vzorců a každodenních stereotypů se mění a osoby ohrožené jsou tak okolnostmi nuceny rekonstruovat svůj dosavadní svět. (Matoušek a kol., 2005).

7.3.9 „Tmavé brýle“ – popírání situace

Jak již bylo uvedeno, pro osobu ohroženou není často jednoduché si připustit, že žije v násilném vztahu. Vedle již zmíněných stereotypů je to také pocit zklamání, nedůvěry, šoku, kladení si otázky: „Proč já?“ Je potřeba nezapomínat, že na počátku vztahů (až na výjimky) byla většinou zamilovanost a u člověka, kterého milujeme, nečekáme, že nás bude bít, ponižovat, odepírat nám jídlo a spánek, bude k nám nedůvěřivý, bude nás omezovat či si vynucovat sex, znásilňovat apod.. Popření a vytěsnění tak mohou být rovněž považovány za extrémní formu vyhýbání, úniku coby jedné úrovně zvládacích (copingových) odpovědí na stres (Kliment, 2014: 62).

V prvé řadě osoby ohrožené zcela popírají, že by byly „obětí", vše nepříjemné vytěsňují z paměti, nevěří výhrůžkám (ačkoliv již třeba byly několikrát naplněny).

Nejde jen o zachování si tváře směrem k okolí, slovy Goffmanna *se účinkující stává svým vlastním obecenstvem; v jednom představení je účinkujícím i divákem.* (...) *Je třeba, aby takový jednotlivec ve své roli účinkujícího sám před sebou coby obecenstvem ukryl skutečnosti, které by mohli jeho výkon zdiskreditovat, ale které současně musí o svém výkonu vědět.* (Goffman, 1999: 84) (…) *vzal nůž a …. „Zabiju tě!" a takové* (…), *ale já myslím, že on kecá, že by nikdy nic neudělal* (…) *a nastříkal mi pepřák. Nemohla jsem dýchat, a když vám někdo léta říká, jak kdyby něco, že na vás vylije kyselinu, nebo vařící olej, to syn kolikrát šel vypnout pánvičku. ….* (participantka, 40 – 49, délka domácího násilí 20 let)

Dochází rovněž k bagatelizaci, srovnávání – *Není to přeci tak hrozné. Ostatní na tom jsou i hůř.* Osoby ohrožené se snaží hledat pozitiva vztahu *(Všechny peníze dal do domácnosti. Nikdy nepil.)*. Často, především v déle trvajících vztazích, se nejedná o naivitu, ale spíše o strategii, jak všechno to hrozné přežít – začít hledat pozitiva ve všem negativním, co se kolem osoby ohrožené děje. Součástí této strategie je také vytěsňování nepříjemného z paměti – *člověk si přeci vždycky pamatuje hlavně to hezké.*

(…) *nebylo to nic hrozného, ale už jenom, že mi dal facku, pěstí.* (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 roky)

Takže jsem mu napsala, že toho nelituju, že jsem si ho vzala, že jsem si ho vybrala jako manžela, jako otce svých dětí, naopak mi zůstávají v hlavě ty věci, který mě naučil, naučil mě vařit, jo. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 roky)

Chování osoby ohrožující je omlouváno, osoba ohrožená hledá racionální důvody pro násilné chování a vytváří si tak příběhy, ve kterých není násilí problémem, je důsledkem něčeho závažného, co osoba ohrožující řeší a neumí vyřešit jinak. Někdy je vina kladena celkově situaci v zemi a ve světě – úpadek morálky, velký stres, domácí násilí jako import ze zemí mimo Evropskou unii apod.

Hádky byly, ale nenapadl mě jen tak, vždycky musel mít popité. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 20 let)

Skončilo to tak, že mi rozbil hlavu. Ne úplně úmyslně… ale tím, jak jsem lítala, tak jsem nalítla na polici a rozsekla jsem si hlavu. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 16 let)

Vlastně to už jsem se vzbudila, ležela jsem v kaluži krve a on mi dával na hlavu utěrku mokrou a v tu chvíli, to bylo taky zajímavé, já jsem si říkala, aha ono je mu to asi líto. On mě tady teďka popleskává tím mokrým hadrem, on vlastně nebude tak zlý. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 14 let)

7.3.10 Institucionální bariéry

Osoby ohrožené, které situaci řešily ještě v době neexistence institutu vykázání a v době, kdy se o problematice domácího násilí tolik nemluvilo, odradila často velmi negativní zkušenost s policií a úředníky, kteří jejich problém bagatelizovali, apelovali často na to, že je potřeba problém vyřešit doma mezi sebou (tedy opět za zavřenými dveřmi). Po několika takovýchto zkušenostech již osoby ohrožené rezignovaly na řešení a v násilném vztahu ještě dlouhé roky zůstávaly.

Špatné zkušenosti s institucemi však mají některé participantky i nyní. Ačkoliv se celkově dá říci, že se práce jednotlivých pomáhajících a dalších profesí v této problematice dosti změnila a především zlepšila, stále se nacházejí tací, kteří ženu od řešení situace odrazují – například sdělením o stejně dlouho trvajícím procesu či dokonce sdělením, že s ohledem na postavení osoby ohrožující je více než pravděpodobné, že děti připadnou jí.

Ukazuje se tak potřeba odborných pracovníků, kteří se (kromě jiného) vyznají v tématu domácího násilí, nebagatelizují ho, jsou schopni přistupovat k osobám ohroženým tak, aby nedocházelo k jejich viktimizaci. Zároveň by pracovník měl být dostatečně připraven (po lidské i odborné stránce) pracovat s osobami ohroženými a přistupovat individuálně a citlivě ke každému případu zvlášť tak, aby slovy van der Laana nedošlo k dvěma systematickým chybám: a) nesprávně zasáhnout, b) nesprávně nezasáhnout (van der Laan, 1998).

Mezi institucionální bariéry patří rovněž bariéry legislativní – pokud chce osoba ohrožená skutečně ze vztahu odejít, musí opustit i společnou domácnost, což však bývá velmi problematické. Násilný partner je sice na nějakou dobu vykázán, i za tu nejdelší možnou dobu vykázání se však nestihne vyřešit majetkové vyrovnání a osoba ohrožující se tak může většinou vrátit domů. Osoba ohrožená tak velmi často řeší, kam jít, otázka je o to palčivější, pokud jsou v rodině již děti. Pro většinu žen je představa bydlení na azylovém domě spojená s představou sociálního dna a poměrně logicky dodávají, že ony přeci nic neprovedly, o bydlení vlastní vinou nepřišly a nechtějí, aby jejich děti musely po nějakou dobu chodit do školy s tím, že bydlí v „azyláku“. Tento fakt je velmi spojen se strachem ze stigmatizace.

Další překážkou jsou finance, což souvisí se zákonem o hmotné nouzi a zákonem o státní sociální podpoře. Pro ženu, která přijde o část rozpočtu, musí řešit nové bydlení a není ji ještě stanoveno výživné na děti, je tato situace velmi náročná. Finanční stránka je tak rovněž častým důvodem, proč ženy setrvávají v násilném vztahu, ve kterém jsou přítomny děti.

Jeden z policistů měl pocit, že jsem alkoholička nebo feťačka, tak se choval jako – co je za problém, proč jste tady v pyžamu a kolik jste toho vypila. Ten soucit se mi nedostal. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 6,5 let)

(…) *protože doba trvání těch soudů a toho vyšetřování určitě není krátká a myslím si, že hodně žen potom raději to stáhne, než aby měla trpět dál a vyčkávat, co zas bude.* (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 23 let)

Když jsem se obrátila tady na pomoc tady na jednu organizaci, asi je to taky o tom, na jakýho člověka narazíte, protože jsem narazila na paní, která viděla, že se bojím. Já jsem se bála. Já jsem to chtěla změnit, ale bála jsem se. A narazila jsem na paní, která mi řekla, že dokud se budu bát, tak ať tam nechodím. Že pokud nepřekonám strach, tak že to nemá smysl. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 24 let)

Já jsem ho měla strašně ráda, takže jsme šli do manželské poradny. Pán si vyslechl mě, pán si vyslechl manžela. A jediný co řek, že teďka bydlíme odděleně a jak to máme se sexem? A já jsem mu říkala, jako když bydlíme odděleně, nestýkáme se, tak prostě nijak. A von povídá, heleďte se, to je všechno přes postel. Prostě se všechno musí řešit tak, že musíte spolu spát. To bylo východisko. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 12 let)

V mnoha vztazích jsou to finance, ta žena musí trpět, protože peníze nejsou a chybí. (participantka, 50 – 59 let, délka domácího násilí 3 roky)

7.3.11 Sebeobviňování

Sebeobviňování, hledání příčiny násilného chování v sobě a ne v osobě ohrožující velmi úzce souvisí jak se stereotypy, tak s popíráním. Velku roli ovšem hraje rovněž samotná osoba ohrožující a její vysvětlování důvodů násilného chování. Osoba ohrožující někdy násilný incident popisuje jako nezbytný vzhledem k tomu, jak se osoba ohrožená chová či zachovala a své chování racionálně vysvětluje snahou pomoci osobě ohrožené (*Nechtěl jsem, aby jsi ponocovala, když kojíš malé dítě.*) Osoba ohrožená tak může postupně přijmout svůj obraz vytvořený partnerem jako osoby, která je natolik špatná a v mnoha věcech nemožná a nekompetentní, že si jednoduše bití zaslouží. Přijetí tohoto faktu může být rovněž důvodem, proč o násilí osoba ohrožená nemluví – nechce, aby i okolí vědělo, jak je špatná, natolik špatná, že si zaslouží bití.

Některé participantky násilný vztah popisovaly jako něco, čím byly viny především ony, protože pořád ječely, neposlouchaly, nebránily se apod. Objevují

se zde tedy i takové osoby ohrožené, které říkají, že jsou situací viny, protože neodešly a tím dovolily, aby násilí eskalovalo.

V každém případě platí, že pro osobu ohroženou je v tomto případě těžké představit si, že by za násilí mohl někdo jiný než ona, vnější vlivy, ani charakteristiky partnera si nepřipouští. Sebeobviňování už však odráží přijaté vzorce a požadavky vyžadované osobou ohrožující – *provokovala jsem, schválně jsem chodila ven atd.*

Zajímavé je, že v těchto výpovědích je násilí popisováno jako sice velmi nepříjemný, ale legitimní prvek, osoby ohrožené v podstatě připouští, že v některých případech (když je to oprávněné, když je to nutné k usměrnění druhého) je násilí povoleno, vyžadováno. Otázkou zůstává, nakolik se jedná o pozdější, tedy přijaté vysvětlení, které osobě ohrožené pomáhá pochopit a přežít situaci, a nakolik se jedná o více méně systémový prvek, kdy je násilí jako výchovný prostředek ve společnosti přijatelné.

Taky jsem dělala naschvály, schválně jsem třeba šla na kafe nebo tak… (participantka, 40 – 49, délka domácího násilí 20 let)

Já jsem si nemyslela, že jsem obětí domácího násilí, myslela jsem, že jsem obětí svého špatného života a můžu si za to sama. Nebo jsem si špatně vybrala partnera a nedávala jsem to do krabičky domácího násilí. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 6,5 let)

On to uměl tak dobře… on je mistr manipulace a vlastně do mě zasadil pocit viny, že kdybych nedělala tohle, tak se takovýhle věci nedějou. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 4 roky)

Nicméně jsem to vydržela a to je taky moje vina! Samozřejmě! Největší vinu na tom nesu, že jsem si to nechala líbit a že jsem to vydrželo, jo. (participantka, 30 – 39, délka domácího násilí 16 let)

To jsem tak špatná, že se ke mě musí takhle chovat? To nesmí nikdo vědět! Styděla jsem se za to. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 14 let)

Moje manželství bude teď trvat 13 let. A za těch 13 let jsem posouvala hranice normálnosti až k neúnosnosti. Protože jak doma pořád posloucháte o tom, že si zato můžete sama, protože jsem blbá, tlustá, nic neumím, tohleto… A vy to přijmete za svý. Takže jakoby ta prevence toho, aby to nedopadlo špatně…je strašně složitá v tom, že ta žena si hrozně pozdě uvědomí, že se něco špatnýho děje. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 12 let)

Já jsem dlouhou dobu se snažila to moc jako neventilovat. Protože jsem to brala spíš jako takový, že jsem nějak selhala, nebo nevím, jak to mám říct. Jako takový výčitky sama v sobě. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 1 až 2 roky)

7.3.12 Izolace

Možnost srovnávat, ptát se, mluvit, možnost získat jiný obrázek o situaci a náhled na ni – to vše je pro osobu ohroženou velmi důležité proto, aby dokázala svou situaci pojmenovat a aby mohla zjistit, jaké jsou způsoby řešení. Někdy jsou však osoby ohrožené doslova odstřihnuty od okolního světa – nemají přátele anebo se s nimi nesmí stýkat, nesmí se stýkat s rodinou anebo jen za přítomnosti osoby ohrožující, je na každém kroku kontrolována, osoba ohrožující ji doprovází z práce i do práce (pokud jí vůbec dovolí pracovat), nemá přístup k finančním prostředkům. Osoba ohrožující rozhoduje i o tom, co si osoba ohrožující nakoupí, nesmí telefonovat, její aktivity na internetu jsou pravidelně kontrolovány. Kromě toho, že pak osoba ohrožená může dospět rovněž do stavu, kdy osobu ohrožující vnímá jako všehoschopnou, ztrácí se rovněž postupně její schopnost objektivního posouzení situace. Díky nemožnosti pohybovat se bez osoby ohrožující, je pro osobu ohroženou nemožné zajít se někam poradit. Pro osobu ohroženou je v tomto případě vyřešení situace velmi složité, překážky jsou přitom postupem času a úměrně s délkou a mírou izolace čím dál tím vyšší.

Izolace přitom může být náhlá nebo postupná, do jisté míry dobrovolná nebo zcela nedobrovolná. Především v počáteční fázi zamilovanosti a v případě, kdy jeden z partnerů představuje pro druhého objekt dokonalého partnera, u něhož je téměř k nevíře, že si vybral právě osobu ohroženou, může dojít k dobrovolné izolaci, kdy se osoba ohrožená vzdá všech dřívějších přátel a známých, odstěhuje se za partnerem do nového města a/nebo omezí kontakty se svou rodinou. Kontakty s rodinou mohou být omezeny i proto, že osoba ohrožující nemá rodiče osoby ohrožené v lásce, odmítá za nimi jezdit a nevítá, pokud za nimi osoba ohrožená jezdí – ta v rámci zachování klidu své kontakty omezí na minimum.

Proto je, jak bude popsáno dále, pro osoby ohrožené vykázání velkou příležitostí, jak se na svou situaci podívat zvenčí, jak si promluvit s institucemi, v klidu svou situaci zhodnotit a promyslet následující možná řešení.

7.3.13 Neinformovanost, nedostupnost informací

Nedostatek informací však nemusí být způsoben jen izolací, může být také dán skutečností, že se o domácím násilí dlouho nemluvilo. Z výpovědí participantek vyplývá, že některé z nich informace sice již měly, některé z nich však netušily, kam se obrátit, jak situaci řešit. Tato skutečnost je přitom úzce provázána s nekompetentností některých pracovníků institucí, kteří nebyli schopni osobě ohrožené poskytnout informace o tom, kam se obrátit, jak je možné situaci řešit.

Nedostatek informací však rovněž úzce souvisí s neochotou či neschopností si situaci pojmenovat, pro některé osoby ohrožené tak bylo složité vyhledat pomoc. Až při setkání s institucemi, popřípadě díky tomu, že někdo známý situaci pojmenoval za ně, zjistily, že žijí v domácnosti s výskytem domácího násilí, že tato situace není běžná a že ji je možné řešit.

A kdybych věděla, že to jde takhle řešit rychle! (...) *Tak bych to možná asi řešila dřív.* (participantka, 30-39, délka domácího násilí 16 let)

Když jsem se v tom plácala, tak jsem nevěděla, že je ta Charita a Intervenční centrum pro domácí násilí. Nevěděla jsem, že je to možné nějak řešit, a proto jsem ráda, že jsem tady a dost mi pomohli. (participantka, 50 – 59 let, délka domácího násilí 4 roky, agresorem syn)

7.3.14 „Silná žena“

Ve společné zásobě vědění existují zásady pro správné vykonávání rolí, které jsou dostupné všem členům společnosti, nebo alespoň těm, kteří mohou být potenciálními aktéry daných rolí. Tato všeobecná dostupnost samotná je částí téže zásoby vědění. Nejenže jsou obecně známy zásady vykonávání role „X“, ale je také známo, že tyto zásady jsou známy. Z toho vyplývá, že každý předpokládaný aktér role „X“ může být činěn zodpovědným za dodržování těchto zásad, jež mohou být vštěpovány jako součást institucionální tradice a využity k posuzování všech aktérů a, z téhož důvodu, mohou sloužit jako kontrolní mechanismus. (Berger, Luckmann, 1999: 76).

Jak již bylo řečeno v podkapitole věnující se bariérám odchodu daných společenskými stereotypy, důvodem pro neukončení násilného vztahu může být řada zvnitřnělých představ o tom, jaké jsou role a povinnosti ženy a muže. Řada participantek dlouhodobě zůstávala v násilném vztahu kvůli jakési představě ženy, která mnohé zvládne. Rozvod a odchod by byl důkazem jejich slabosti,

důkazem že to ony manželství nezvládly. Díky této představě byly schopny snášet a zvládnout mnohé až do doby pomyslného přetečení poháru, popřípadě nervového zhroucení či jiných zdravotních komplikací.

„Silná žena" rovněž často věří, že pokud bude správnou ženou, násilného partnera změní, její láska, poslušnost a oddanost jej změní. Participantky někdy uvádějí, že tyto představy čerpaly z literatury, kde to byla nakonec žena, která zvítězila – muž se změnil, uznal, že ona jedná správně, obdivuje její loajalitu a to, že zvládla všechna životní příkoří, které jí sám způsobil.

Moje bylo, že jsem si řekla, že moje dobrota ho musí změnit. Přece když vidí, že se s ním neperu, že nenadávám, že ustupuji, tak jednou musí vidět, že blázen je on. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 6,5 let)

A já jsem byla odkojená touhle literaturou (Javořická – pozn.), *tak tam bylo tatínek karbaník, alkoholik a tyran a na smrtelné posteli vše odpuštěno. Pak jsem si říkala, proč utíkat, když můžeme být dva staroušková a budeme se mít rádi. Tak jsem říkala – neutíkat před problémem, ale spíš jsem couvala.* (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 9 let)

7.3.15 Obava ze ztráty statusu, ze ztráty společně vybudovaného

Jedním z důvodů pro setrvání z násilného vztahu je rovněž obava ze ztráty statusu (což úzce souvisí s finanční situací a zabezpečením). V těchto případech osoby ohrožené velmi pečlivě zvažují všechna pro a proti, přičemž nepřemýšlí jen nad sebou, ale i nad dětmi, které budou muset minimálně na nějaký čas rovněž slevit ze svých požadavků, nezřídka se budou muset s matkou odstěhovat do azylového domu či mnohem horších bytových podmínek, než ve kterém doposud žily apod. Blíže se chudobou žen se zkušeností s domácího násilí zbývá například A. Budinová (2012).

Rovněž je zde však přítomna neochota či lítost opustit společně vybudované. Zde jde jak o společnou domácnost, vzpomínky aj., ale i čistě ekonomické záležitosti – společné podnikání, společně postavený rodinný dům apod. V těchto případech se velmi často vyskytuje prvek určité nerovnosti již na začátku vztahu. Ačkoliv se jedná například o společně vybudovaný podnik či svépomoci postavený/zrekonstruovaný rodinný dům, jako majitel je uveden jen jeden z manželů – osoba ohrožující. Osoba ohrožená se tak do značné míry obává, že část její dlouhodobé práce připadne osobě ohrožené.

Nemusí se však jednat jen o lítost nad materiální ztrátou majetku, ale také o lítost nad investicemi do tohoto majetku vložených (energie, city, peníze). Společné podnikání či společně postavený dům může mít rovněž velkou symbolickou hodnotu – nemusí se tak jednat o strach ze ztráty daného objektu, ale ze ztráty toho, co tento objekt představoval (Špatenková a kol., 2004).

Ale to přece najde, to jsme vybudovali spolu a máme tady dítě a já nikam s ní nepůjdu, bychom živořily nebo to. (…) *Můžu se sbalit, odejít, nebudu mít nic. 16 let života pryč…* (participantka, 30-39, délka domácího násilí 16 let)

7.3.16 Zachování si tváře

Pro některé participantky bylo složité přiznat si, že jsou osobami ohroženými, oběťmi. Nezřídka šlo v tomto případě o osoby ohrožené, které si své partnery či partnerky – osoby ohrožující – vzaly i přes značnou nevoli rodiny a okolí. Bylo pro ně složité přiznat, že neměly pravdu, nechtěly „prohrát". A tak doslova bojovaly o zachování si své tváře, a to často i v případech, že rodina a okolí jasně říkalo a dávalo najevo, že ví o tom, co se „za zavřenými dveřmi" děje.

Osoby ohrožené v těchto případech nezřídka hrály pomyslné divadlo, vytvářely obraz spokojené ženy a matky a spokojené rodiny. Tato skutečnost byla prezentována i navenek při (sporadických) společných výletech. Případné narážky ze strany okolí na nepravdivost hraného, bývaly někdy vnímány jako závist, nechtěné zasahování do soukromé sféry apod. V některých případech se s hranou rolí osoby ohrožené částečně ztotožnily, své partnerství/manželství sice nepovažovaly za dokonalé, ale v partnerovi viděli skutečně někoho, kdo vše dělá jen pro rodinu. (Goffman, 1999)

Všichni, ne všichni, někdo vám řekne: „Jak spolu můžeme být?" Ale o co těm lidem jde? Vždyť manžel do hospody nechodil, všechno, co jsme našetřili tak na dovolenou. Buď jsme dávali do bytu, nebo na dovolenou. (participantka, 40 – 49 let, délka domácího násilí 20 let)

Tak já jsem ze začátku toho vztahu vlastně tím, že jsem si ho jakoby vybojovala. Nebo že jsem do toho šla strašně střemhlav. Tak jsem ani nechtěla, aby někdo něco věděl. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 12 let)

(…) *a já jsem chtěla dokázat, jak jsem proti všem, všichni měli pravdu, akorát já jsem si ji nechtěla přiznat a jsem si říkala, že to není možný, prostě z takovýho tichošlápka nemůže přece vevnitř být nějaká zrůda. Byla."* (participantka, seniorka, délka domácího násilí 30 let)

Pro některé ženy bylo těžké přiznat, co se děje, protože to považovaly za svou osobní prohru, cítily se za situaci vinny tím, že ji dopustily, že si takovéhoto partnera vybraly. Zvlášť silná byla tato bariéra u těch žen, které se ve své profesi s tématikou domácího násilí stýkaly, popřípadě pracovaly v pomáhajících profesích.

(…) *jak jsem říkala, já jsem pro mě, jsem selhala jako člověk a profesně taky.* (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 až 4 roky)

7.3.17 „Neviditelné" násilí

Ačkoliv někdy osoby ohrožené volají o pomoc, ta jim není poskytnuta, protože dle institucí se nic patologického neděje. Osoby ohrožující si někdy dobře uvědomují všechna rizika svého chování a tak si dávají pozor, aby jejich ataky nezanechávaly patrné stopy. V případě, kdy je zavolána policie, se dokáží velmi rychle uklidnit a situace tak vypadá, jako by osoba ohrožená byla jen hysterická a vše si vymýšlela. Osoby ohrožené to může postupně přivést k rezignaci, kdy získají pocit, že jim stejně nebude pomoženo. I v případě ukončených vztahů některé participantky popisují nedůvěru, se kterou se na institucích setkaly – domácí násilí nebylo nikdy prokázáno.

Sem patří rovněž vztahy, ve kterých se vyskytovalo převážně psychické násilí, které na osobě ohrožené nezanechává viditelné stopy. Ve většině námi zachycených příběhů se však psychické násilí dříve nebo později změnilo v násilí fyzické, popřípadě jedna forma násilí doplňovala od samého počátku druhou. K obdobným závěrům dochází autorky práce zaměřené na klientky organizace Acorus, z.ú. – fyzickému násilí velmi často předchází násilí psychické, popřípadě se obě varianty vyskytují současně po celou dobu průběhu domácího násilí. Ve vztahu, kde se vyskytuje „pouze" psychické násilí, pak mohou osoby ohrožené zůstávat déle než ve vztahu s výskytem fyzického násilí. Důvodem může být jistá míra bagatelizace projevů psychického násilí a rovněž skutečnost, že dopady této formy domácího násilí nebývají na osobě ohrožené tolik patrné (ačkoliv blízké osoby, pokud jsou s osobou ohroženou v kontaktu, mohou zaznamenat třeba určitou změnu v chování, projevech na veřejnosti či v poklesu četnosti návštěv u rodinných příslušníků apod.); (Barvíková, Paloncyová, 2016: 35).

Jenomže on mě třeba uhodil, jenomže já jsem nešla hned k doktorovi. To byla právě chyba. Vy musíte hned k doktorovi, nahlásit to, prostě mít nějakej ten papír, že jste byla u doktora. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 až 4 roky)

7.3.18 Zamilovanost, pouto

Důvodem pro setrvání v násilném vztahu je samozřejmě také zamilovanost a jakési pouto, které osobu ohroženou pojí s osobou ohrožující – společné zážitky, pěkné chvíle, které spolu prožili, vzpomínky na období zamilovanosti. V těchto příbězích se nejčastěji objevují pochyby o tom, zda odchod byl řešením. Některé participantky i nyní cítí k partnerovi náklonnost a přáli by si, aby jim místo rozchodu někdo řekl, jak spolu žít, aby zde byl někdo, kdo partnerovi pomůže zvládat agresi. Zde je na místě si připomenout, že s osobou ohrožující se v České republice zatím příliš aktivně nepracuje, v řadě krajů nemá osoba ohrožující možnost pracovat se svou sníženou sebekontrolou[69].

Zároveň je potřeba mít na paměti, že řada participantek žila v násilném vztahu několik let a tato domácnost, sice násilná, pro ně tvořila místo, kde prožily velkou část života a ke kterému měly logicky poměrně pevné vazby.

S domácím násilím bývá někdy spojován rovněž Stockholmský syndrom (např. Cimrmannová, 2013) a je tak otázkou, nakolik je neschopnost odpoutat se dána jím a na kolik se jedná o skutečně subjektivně pociťovanou zamilovanost, náklonnost k partnerovi či partnerce, která je zároveň osobou ohrožující (přičemž je logické, že to bude případ od případu jiné dle míry, formy a délky domácího násilí).

Bylo tam pouto, nechtělo se mi, moc se mi nechtělo odcházet. Protože jsem ho znala, byl to přece můj život. Když jsem se měla balit, neměla jsem sílu. Když jsem zavolala taťkovi, tak to opadlo a v noci jsem se vzbudila a zase – nikam nechoď. Bylo mi tak divně. (participantka, 40-49, délka domácího násilí 20 let)

No já si myslím, že by ten OSPOD měl spíš těm rodinám pomáhat jako, ne jako vylučovat od sebe jako, nevím, nebo spíš poradit a my jsme nevěděli, co s tím máme dělat jako vůbec. Ani já ani on, takže jsme se bloudili k psychiatrům, A. (osoba ohrožující) *se nechal i zavřít do „X“* (psychiatrické zařízení) *dvakrát, protože už jsme jako nevěděli co, říkám, už musíš odejít a bylo to takový blbý no a nikdo nám nepomoh.* (participantka, 18 – 29 let, délka domácího násilí 5 let)

[69] Ačkoliv i v tomto směru se situace v ČR zlepšuje – tématu se věnuje a podporu při zvládání agrese nabízí například Liga otevřených mužů, Krizové centrum pro rodinu a děti v Českých Budějovicích, Spondea a Persefona v Brně, Diakonie českobratrské církve evangelické v Praze.

7.3.19 Lítost

Velmi ojediněle se jako bariéra odchodu objevuje lítost vůči partnerovi, která je dána především zdravotním stavem partnera. Osoba ohrožená má v tu chvíli pocit, že by neměla osobu ohrožující opouštět ve chvíli, kdy ji potřebuje. Někdy k tomuto rozhodnutí napomůže rovněž nátlak okolí.

Mi radili lidi: „Odejdi od něj." Protože to, jenomže on měl pak úraz, tak zase: „Vrať se k němu!" No já jsem se k němu vrátila. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 3 až 4 roky)

7.4 Odborná pomoc

Odborná pomoc představuje nesmírnou podporu pro osoby ohrožené domácím násilím v případě, že je jim poskytnuta kvalitně. Reprezentuje prostor, kde může osoba ohrožená obrazně řečeno svalit tíhu domácího násilí ze sebe pryč.

Zásadní roli v řešení domácího násilí dle sesbíraných interview hrají:

a) Institut vykázání Policie ČR (viz Zákon č. 273/2008 Sb. ze dne 17. července 2008 o Policii České republiky, Hlava VII)
b) Intervenční centrum
c) OSPOD.

Institut vykázání realizovaný Policií ČR získával u osob ohrožených domácím násilím kladné reakce v nekomplikovaných případech, kdy osoba ohrožující nevyužívala svého manipulativního jednání a nepokoušela se osobu ohroženou kontaktovat a manipulovat s cílem udržení jejich vztahu (v době trvání institutu vykázání se musí osoba ohrožující zdržet kontaktu s osobou ohroženou). Desetidenní dobu vykázání využívaly osoby ohrožené k řešení své situace, otázkou však zůstávalo, co se stane po uplynutí doby institutu vykázání. Takový problém řešily osoby ohrožené, které zůstávaly v bytě/domě, který obývaly společně s osobou ohrožující. Výsledky řešení vycházely z individuálního přístupu k jednotlivým případům.

Další pomoc pro osoby ohrožené domácím násilím představují intervenční centra, která byla v rozhovorech s osobami ohroženými oceňována za svou všestrannost. Pracovníci center jsou schopni nabídnout osobám ohroženým akutní pomoc, kterou v danou chvíli hledají, a poskytují jim návod na řešení jejich ne-

lehké životní situace. Pozitivní stránka intervenčních center vychází rovněž z jejich schopnosti ukotvit a pojmenovat prožívanou situaci osob ohrožených domácím násilím. Díky „slovníku pojmů" jsou následně schopny interpretovat své prožité zkušenosti v dikci domácího násilí. Zároveň to klade velký důraz na profesionalitu odborných pracovníků podílejících se na řešení a pomoci osobám ohroženým domácím násilím. Na následné ukázce je vidět míra vlivu na další prožívání a pokračování řešení domácího násilí u osob ohrožených domácím násilím:

Já si spíš myslím, že tam je nějakej strach, blokace, prostě psychickej blok. Jako to nám řekla psycholožka. (participantka, 30 – 39 let, délka domácího násilí 17 let)

Poskytnutí emocionální a psychologické podpory patří taktéž mezi kladné stránky intervenčního centra. Navíc pomáhá s orientací v systému sociálních služeb prostřednictvím sociálního a právního poradenství. Často byla bývalými osobami ohroženými domácím násilím kladně reflektována pomoc s vypracováním písemného návrhu na vydání předběžného opatření na ochranu před domácím násilím k soudu. Intervenční centrum může navíc fungovat jako zprostředkovatel dalších služeb. Osobám ohroženým domácím násilím pomáhá v hledání azylového ubytování, lékaře, psychiatra, advokáta nebo rodinného poradenství.

Role OSPODu nebyla zmiňována ve všech zkoumaných případech kvalitativního výzkumu. Důvodem je existence případů, které mají hladší průběh řešení než jiné. Příčiny ovlivňující komplikovanou domluvu mezi osobou ohrožující a ohroženou:

a) manipulativní jednání osoby ohrožující k osobě ohrožené, k dětem, okolí osoby ohrožené, k odborným pracovníkům zabývajících se řešením domácího násilí (Policie ČR, sociální pracovníci, lékaři, psychologové apod.),
b) péče o dítě/děti,
c) majetkové vypořádání obou partnerů.

Každá institucionální pomoc musí brát v úvahu různé úhly pohledu na domácí násilí v konkrétních případech:

a) Intervenční centrum – pohled osoby ohrožené,
b) PČR – pohled osoby ohrožené a osoby ohrožující, nutné důkazy (bariéry v případě latentní formy domácího násilí),
c) OSPOD – pohled osoby ohrožené, osoby ohrožující a dětí, objektivní pohled – šetření, komunikace s aktéry.

Z výše zmíněných různých úhlů pohledu, které by měly být dodržovány jednotlivými odborníky, vyplývá riziko v podobě lidského faktoru. Znamená to, že tak jako osoby ohrožené nebo ohrožující, i odborní pracovníci prošli socializací v určitém sociálním prostředí a mohou mít bagatelizující pohled na problematiku domácího násilí i v případě, že pracují v institucích, jejichž hlavní nebo dílčí činností je pomoc osobám ohroženým domácím násilím. Vysoká míra profesionality odborných pracovníků tak slouží jako kvalitní pomoc osobám ohrožených při řešení domácího násilí.

V situacích, kdy se míra profesionality odborných pracovníků drží na nízké úrovni, dochází k sekundární viktimizaci osob ohrožených a může působit jako bariéra v řešení domácího násilí.

Domácí násilí je zdrojem traumatické zkušenosti nejen pro osoby ohrožené domácím násilím, ale pro celé jejich okolí, respektive rodinu. Problematika se dotýká i dětí žijících v prostředí ovlivněného domácím násilím a osob ohrožujících. V intervenčních centrech funguje terapie pro osoby ohrožené domácím násilím, které mohou navštěvovat pouze omezenou dobu. Ze strany osob ohrožených je poptávka po kvalitních psycholozích či psychiatrech, kterých je omezené množství a na sezení s nimi je dlouhá čekací lhůta. Terapie traumatické zkušenosti má procesuální charakter, který je ovlivňován časem, a nelze ji vyřešit během několika pár setkání s odborníkem. Zároveň nelze pracovat pouze s osobou ohroženou, neboť domácí násilí má mnohem širší důsledky, než se kterými se v současné době pracuje. V intervenčních centrech navíc existuje možnost skupinové terapie, která je velmi náročná na vedení. V proběhlých rozhovorech byly patrné snahy zjednodušovat své prožité události ze strany osob ohrožených domácím násilím v závislosti na seznámení se s ostatními případy domácího násilí. Riziko takové bagatelizace vlastního příběhu může mít následky v podceňování terapie, případně k vrácení osoby ohrožené k osobě ohrožující („ostatní to měli horší než já“).

7.5 Závěr

V kvalitativní části výzkumu jsme se zaměřily na to, jak zkušenost s domácím násilím popisují samy osoby ohrožené. Představily jsme tři klíčové momenty inspirativní pro práci s osobami ohroženými: tzv. bod zlomu, který je významným okamžikem akceptace situace a rozhodnutí ohrožených osob, dále překážky při rozhodování o odchodu či ukončení nepříznivé situace a nakonec pojetí odborné pomoci, která je v daný moment k dispozici.

Důležitým momentem ve výpovědích komunikačních partnerů byl tzv. bod zlomu, tedy situace, kdy se osoby ohrožené rozhodnou ze vztahu, který již začnou pokládat za nepřijatelný, odejít či svou situaci nějak řešit. V tomto momentu je nezbytné, aby osoba ohrožená byla sama ochotna a nakloněna k tomu odejít (což však nutně nemusí znamenat, že nedojde k opětovnému návratu). Identifikovaly jsme několik zásadních momentů, které vedou k bodu zlomu: změna chování osoby ohrožující, nedostatek sil pro setrvání ve vztahu s osobou ohrožující ze strany osoby ohrožené, „střet s normalitou", násilí či eskalace násilí vůči dětem, zásah dětí, těhotenství, fyzický útok ohrožující život.

Jedním z častých mýtů o domácím násilí je ten, že kdyby osobě ohrožené skutečně chování osoby ohrožující vadilo, mohla by přeci odejít. Proto jsme se zaměřily rovněž na bariéry – vnitřní i vnější, které osobám ohroženým brání v ukončení vztahu s výskytem domácího násilí. V prvopočátku osoba ohrožená velmi často nevěří či nechce věřit tomu, že by mohla žít v domácím násilí – chování osoby ohrožující se tak může snažit omlouvat, hledá pro ně logické vysvětlení, popřípadě hledá chyby v sobě a ve svém chování. Důležitým faktorem je rovněž strach, který roste úměrně délce žití v situaci domácího násilí a míra izolace, včetně izolace ekonomické. Silnou bariérou je taktéž tlak ze strany nejbližšího okolí, popřípadě zvnitřněné představy o rodině a roli ženy/muže, velkou roli hrají i mýty o domácím násilí *(děje se to jen sociálně slabým*). Neméně velkou bariérou je pak neochota přijít o společně vybudované zázemí či nekompetentnost některých pracovníků institucí, jako je PČR, OSPOD, manželská poradna apod.

Našimi komunikačními partnery byly osoby, které měly zkušenost s podporou intervenčního centra, zároveň se však setkaly i se zástupci dalších institucí především PČR/MP a OSPOD. Intervenční centra měla zcela nezastupitelnou roli při pojmenování situace, osobám ohroženým pomáhala svou zkušenost uchopit a vypořádat se s ní. Kromě toho poskytovala i podporu při řešení administrativních záležitostí. Přístup dalších institucí však mohl být jednou z ba-

riér odchodu, zde se však povětšinou jedná o nekompetentnost konkrétních pracovníků a pracovnic. Rozhodně by bylo přínosné mít specialisty na domácí násilí, kteří v akutních případech budou schopni s osobou ohroženou pracovat bez sekundární viktimizace. Každý pracovník by však měl mít základní povědomí o problematice, aby mohl osobě ohrožené nabídnout vhodnou formu podpory. Je potřeba klást důraz na diskrétnost, dodržování etických pravidel a na způsob komunikace a práce s příběhem osoby ohrožené (osoba ohrožená si vyprávěním znovu prožívá celý svůj příběh, řadu situací již vidí v nové perspektivě, nemusí být vždy schopna dodržovat časovou posloupnost, může pro ni být problematické zacházet do podrobností či pojmenovávat slovy konkrétní činy apod.). Kromě jiného je potřeba podpořit osobu ohroženou při hledání vhodného postupu, jak reagovat na konfliktní situace – nebát se jich, nepřijímat automaticky zodpovědnost za "špatnou náladu" druhých, naučit se najít hranice, kdy je konflikt již mimo možnosti individuálního řešení apod. Nezbytné je postupné zplnomocňování (empowerment) osob ohrožených a zabránění tomu, aby se pracovník či pracovnice stali další absolutní autoritou.

Ačkoliv prvotním záměrem bylo hovořit s osobami, u nichž došlo k ukončení domácího násilí, podařilo se tento naplnit jen částečně. U části osob ohrožených pokračovalo násilí nadále, jen jiným způsobem. Některé osoby ohrožené se obávaly toho, co nastane po propuštění osoby ohrožující z výkonu trestu. Kromě vyřizování množství administrativních záležitostí spojených s hledáním bydlení a zajištěním finanční stránky, se pak celá řada osob ohrožených potýkala s psychickými a fyzickými následky života v domácím násilí.

LITERATURA

BARTOŠOVÁ, M. Ženy po třicítce [příklad specifických reprodukčních strategií a jejich zdroj]. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2009, roč. 45, č. 1.

BARVÍKOVÁ, J., PALONCYOVÁ, J. *Děti, rodiče a domácí násilí. Výzkum klientely Acorusu, z.ú.* Praha: Výzkumný ústav práce a sociální věcí, v.v.i., [online]. 2016. [1. 9. 2016]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_413.pdf.

BEDNÁŘOVÁ, Z., MACKOVÁ, K., PROKEŠOVÁ, H. *Problematika domácího násilí: Studijní materiál pro pracovnice a pracovníky orgánů sociálně právní ochrany dětí.* Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006.

BERGER, P. L., LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologie vědění.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.

BÍLÝ KRUH BEZPEČÍ. *Domácí násilí. Přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích. Studie.* Praha: Bílý kruh bezpečí, 2002.

BJÖRKENHEIM, J. A. Social Work Perspective on the Biographical Research Interview with Natalia. *Qualitative Sociology Review*, 2014, roč. 10, č. 1, s. 104–115.

BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů.* Praha: Karolinum, 2000.

BUDINOVÁ, A. *Rizika chudoby žen postižených domácím násilím a jejich dětí.* Praha: proFem, o.p.s., 2012.

BURIÁNEK, J., KOVAŘÍK, J., ZIMMELOVÁ, P. *Domácí násilí - násilí na mužích a seniorech.* Praha, Kroměříž: Triton, 2006.

BURIÁNEK, J., PIKÁLKOVÁ, S., PODANÁ, Z. *Abused, Battered, or Stalked. Violence in Intimate Partner Relations Gendered.* Prague: Charles University in Prague, 2015.

BURIÁNEK, J., PIKÁLKOVÁ, S., PODANÁ, Z. *Násilí na mužích: sonda do zákoutí partnerských vztahů.* Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2014.

CIMRMANNOVÁ, T. *Krize a význam pomáhajících prvního kontaktu. Aplikace v kontextu rodinného násilí.* Praha: Karolinum, 2013.

CRESWELL, J. W. *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches.* Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2014.

ČECHOVÁ, M., ČECHOVÁ, J., HOŘÍNKOVÁ, A., MRÁZKOVÁ, Z. *Bílá místa v péči o oběti domácího násilí. Analýza systému pomoci obětem domácího násilí s výstupy monitoringu domácího násilí v Jihomoravském kraji,* [online].

Datum neuvedeno. [20. 2. 2016]. Dostupné z: www.persefona.cz/source/pdf/analyza_bila_mista.pdf.

ČÍRTKOVÁ, L. Domácí násilí: fakta a paradoxy. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2006, č. 2, s. 54–67.

ČÍRTKOVÁ, L. *Moderní psychologie pro právníky. Domácí násilí, stalking, predikce násilí.* Praha: Grada, 2008.

ČÍRTKOVÁ, L., MACHÁČKOVÁ, R., VITOUŠOVÁ, M. *Domácí násilí: přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích: studie.* Praha: Bílý kruh bezpečí, Grada, 2002.

ČÍRTKOVÁ, L. Násilí v intimních vztazích neboli partnerské vraždy. *Právo a rodina,* 5/2010, s. 5–11.

Domácí násilí II. Shrnutí základních výsledků reprezentativního výzkumu pro občanské sdružení Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR a.s. STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR, [online]. 2006. [20. 2. 2016]. Dostupné z: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/1145_860.pdf.

DUNOVSKÝ, J. DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě.* Praha: Grada, 1995.

DURDÍK, T. *Domácí násilí a jiné formy týrání páchaného na starších osobách v soudobé české společnosti z pohledu trestního práva.* Praha: Život 90, [online]. 2013. [3. 6. 2016]. Dostupné z: http://www.zivot90.cz/uploads/document/526.pdf.

FELSON, R. B., MESSNER, S. F., HOSKIN, A. W., DEANE, G. Reasons for reporting and not reporting domestic violence to the police. *Criminology*, 2002, č. 3, s. 617–647.

GOFFMAN, E. *Všichni hrajeme jen divadlo. Sebeprezentace v každodenním životě.* Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999.

HUŇKOVÁ, M., VOŇKOVÁ, J. et al. *Domácí násilí v českém právu z pohledu žen.* Praha: proFem, 2004.

KLIMENT, P. *Zvládací (copingové) odpovědi v pomáhajících profesích.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.

KOSAŘOVÁ, J. *Přehled problémů v oblasti prevence a poskytování pomoci v oblasti domácího násilí a syndromu týrání a zanedbávání (EAN) páchaného na seniorech s dopadem na sociální a zdravotní oblast.* Praha: Život 90, [online]. Bez uvedení data. [3. 6. 2016]. Dostupné z: http://www.zivot90.cz/uploads/document/525.pdf.

KOUTNÁ KOSTÍNKOVÁ, J., ČERMÁK, I. Interpretativní fenomenologická analýza. In ŘIHÁČEK, T., ČERMÁK, I., HYTYCH, R. *Kvalitativní analýza textu: čtyři přístupy.* Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 9–43.

KUČEROVÁ, E. Psychiatrický pacient: oběť i útočník. In *Posttraumatická stresová porucha v kontextu domácího násilí.* Praha: Centrum sociálních služeb Praha, [online]. 2012. [1. 9. 2016]. Dostupné z: www.intervencnicentrum.cz/images/knihy/Postraumaticka_stresova_porucha_v_kontextu_DN_2012.pdf.

KUNC, K. a kol. *Ekonomické dopady domácího násilí v ČR.* Praha: proFem, o. p. s., 2012.

LAAN, G. *Otázky legitimace sociální práce: pomoc není zboží.* Ostrava, Boskovice: Zdravotně sociální fakulta OU v Ostravě a nakladatelství Albert, 1998.

MAREŠ, J. *Posttraumatický rozvoj člověka.* Praha: Grada, 2012.

MAREŠ, P., RABUŠIC, L., SOUKUP, P. *Analýza sociálněvědních dat (nejen) v SPSS.* Brno: Masarykova univerzita, 2015.

MARVÁNOVÁ-VARGOVÁ, B., POKORNÁ, D., TOUFAROVÁ, M. *Partnerské násilí.* Praha: Linde, 2008.

MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi.* Praha: Portál, 2005.

Metodické doporučení MPSV č. 3/2010 k postupu orgánů sociálně-právní ochrany dětí v případech domácího násilí. Praha: MPSV. [cit. 2016-03-02] Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/9466/metodika_3.pdf.

MIHOLOVÁ HOKR, P., ONDRUŠKOVÁ, J., DOHNAL, D. *Ekonomické dopady domácího násilí v oblasti zdraví.* Praha: proFem, 2016.

PIKÁLKOVÁ, S. (ed.). *Mezinárodní výzkum násilí na ženách - Česká republika/2003: příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině.* Praha: Sociologické studie, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2004.

PIKÁLKOVÁ, S., PODANÁ, Z., BURIÁNEK, J. *Ženy jako oběti domácího násilí: sociologická perspektiva.* Praha: Sociologické nakladatelství, 2015.

Přehled počtu vykázání Policií ČR dle krajů v roce 2015, [online]. 2016. [22. 2. 2016]. Dostupné z: http://www.domacinasili.cz/statistiky/

Reprezentativní výzkum 2001 – STEM, [online]. 2001. [22. 2. 2016]. Dostupné z: http://www.domacinasili.cz/statistiky/reprezentativni-vyzkum-2001-stem/.

Reprezentativní výzkum 2006 – STEM. [online]. 2006. [22. 2. 2016]. Dostupné z: http://www.domacinasili.cz/statistiky/reprezentativni-vyzkum-2006-stem/.

Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2014, [online]. 2015. [22. 2. 2016]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/cs/7260.

SVOBODA, M. Biografická metoda v antropologii. *Přehledové studie*, [online]. Plzeň, 2007, (07), 11. [28. 4. 2016]. Dostupné z: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/147_147_michal_svoboda_biograficka_metoda_v_antropologii.pdf.

ŠEVČÍK, D., ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Domácí násilí: kontext, dynamika, intervence.* Praha: Portál, 2011.

ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krizová intervence pro praxi.* Praha: Grada, 2004.

TÓTHOVÁ, J. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny. Transgenerační přenos vzorců rodinného traumatu a zdroje jeho uzdravení.* Praha: Portál, 2011.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese.* Praha: Portál, 2008.

VANÍČKOVÁ, E., HADJ-MOUSSOVÁ, Z., PROVAZNÍKOVÁ, H. *Násilí v rodině: Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte.* Praha: Karolinum, 1995.

VARGOVÁ, B., POKORNÁ, D., TOUFAROVÁ, M. *Partnerské násilí.* Praha: Linde, 2008.

VARGOVÁ, B., VAVROŇOVÁ, M. *Od dobrého úmyslu k dobré spolupráci. Manuál pro efektivní interdisciplinární spolupráci v případech domácího násilí.* Praha: Rosa, 2006.

VOHLÍDALOVÁ, M. Partnerství a vybrané partnerské tranzice. In HAŠKOVÁ, H. (ed.) *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti.* Praha: Slon v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014.

VOŇKOVÁ, J., OPLATEK D. *Vraždy v kontextu domácího násilí.* Praha: proFem, o.p.s., 2015.

WALKER, L. E. *Battered Woman.* New York: Harper & Row, 1979.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník

MEDAILONKY AUTORŮ

Mgr. **Blanka Kissová** vystudovala sociální antropologii na Univerzitě Pardubice a v současnosti působí jako výzkumná pracovnice ve společnosti SocioFactor. Zabývá se tématy domácího násilí a problematikou sociálního vyloučení.

PhDr. **Eva Klimentová**, Ph.D. působí jako odborná asistentka na Katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Věnuje se sociální práci s klienty ohroženými sociálním vyloučením, teoriím a metodám sociální práce a vzdělávání sociálních pracovníků.

Mgr. **Romana Lukášová** vystudovala obor Kulturní antropologie a sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. V současnosti je studentkou doktorského programu Sociologie na Katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie na Univerzitě Palackého v Olomouci. Zabývá se tématem domácího násilí.

Mgr. **Pavel Proksch** vystudoval Fakultu sociálních věd na Univerzitě Karlově v Praze, obor Sociologie. V současné době pracuje jako výzkumník ve společnosti SocioFactor. Zabývá se rodinnou politikou, ohroženými dětmi a metodologií.

Mgr. **Veronika Prokschová** vystudovala Filozofickou fakultu na Univerzitě Karlově v Praze, obor Sociologie. Působí jako výzkumná pracovnice ve společnosti SocioFactor. Věnuje se tématu ohrožených dětí a kvantitativnímu výzkumu.

PhDr. **Daniel Topinka**, Ph.D. vystudoval sociologii a religionistiku na Masarykově univerzitě v Brně, doktorskou práci obhájil na Univerzitě Palackého v Olomouci. Působí jako odborný asistent na Katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a ve výzkumné organizaci SocioFactor. Zabývá se problematikou sociální inkluze, antropologií a sociologií migrace a náboženství.

SEZNAM GRAFŮ, MAP, OBRÁZKŮ A TABULEK

Seznam tabulek

TABULKA 1: Představy o faktorech působících na vznik a rozvoj domácího násilí 27
TABULKA 2: Technické parametry výzkumu veřejného mínění 29
TABULKA 3: Respondenti podle zkušenosti s domácím násilím – identifikace prostřednictvím definice, absolutní a relativní četnosti 50
TABULKA 4: Respondenti podle zkušenosti s domácím násilím – identifikace prostřednictvím výčtu, absolutní a relativní četnosti 53
TABULKA 5: Porovnání formy násilí mezi oběťmi domácího a partnerského násilí, relativní četnosti 57
TABULKA 6: Porovnání délky trvání projevů domácího násilí mezi oběťmi domácího a partnerského násilí, relativní četnosti 58
TABULKA 7: Porovnání toho, zda docházelo ke stupňování domácího násilí, mezi oběťmi domácího a partnerského násilí, relativní četnosti 59
TABULKA 8: Porovnání přítomnosti dětí u projevů partnerského násilí mezi oběťmi domácího a partnerského násilí, relativní četnosti 60
TABULKA 9: Porovnání materiálního zajištění rodin, v nichž docházelo k projevům domácího a partnerského násilí, relativní četnosti 61
TABULKA 10: Zastoupení respondentů, kteří vícekrát použili vůči svému současnému/poslednímu partnerovi některou z násilných praktik, absolutní a relativní četnosti 63
TABULKA 11: Zastoupení respondentů, kteří vícekrát strpěli od svého současného/posledního partnera některou z násilných praktik, absolutní a relativní četnosti 65
TABULKA 12: Instituce pomáhající podle respondentů obětem domácího násilí, absolutní četnosti 78

Seznam schémat

SCHÉMA 1: Výzkumné otázky 26
SCHÉMA 2: Hypotézy 27
SCHÉMA 3: Hlavní kategorie analýzy dat domácího násilí 127

Seznam grafů

GRAF 1: Stanoviska k tvrzením o postavení žen a mužů v rodině a společnosti, relativní četnosti 35
GRAF 2: Stanoviska k násilí mezi lidmi, relativní četnosti 38
GRAF 3: Stanoviska k výrokům o domácím násilí, relativní četnosti 42
GRAF 4: Stanoviska respondentů k výrokům o domácím násilí, relativní četnosti 45
GRAF 5: Hodnocení situací z hlediska toho, zda se podle respondentů jedná o domácí násilí, či nikoliv, relativní četnosti 47
GRAF 6: Kvalifikace zkušenosti s DN – Identifikace prostřednictvím definice, relativní četnosti 51
GRAF 7: Porovnání reakcí respondentů na zjištění domácího násilí mezi rodinnými příslušníky a mezi sousedy, relativní četnosti 68
GRAF 8: Překážky zabraňující respondentům v ohlášení domácího násilí, relativní četnosti 70
GRAF 9: Doporučená reakce oběti na první vážnější fyzické napadení ze strany partnera/partnerky, relativní četnosti 71
GRAF 10: Překážky zabraňující oběti DN řešit její situaci, relativní četnosti 73
GRAF 11: Porovnání řešení situace mezi oběťmi domácího a partnerského násilí, relativní četnosti 75
GRAF 12: Informovanost respondentů o domácím násilí – Máte informace, jak se zachovat tváří v tvář domácímu násilí? relativní četnosti 76
GRAF 13: Instituce pomáhající obětem domácího násilí, relativní četnosti 79
GRAF 14: Činnosti, které podle respondentů zajišťují intervenční centra, relativní četnosti 80
GRAF 15: Stanoviska respondentů k výroku: „Domácí násilí mezi dospělými je problém, který by měl stát nějak řešit.“ relativní četnosti 82
GRAF 16: Hodnocení úrovně řešení problému domácího násilí – Řekl/a byste, že v současnosti, v porovnání se situací před pěti lety …, relativní četnosti 83
GRAF 17: Hodnocení významu zásahů proti domácímu násilí – Zásahy proti domácímu násilí by se měly především zaměřit, relativní četnosti 84
GRAF 18: Možnost vykázání násilné osoby ze společného bydlení, relativní četnosti 86

Daniel Topinka (ed.)

DOMÁCÍ NÁSILÍ Z PERSPEKTIVY APLIKOVANÉHO VÝZKUMU

Základní fakta a výsledky

Odpovědný redaktor Hana Vývodová
Grafické zpracování NAKLADATELSTVÍ MISE, s.r.o.
Tisk NAKLADATELSTVÍ MISE, s.r.o.
Vydalo nakladatelství SocioFactor s.r.o.
Daliborova 631/22, 709 00 Ostrava-Mariánské Hory
www.sociofactor.eu
e-mail: info@sociofactor.eu

První vydání
Ostrava 2016
Neprodejný výtisk

ISBN 978-80-906615-0-9

Kniha *Domácí násilí z perspektivy aplikovaného výzkumu* přináší vybrané výsledky výzkumu „Zlepšení praxe při prevenci, identifikaci a eliminaci domácího násilí prostřednictvím specializace“, který provedla výzkumná organizace SocioFactor v roce 2015 a 2016. Jeho cílem bylo přispět aktuálními zjištěními k hledání legitimních způsobů řešení závažného sociálního problému – domácího násilí. Přestože je tématu věnována ve společnosti stále větší pozornost, tak toho víme o domácím násilí pořád ještě málo. Tento jev byl dlouhodobě tabuizován, skryt za zavřenými dveřmi, zlehčován. To se ale v čase postupně mění. Přestože mnozí z nás nejsou přímými účastníky násilí, setkávají se s ním v různých podobách ve svém okolí.

Kniha přináší ve třech částech výsledky aplikovaného výzkumu – nejdříve se věnuje veřejnému mínění a postojům a názorům veřejnosti vůči domácímu násilí. Dále přináší zjištění o tom, jak domácímu násilí rozumí a uchopují ho experti, kteří se s ním běžně ve své praxi setkávají a hledají řešení komplikovaných případů, ať už v rovině pomoci nebo represe. A nakonec, což je nejdůležitější, dává prostor i vyjádřením samotných ohrožených osob, tedy těch, vůči nimž násilí směřuje, a ocitají se v rolích obětí. Nabízí zamyšlení nad projevy a důsledky, které domácí násilí provází.

ISBN 978-80-906615-0-9